

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET VE LOJİSTİK ANABİLİM DALI

İŞ YAPMA KOLAYLIĞI: TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ KARŞILAŞTIRMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet BOZKURT

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Taner AKÇACI

GAZİANTEP
NİSAN 2023

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET VE LOJİSTİK ANABİLİM DALI

Tezin Başlığı : İş Yapma Kolaylığı: Türkiye ve Avrupa Birliği Karşılaştırması
Adı ve Soyadı: Mehmet BOZKURT
Tez Savunma Tarihi:27.04.2023

Prof. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI
SBE Müdürü

Bu tezin yüksek lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Orhan ÇOBAN
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Taner AKÇACI
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir yüksek lisans olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

(Unvanı, Adı ve Soyadı)

İmzası

Prof. Dr. H. Murat MUTLU (Jüri Başkanı)

Prof. Dr. Taner AKÇACI

Dr. Öğr. Üyesi Özcan ÖZKAN

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza:.....

Adı ve Soyadı: Mehmet BOZKURT

Öğrenci Numarası: 190515111014

Tezin Savunma Tarihi: 27/04/2023

ÖZET

İŞ YAPMA KOLAYLIĞI: TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ KARŞILAŞTIRMASI

BOZKURT, Mehmet

Yüksek Lisans Tezi

Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Taner AKÇACI

Nisan 2023, 115 sayfa

İş yapma kolaylığı, bir ülkede şirket kurmaktan ruhsat alma işlemlerine, işletme faaliyetlerinden mülkiyet edinmeye, vergilendirmeden iflas ve tasfiyeye kadarki tüm iş ve işlemlere ilişkin süreçlerin niteliklerini ifade etmektedir. Mevcut ve potansiyel yatırımcılar açısından iş kurma kolaylığı; istihdam, katma değer, yenilikçilik, büyüme, kalkınma, patent vb. gibi bir ülke ekonomisi için önemli sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Bu kapsamda önemli bir veri kaynağı olan İş Yapma Kolaylığı Endeksi (İYKE), ekonomik faaliyetin açık ve tutarlı kurallardan yararlanabilme ilkesine dayanmakta olup mülkiyet haklarını belirleyen, anlaşmazlıkların çözümünü kolaylaştıran, sözleşmelerde keyfilik ve kötüye kullanıma karşı koruma sağlayan kuralları merkeze almaktadır. Bu kurallar, verimlilik, şeffaflık, amaçlara ulaşma, fırsatlara erişilebilirlik, sağlıklı büyüme, gelişmeyi teşvik etme ve sürdürülebilir ekonomik istikrar için gereklidir. Kuralların gücü ve kapsayıcılığı, toplumların kalkınma stratejilerinin ve politikalarının uygulanması ve bu strateji için oluşan maliyetlere finansman sağlanması üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu çalışmanın amacı Dünya Bankası tarafından düzenli olarak yayımlanan İş Yapma Kolaylığı Endeksi (İYKE) verilerine göre 2019 ve 2020 yılları itibarıyla Türkiye ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerin belirlenen kriterlere göre karşılaştırılmasıdır. Çalışma sonucunda Türkiye'nin iş yapma kolaylığı endeksi kriterlerine göre sözleşme ve iflas süreçlerinde iyileştirmeler yapması, vergi oranlarını mevcut imkanlar dahilinde azaltması, ihracat işlem ve süreçlerinde kolaylaştırıcı önlemler alması, iyi skorlar elde ettiği kriterlerde ise güçlendirmeler yapması gerektiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Yapma, İş Yapma Kolaylığı Endeksi (İYKE), Türkiye, AB, Yatırım.

ABSTRACT

EASE OF DOING BUSINESS: COMPARISON OF TURKEY AND EUROPEAN UNION

BOZKURT, Mehmet

MA Thesis,

International Trade and Logistics Department

Supervisor: Prof. Dr. Taner AKCACI

April-2023, 115 pages

Ease of doing business refers to the results of the evaluations of all business and transactions from establishing a company in a country to obtaining a license, from business purposes to obtaining goals, from taxation to bankruptcy and liquidation. Ease of starting a business in terms of current and potential considerations; Employment, added value, productivity, growth, development, patent etc. can have important consequences for the economy of a country such as, Ease of Doing Business Index (EDBI) which is an important data source of this situation, is based on the principle of benefiting from the open and surrounding rules of economic activity and is located in the center of the provisions of protection against which carry out their duties, facilitate the resolution of objects, ensure arbitrariness and use in contracts. These rules are necessary for efficiency, transparency, achievement of goals, accessibility of opportunities, healthy growth, promoting development and sustainable economic stability. The power and inclusiveness of rules has a significant use in maintaining the pace of development and policies of societies and financing the costs incurred for this strategy. The aim of this study is to compare according to the determined parameters of Turkey and European Union member countries as of 2019 and 2020 according to the Ease of Doing Business Index (EDBI) controls published regularly by the World Bank. As a result, it has been determined that according to Turkey's business index criteria, shortening the contract and bankruptcy processes, the return of tax rates in the content of current expectations, taking facilitating measures in export transactions and transactions, and working time are required in the criteria of obtaining good scores.

Keywords: Doing Business, Ease of Doing Business Index (EDBI), Turkey, EU, Investment.

ÖNSÖZ

İş yapma kolaylığı, herhangi bir yatırımın gerçekleştirilmesi sürecinde ekonomik özgürlükleri, hukuksal düzenlemeleri, hukukun üstünlüğünü, bürokrasi kalitesini, maliyetleri, yönetişimi ve yatırımcı ilişkilerini kapsamaktadır. Bu yönü ile iş yapma kolaylığı ülkenin sağlıklı bir ekonomik sisteminin oluşturulmasındaki en önemli göstergeler arasındadır. Yatırımcılar için temel bilgi kaynaklarından biri olan İş Yapma Kolaylığı Endeksi (İYKE) ise belli dönemlerde (genellikle yıllık) Dünya Bankası tarafından yaklaşık 190 ülkeyi kapsayacak şekilde hazırlanan bir dereceleme çalışmasıdır.

İYKE, iş yapma sürecinde yatırımcılara ülke derecesini sunmakla birlikte karar noktasında tavsiyede bulunmamaktadır. Bu endeks, ekonomik faaliyetin açık ve tutarlı kurallardan yararlanabilme ilkesine dayanmakla birlikte mülkiyet haklarını belirleyen, anlaşmazlıkların çözümünü kolaylaştıran, sözleşmelerde keyfilik ve kötüye kullanıma karşı koruma sağlayan kuralları merkeze almaktadır. İYKE konulu tez çalışmamda ilgisi, desteği ve sabrı için danışman Hocam sayın Prof. Dr. Taner AKÇACI'ye teşekkür ederim.

Mehmet BOZKURT

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	2
B. Araştırmanın Amacı ve Önemi	3
C. Araştırmanın Yöntemi	3
D. Varsayımlar.....	4
E. Sınırlılıklar	4
F. Tanımlar	5
G. Literatür Özeti	6

I. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Yatırım Kavramı	9
1.2. Yatırım Türleri	12
1.2.1. Sabit Sermaye Yatırımı	12
1.2.2. Komple Yeni Yatırım.....	12
1.2.3. Otonom Yatırımlar	13

1.2.4. Uyarılmış Yatırımlar	14
1.2.5. Yenileme Yatırımları.....	14
1.2.6. Entegrasyon Yatırımları	15
1.2.7. Stok Yatırım	15
1.2.8. Yabancı Yatırım	16
1.3. Yatırım Projesi	17
1.4. Yatırım Ortamı.....	18
1.5. Yatırım Kararlarını Etkileyen Faktörler.....	23
1.5.1. İşletme Amaçları	24
1.5.2. Faiz	25
1.5.3. Milli Gelir.....	25
1.5.4. Beklentiler	25
1.5.5. Siyasi İstikrar.....	26
1.5.6. Vergi Sistemi.....	26
1.5.7. Ücretler.....	26
1.5.8. İşgücünün Niteliği	26
1.5.9. Pazar Büyüklüğü	27
1.5.10. Altyapı.....	28
1.5.11. Finansman	28
1.5.12. Yatırım Ortamı	28
1.5.13. Kurumsallaşma.....	29
1.5.14. Teşvik Uygulamaları	29
1.6. Yatırım Boyutu Açısından Ekonomik Özgürlük	30
1.6.1. Hukukun Üstünlüğü	33
1.6.1.1. Mülkiyet Hakları	33
1.6.1.2. Devletin Bütünlüğü	33
1.6.1.3. Yargı Etkinliği.....	34
1.6.2. Devletin Ekonomideki Büyüklüğü.....	34
1.6.2.1. Kamu Harcamaları	34
1.6.2.2. Vergi Yüğü.....	35
1.6.2.3. Mali Sağlamlık.....	35
1.6.3. Düzenleyici Kuralların Verimliliği	36
1.6.3.1. İş Özgürlüğü.....	36
1.6.3.2. Emek Özgürlüğü	36
1.6.3.3. Parasal Özgürlük	37

1.6.4. Piyasanın Açıklığı	37
1.6.4.1. Ticaret Özgürlüğü	38
1.6.4.2. Yatırım Özgürlüğü	38
1.6.4.3. Finansal Özgürlük	38
1.7. İş Yapma Kolaylığı	39
1.8. İş Yapma Kolaylığı Endeksi	43
1.8.1. İlke ve Kapsam	44
1.8.2. Sıralamalar	46
1.8.3. Sınırlılıklar	47
1.8.4. Verilerin Elde Edilmesi	50
1.8.5. Boyutlar	51
1.8.5.1. İş Yapma	51
1.8.5.2. İnşaat İzinleri	54
1.8.5.3. Elektrik Alma	55
1.8.5.4. Mülkiyet Kaydı	55
1.8.5.5. Kredi ve Finansmana Erişim	56
1.8.5.6. Azınlık Yatırımcıları Koruma	57
1.8.5.7. Vergilendirme	58
1.8.5.8. Sınır Ötesi Ticaret	60
1.8.5.9. Sözleşmelerin Uygulanması	60
1.8.5.10. İş Piyasası Düzenlemeleri	61
1.8.5.11. İflas ve Tasfiye Çözümleri	61
1.8.6. Çalışılan Uzman Sayıları	62
1.8.7. 2020 Yılı Genel Sonuçları	63

II. BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

2.1. Metodoloji	65
2.1.1. Amaç ve Kapsam	65
2.1.2. Yöntem	65
2.1.3. Verilerin Elde Edilmesi	66
2.1.4. Sınırlılıklar	66
2.2. Bulguların Değerlendirilmesi	66
2.2.1. İş Kurma Endeksi	67
2.2.2. İnşaat İzinleri Endeksi	69
2.2.3. Elektrik Alma Endeksi	72

2.2.4. Tapulaştırma Endeksi.....	74
2.2.5. Kredi Alma Endeksi	76
2.2.6. Azınlık Yatırımcıların Korunması Endeksi.....	79
2.2.7. Vergi Ödeme Endeksi	81
2.2.8. Sınır Ötesi Ticaret Endeksi	83
2.2.9. Sözleşmelerin Uygulanması Endeksi	85
2.2.10. İflas Çözümü Endeksi	87
2.3. İYKE 2020 Özeti	90
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	96
KAYNAKÇA	103

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. İş Yapma Kolaylığı Endeksi Bileşenleri	45
Tablo 2. İYKE Metodolojisinin Avantajları ve Sınırlılıkları	49
Tablo 3. İYKE Çalışmalarındaki Uzman Sayıları ve Ekonomilere Göre Dağılımı ..	62
Tablo 4. İYKE 2020 Yılı Sonuçları.....	63
Tablo 5. İş Kurma Endeksi Temel Kriterleri.....	67
Tablo 6. İş Kurma Endeksinde Türkiye ve AB Karşılaştırması (2019-2020).....	69
Tablo 7. İnşaat İzinleri Endeksi Temel Kriterleri.....	70
Tablo 8. İnşaat İzinleri Endeksinde Türkiye ve AB Karşılaştırması (2019-2020)....	71
Tablo 9. Elektrik Alma Endeksi Temel Kriterleri	72
Tablo 10. Elektrik Alma Endeksinde Türkiye ve AB Karşılaştırması (2019-2020) .	73
Tablo 11. Tapulaştırma Endeksi Temel Kriterleri.....	74
Tablo 12. Tapulaştırma Endeksinde Türkiye ve AB Karşılaştırması (2019-2020)...	75
Tablo 13. Kredi Alma Endeksi Temel Kriterleri.....	76
Tablo 14. Kredi Alma Endeksinde Türkiye ve AB Karşılaştırması (2019-2020).....	78
Tablo 15. Azınlık Yatırımcıların Korunması Endeksi Temel Kriterleri	79
Tablo 16. Azınlık Yatırımcıların Korunması Endeksinde Türkiye ve AB Karşılaştırması (2019-2020).....	80
Tablo 17. Vergi Ödeme Endeksi Temel Kriterleri	81
Tablo 18. Vergi Ödeme Endeksinde Türkiye ve AB Karşılaştırması (2019-2020) ..	82
Tablo 19. Sınır Ötesi Ticaret Endeksi Temel Kriterleri	83
Tablo 20. Sınır Ötesi Ticaret Endeksinde Türkiye ve AB Karşılaştırması (2019-2020)	84
Tablo 21. Sözleşmelerin Uygulanması Endeksi Temel Kriterleri.....	86
Tablo 22. Sözleşmelerin Uygulanması Endeksinde Türkiye ve AB Karşılaştırması (2019-2020).....	87
Tablo 23. İflas Çözümü Endeksi Temel Kriterleri	88
Tablo 24. İflas Çözümü Endeksinde Türkiye ve AB Karşılaştırması (2019-2020) ..	89
Tablo 25. İYKE Genel Skorlarına Göre Türkiye ve AB Karşılaştırması.....	90
Tablo 26. İYKE 2020 Sürümü (İlk 40 Ülke).....	90

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. İYKE Hazırlık ve Raporlaştırma Süreci	50
Şekil 2. İYKE İş Yapma Boyutu	51
Şekil 3. İYKE Kredi ve Finansmana Erişim.....	56
Şekil 4. İYKE Azınlık Yatırımcıları Koruma ve Çıkar Çatışmalarından Korunma ..	58

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
AYKE	: Azınlık Yatırımcıların Korunması Endeksi
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
EAE	: Elektrik Alma Endeksi
EFI	: Ekonomik Özgürlük Endeksi
EODBI	: Ease of Doing Business Index
EU	: Avrupa Komisyonu
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HCI	: Beşeri Sermaye Endeksi
HDI	: İnsani Gelişme Endeksi
IDA	: Uluslararası Kalkınma Birliği
İÇE	: İflas Çözümü Endeksi
İİE	: İnşaat İzinleri Endeksi
İKE	: İş Kurma Endeksi
İYKE	: İş Yapma Kolaylığı Endeksi
KAE	: Kredi Alma Endeksi
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
SÖTE	: Sınır Ötesi Ticaret Endeksi
SUE	: Sözleşmelerin Uygulanması Endeksi
TE	: Tapulaştırma Endeksi
VÖE	: Vergi Ödeme Endeksi

GİRİŞ

Ülkelerin büyümesi ve kalkınmasında işletmeler asli rol ve öneme sahiptir. İstihdam, katma değer, dış ticaret, girişimcilik ve yatırım boyutlarında ekonomik sistemin temelinde yer alan işletmelerin faaliyetlerinin kolaylaştırılması ve özendirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda işletme kurma, faaliyetlerde bulunma, vergilendirme, mülkiyet devri, izin ve ruhsat süreçleri, hissedar hakları vb. gibi prosedürlerin optimal seviyelerde olması gerekmektedir. İşletme kurmanın aşırı prosedürlere bağlı olması, yüksek oranlı vergilerin alınması, yatırımcı ve hissedar haklarının güvencesinin olmaması, alacak ve borçluların korunmaması gibi durumlar söz konusu olduğunda yerli ya da yabancı kişi ve kurumlar yatırım yapmakta çekinceler yaşayabilirler. Bu sebeple yasal, idari ve bürokratik süreçlerin ilerlemesi bağlamında yatırımcıların teşvik edilmesi ve onların iş yapmalarının teşvik edilmesi amacıyla iş yapma kolaylığı kapsamında çözümler geliştirilip uygulanması gerekmektedir.

Genel anlamda iş yapma kolaylığı, herhangi bir yatırımın gerçekleştirilmesi sürecinde ekonomik özgürlükleri, hukuksal düzenlemeleri, hukukun üstünlüğünü, bürokrasi kalitesini, maliyetleri, yönetişimi ve yatırımcı ilişkilerini kapsamaktadır. Bu yönü ile iş yapma kolaylığı ülkenin sağlıklı bir ekonomik sisteminin oluşturulmasındaki en önemli göstergeler arasındadır. Diğer yandan sürdürülebilir büyüme ve kalkınma, ekonomik derinleşme, etkili sermaye kullanımı, beşeri sermaye gelişimi ve girişimcilik bakımından iş yapma kolaylığı önemli bir fonksiyondur. Örneğin iş yapma kolaylığının sağlanması durumunda girişimcilik, inovasyon, fikri mülkiyet, patent, Ar-Ge vb. gibi katma değeri yüksek ve kalkınmayı destekleyici bir takım unsurların önünün açılması sağlanabilir.

Yatırımcılar için temel bilgi kaynaklarından biri olan İş Yapma Kolaylığı Endeksi (İYKE) (Doing Business Index) ise belli dönemlerde (genellikle yıllık) Dünya Bankası tarafından yaklaşık 190 ülkeyi kapsayacak şekilde hazırlanan bir skortlama çalışmasıdır. İYKE çalışmasında ana maddeler ve bunlara ait alt maddelerde yerli ve yabancı yatırımcıları yakından ilgilendiren; (1) İnşaat İzinleri Endeksi, (2) Elektrik Alma Endeksi, (3) Tapulaştırma Endeksi, (4) Kredi Alma Endeksi, (5) Azınlık Yatırımcıların Korunması Endeksi, (6) Vergi Ödeme Endeksi, (7) Sınır Ötesi Ticaret Endeksi, (8) Sözleşmelerin Uygulanması Endeksi (9) İflas Çözümü Endeksi ana başlıklarında uluslararası karşılaştırmalar yapılmaktadır. Bu karşılaştırmaların amacı ulusal ve uluslararası yatırımcılar için iş yapma kolaylığı kapsamında veriler elde edilmesidir. Bu çalışmada iş yapma kolaylığı kavramı nitel ve nicel unsurlar bağlamında ayrıntılı olarak incelenmiş olup AB ve Türkiye açısından belirlenen kriterlerde karşılaştırmalar yapılmıştır.

A. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Yatırım kavramı, gelecekte maddi yada manevi bir kazanım sağlamak amacıyla girişimde bulunmaktır. Yatırım kavramı bir takım unsurların ilgi alanına giren çok yönlü bir süreçtir. Bir bölgede ya da ülkede yatırım yapmak isteyen işletmeler; belli dönemlerde (kısa-orta-uzun) kar sağlamak, mali ve performans göstergelerini güçlendirmek, çeşitlendirme yapmak, kapasite artırmak, farklı avantajlar elde etmek (işgücü maliyeti, pazara yakınlık vb.) gibi amaçlarla hareket etmektedirler. İşletmelerin yatırım süreçlerine yön veren çok sayıda faktör olmakla birlikte bu alanda rehberlik eden bazı verilerin özel bir önemi ve yeri vardır.

İYKE, iş yapma sürecinde yatırımcılara ülke derecesini sunmakla birlikte karar noktasında tavsiyede bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu endeks, ekonomik faaliyetin açık ve tutarlı kurallardan yararlanabilme ilkesine dayanmakla birlikte mülkiyet haklarını belirleyen, anlaşmazlıkların çözümünü kolaylaştıran, sözleşmelerde keyfilik ve kötüye kullanıma karşı koruma sağlayan kuralları merkeze almaktadır. Bu kurallar, verimlilik, şeffaflık, amaçlara ulaşma, fırsatlara erişilebilirlik, sağlıklı büyüme, gelişmeyi teşvik etme ve sürdürülebilir ekonomik istikrar için gereklidir. Ülke ekonomisi bağlamında kuralların etkin bir gücü ve kapsayıcılığı olması, toplumların kalkınma stratejilerinin ve politikalarının uygulanması ve oluşan maliyetlere finansman sağlanması üzerinde önemli bir etkiye

sahiptir. Bu kapsamda araştırmanın problemi ise İYKE derecelemesinde Türkiye'nin yerinin analiz edilebilmesidir. Türkiye ve AB üyesi ülkelerin karşılaştırmalarına göre mevcut durumları nasıldır? sorusudur. Probleme dayalı olarak araştırmanın konusu ise İYKE sıralamasında Türkiye'nin 190 ülke içerisindeki yeri ile Türkiye ve AB üyesi ülkelerinin karşılaştırılmasıdır.

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yerli ve yabancı yatırımcıların faaliyetleri istihdam, ekonomik ve sosyal gelişme, dış ticaret vb. gibi bir çok alanda önem arz etmektedir. Ülkelerin yatırımcıların ilgi odağında olabilmesi için ise yatırım ortamının, elverişli olması gerekmektedir. Bir ülkede yatırım yapılabilmesi için veri niteliğinde bilgi sunan İYKE, resmi/hükümet verilerinden (örn. enflasyon, faiz oranları, işsizlik vb.) farklı olarak ülke içerisindeki en büyük iş kentlerinden uzmanlar, girişimciler veya yatırımcılardan elde edilen verilerdeki kriterlere göre dereceleme yapmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın amacı; İYKE skorlarına göre Türkiye'nin yerinin belirlenebilmesi ve AB ile belirlenen kriterlerde karşılaştırmalar yaparak ekonomik veya politik açıdan güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenebilmesidir. Çalışmayı önemli hale getiren unsur ise yabancı yatırımcıların ülke içerisine çekilebilmesinde önemli bir veri olan İYKE kapsamında Türkiye hakkında değerlendirmeler yapılabilmesidir. Diğer bir önemli husus ise İYKE konulu ulusal literatürde az sayıdaki çalışmalardan biri olması ve bu alanda kapsamlı olarak hazırlanmış olmasıdır. Çalışmada 2019 ve 2020 yıllarına ilişkin İYKE endeksi incelenmiştir. Söz konusu dönemin incelenmesinin nedeni çalışmanın hazırlandığı dönemde güncel veriler olmasıdır.

C. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın yöntemi doküman incelemesidir. Doküman incelemesi, araştırma konusu ve problemi kapsamında daha önceden yayımlanmış olan akademik nitelikteki yazılar ile kurum ve kuruluşların bu konu hakkındaki çalışma, rapor, belge ve verilerinin incelenmesine dayanmaktadır. Bu yöntemin kullanılmasının amacı iş yapma ve iş kurma alanında geniş bir bilgi kümesine ulaşmak, farklı kaynak ve materyallerden bilgi toplamak, araştırmanın güvenilirliğini güçlendirmek, derinlemesine veriler temin edebilmek ve elde edilen sonuçların bilimsel açıdan değerinin artırılabilmesidir.

Yöntem kapsamında araştırma verilerinin elde edilmesinde İYKE 2019 ve 2020 yıllarında yayımlanan raporlar ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu raporlarda yer alan sonuçlar hazır veri seti niteliğinde olmadığından önce Türkçeye çevirileri yapılmış ardından Türkiye ve AB'ye ilişkin ilgili veriler alınmış ve bunlar kendi içerisinde organize edilerek, çalışmanın amacına göre düzenlenmiştir. Bu kapsamda öncelikle İYKE endeksinin amacı, yöntemi ve sürecine göre çalışmanın amacına uygun olarak her bir İYKE maddesi ayrı ayrı incelenmiştir.

D. Varsayımlar

İYKE'nin ortaya koyduğu puan ve sıralamaların ülkelerin reel sektör bakımından kurumsal politikalar üretebildiği, bunların başarısını gösterebildiği ve düzenleyici performans için de bir gösterge niteliği taşıdığı varsayılmıştır. Ayrıca endeksin; en üst ve en alt sıralama ve puanlarla karşılaştırma yapılabildiğinden politika yapıcılar için mevcut durumun ortaya koyulabilmesinde araç niteliğinde olduğu varsayılmıştır. Ele aldığı konu başlıklarındaki puanlama ve sıralamalarda; bileşen göstergelerini ağırlıklandırmak, sıralamaları hesaplamak ve iş yapma kolaylığı puanını belirlemek için basit bir ortalama alma yaklaşımı kullanılmıştır. Bununla birlikte İYKE makroekonomik istikrarı, finansal sistemin gelişimini, pazar boyutunu, rüşvet ve yolsuzluk olaylarını veya işgücünün kalitesini tam olarak vermediği gibi bir ekonominin iş ortamının kalitesini, ulusal rekabet gücünü etkileyen faktörlerin durumunu, politikaların ve kurumların performansının tamamını ölçememiş olması ise bir diğer varsayımdır.

E. Sınırlılıklar

Araştırma, hazırlanılan dönemde günce veri olan 2019 ve 2020 yıllarına ait İYKE endeks verileriyle sınırlıdır. Diğer yandan İYKE endeksi, yatırım sürecinde karar vericiler için bir tek başına referans olabilecek bir varsayım içermemektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi bu endekse 190 ülkenin en yüksek ticaret yoğunluğu olan kentlerindeki, alanında uzman olan kişilerle yapılan görüşmeler ışığında oluşturulmaktadır. Bu sebeple İYKE nitel verilerden yola çıkılarak nicelleştirilmiş toplam sonuçlardan meydana gelmektedir. Diğer yandan İYKE'de yer alan ana maddeler kendi içerisindeki alt birimlerden oluşmaktadır. Hem ana maddeler hem de alt birimlerdeki değişim ya da artış-azalış hakkında nedensellik ilişkisi bağlamında

bilgi vermemektedir. İYKE, diğer benzer endekslerde olduğu gibi (örn. Beşeri Sermaye Endeksi, İnsani Gelişme Endeksi, Kırılganlık Endeksi vb.) muhatapları için bir tavsiye ya da öneri değil bilgi kaynağı olduğu varsayılmalıdır.

Bu çalışmada genelden özele doğru bir yaklaşım benimsenmiş olup öncelikle bir ülkenin ekonomisi için son serece önemli bir konu olan yatırım kavramı ile birlikte yatırım kararlarını etkileyen faktörler kapsamında; yatırım kavramı ve türleri, yatırım ortamı ve yatırım ortamını etkileyen diğer faktörlere yer verilmiştir. Bununla birlikte yatırım ortamı ve sürecinde belirleyici olan faktörlerin neler olduğu konusunda iş yapma kolaylığı kavramı hakkında açıklamalara yer verilmiştir. Bu kapsamda ülkelerde iş kurmaktan, tasfiye işlemlerine kadarki tüm süreçte karşılaşılan uygulama ve prosedürlere ilişkin bir gösterge olan İş Yapma Kolaylığı Endeksi (İYKE) incelenmiştir. İYKE verileri kapsamında Türkiye ve AB skorları ayrı ayrı karşılaştırılmış, elde edilen bulgu ve veriler kendi içerisinde yorumlanmıştır.

F. Tanımlar

Yatırım: Belirli bir emek sonucunda kazanılan ve ilerleyen dönemlerde kazanım getirmesi beklenen yarardır. İşletme disiplinde yatırım, bilânçosunun aktifindeki varlıklar ile bunların toplamıdır. Ekonomi disiplinde yatırım, sermaye stoğundaki artışı ifade eder. Açık bir ekonomide ise makine ve teçhizat stoğundaki amortisman ve giderleri olmadan yurt içinde yapılmış olan özel kesim yatırımları, GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla)'yı ifade etmektedir (Şahin ve Uysal, 2011: 112-113).

Yatırım Türleri: Genel anlamda sabit sermaye yatırımı, komple yeni yatırım, otonom yatırımlar, uyarılmış yatırımlar, yenileme yatırımları, entegrasyon yatırımları, stok yatırımlar ve yabancı yatırımlar olarak ifade edilmektedir (Yalçınar ve Aksoy, 2011: 7-8).

Yatırım Ortamı: Bir ülkede veya belirli bir bölgede bireylerin, kurumların, bankaların ve benzeri organizasyonların; iş yapmaya, borç alıp-vermeye, faaliyet göstermeye, hisse satın almaya, ortaklık yapmaya ve üretim/ticaret kararlarına yön veren ekonomik, finansal ve sosyo-politik koşullarını ifade etmektedir davranmayacaktır (Tomanbay ve Gümüş, 2004: 276-278).

İş Yapma Kolaylığı: Bir ülkenin ekonomik süreçlerindeki olumlu-olumsuz yönlerini ortaya koymak, sağlıklı ve sürdürülebilir iş ortamının gelişmesini sağlamak üzere gerekli olan kriterleri ortaya koymak ve bu kriterler üzerinde dereceleme yapabilmek üzere Dünya Bankası tarafından kullanılan bir terimdir. İş yapma kolaylığı kapsamında çalışmaların amacı olumlu yönleri en üst düzeye çıkarmak ve olumsuz olan yönleri ise en aza indirmek için atılması gereken adımlar hakkında nicel ve nitel bir takım kriterler belirleyebilmektir.

İş Yapma Kolaylığı Endeksi (İYKE): 2002 yılından itibaren Dünya Bankası tarafından İş Yapma Kolaylığı Endeksi (İYKE) (Ease of Doing Business Index (EODBI)), ekonomik faaliyetin açık ve tutarlı kurallardan yararlanabilme ilkesine dayanmakta olup mülkiyet haklarını belirleyen, anlaşmazlıkların çözümünü kolaylaştıran, sözleşmelerde keyfilik ve kötüye kullanıma karşı koruma sağlayan kuralları merkeze almaktadır.

G. Literatür Özeti

İYKE, genel bir sıralama çalışması olup ortaya koyduğu sonuçlar bağlamında tarafların kendi iradi değerlendirmelerine bırakılmaktadır. Bu nedenle yatırım, yabancı sermaye, girişimcilik vb. gibi konularda doğrudan ve açık bir karar kaynağı olarak görülmemelidir. İYKE ülkelerin en yüksek ticari hareketliliğinin söz konusu olduğu kentlerden konusunda uzman ya da deneyimli kişilerin görüşlerinde göre hazırlanmaktadır. Bu nedenle ortaya koyduğu sonuçlar anlamında, nispeten tartışmaya açık olabilmektedir. Çalışmanın özgün tarafı İYKE endeksini karşılaştırmalı olarak inceleyen ve Türkiye AB karşılaştırması yapan az sayıdaki çalışmalardan biri olmasıdır. Bu kapsamda literatürde endeks kapsamında yapılmış, az sayıdaki çalışmalardan bazılarının bulguları, aşağıda aktarılmıştır:

Yardımcıoğlu İlhan ve Gerekli (2014), 2013 yılında yayımlanan İYKE sonuçlarını Meksika ile Türkiye karşılaştırması bakımından incelemişlerdir. Çalışma sonucunda Türkiye'nin genel olarak Meksika'ya göre kötü durumda olduğu, Türkiye'nin tasfiye işlemleri ile ilgili sorunlarının olduğu tespit edilmiştir.

Koç, Kaya ve Şenel (2017), 2017 tarihinde yayımlanan İYKE sonuçlarını Türkiye ve AB karşılaştırmaları bakımından incelemişlerdir. Araştırmacılar çalışmalarında İYKE sonuçlarını tablolar halinde aktarmışlar, Türkiye ile AB

arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymuşlardır. Sonuç olarak da İYKE skorlarında Türkiye'nin mevcut durumunu aktarmışlar, yasal ve idari düzenlemelere gereksinimi olduğunu belirtmişlerdir.

Yaşar ve Yaşar (2017), 2016 tarihinde yayımlanan İYKE sonuçlarını; (1) düşük gelirli 29 ülke, (2) düşük orta gelirli 47 ülke, (3) yüksek orta gelirli 48 ülke, (5) yüksek gelirli 53 olmak üzere dört gelir grubuna ayırmışlar ve bunları kendi aralarında karşılaştırmışlardır. Çalışmalarının sonucunda; Gelişmişlik düzeyi ile İş Yapma Kolaylığı sıralaması arasında negatif bir ilişki ve gelişmişlik seviyesi artarken göstergelerdeki sıralama ortalamalarının düştüğü tespitinde bulunmuşlardır.

Kangal, Eroğlu ve Çoban, (2018) çalışmalarında İş Yapma Endeksi/ İş Kurma Kolaylığı Endeksinin MINT ülkeleri olarak kabul edilen Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye bakımından doğrudan yabancı sermaye girişiyle olan ilişkisini inceledikleri çalışmalarında Endeks bakımından nisbi anlamda avantajlı olan ülkelere doğrudan yabancı sermaye girişinin daha fazla olabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Canare (2018) İYKE'nin yapma kolaylığının firma yaratma/iş kurma üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmasında gelişmiş ülkeler bakımından İYKE verilerinin iş kurma üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu, özellikle vergi ödeme ve iş kurma bileşenlerinin diğerlerine göre daha etkili olduğunu tespit etmiştir.

Doshi Kelley ve Simmons, (2019) çalışmalarında İYKE'nin yatırımcılar için karar destek verisi olarak önemli olduğunu ve yatırımcıların yatırım fırsatlarına ilişkin algılarını şekillendirdiğini tespit etmişlerdir. İYKE'nin nitel ve nicel kanıtları, yatırım mekanizmalarında dünyanın en büyük ikinci yükselen ekonomisi olan Hindistan'da iç siyaseti ve politikayı şekillendirebilmektedir.

Bingöl ve Çömez (2019), panel veri analizi kullanarak iş yapma kolaylığı ve doğrudan yabancı yatırım ilişkisini inceledikleri çalışmalarında iş yapma kolaylığı endeksindeki bir birim artış, yabancı yatırım girişinin %45 oranında artmasına etki ettiğini belirlemişlerdir.

Önalı, Ulucan ve Atıcı (2019) "Stokastik Çok Kriterli Kabul Edilebilirlik Analizi yöntemiyle OECD ülkelerini iş yapma kolaylığı açısından sıraladıkları çalışmalarında Yeni Zelanda ve Danimarka diğer ülkelere göre ciddi biçimde ayrıştığını ve en iyi iki sırada yer aldığını; Güney Kore'nin yüksek güven faktörü değeri ile

listenin üst sıraları için bir potansiyel arz ettiğini; Yunanistanın en alt sırada yer aldığını; Türkiye'nin ise OECD ülkeleri arasında alt sıralarda yer aldığını tespit etmişlerdir.

Çalışkan (2019), Granger nedensellik analizi kullanılarak, Türkiye için 2003-2018 dönemi için, iş yapma kolaylığı endeksi ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında ilişkinin analizi sonucunda; yatırım ortamının iyileşmesi, yabancı yatırımcıların yatırım yapma isteğini artırmakta; aynı zamanda üretim ve istihdamın artışı ile milli gelirin büyümesinde önemli rol oynadığı; bu nedenle de iş yapma kolaylığı ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında güçlü bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Kılıç ve Aktaş Şenkardeşler (2020) orta gelir seviyesindeki 19 ülke üzerinden inceledikleri çalışmalarının sonucunda ekonomik büyüme ve iş yapma kolaylığı arasında negatif ilişki olduğunu; incelenen ülkelerde iş yapma kolaylığı skorundaki 1 birim artışın ekonomik büyüme hızını yaklaşık %13 düşürdüğünü tespit etmişlerdir.”

Kumar ve Kumar (2020) çalışmalarında İYKE ile DYY arasındaki ilişkiyi Hindistan açısından incelemişlerdir. Çalışmalarının sonucunda yüksek İYKE skoruna sahip ülkelerin daha fazla DYY çekebileceğini ancak İYKE'nin bu süreçte tek başına etkili olmadığını tespit etmişlerdir. Yazarlara göre İYKE sıralamalarına aşırı öncelik verilmesi, özellikle az gelişmiş ülkeleri, önem verilmesi gereken daha hayati reformlardan alıkoyabilir. Bundan dolayı İYKE önemlidir ancak tek başına bir gösterge hedefi olmamalıdır. Hukuk, makro ekonomi, beşeri sermaye vb. gibi politika ve endeksler de önemlidir.

Rençber ve Yücekaya (2021), 168 ülkede girişimcilerin yabancı ülkelere yatırım kararlarına etki eden ve ülkelerin iş yapma kolaylığını etkileyen makroekonomik özgürlük göstergelerinin önem düzeylerini inceledikleri çalışmalarında; mülkiyet hakları, yargı etkinliği ve iş özgürlüğü değişkenlerinin iş yapma kolaylığı açısından en önemli göstergeler olduğunu; en az öneme sahip değişkenlerin ise devlet bütünlüğü, çalışma özgürlüğü ve kamu harcamaları göstergeleri olduğunu tespit etmişlerdir.

I. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Yatırım Kavramı

Yatırım kavramı, genel olarak sermaye faktörlerinin bir araya getirilmesi ve kullanılması karşılığında, gelecekte maddi yada manevi bir kazanım elde etmek amacıyla yapılan çalışmalar olup karlılık elde etmek için, kazanç sağlanan kıymetlerin etkili verimli bir şekilde kullanılmasıdır. Başka bir anlamda belirli bir zaman dilimi içerisinde üretimdeki araçlara yapılan, ek katkılar ve bunun değeri karşılığında yapılan harcamalardır (Şahin ve Uysal, 2011: 112).

Günlük kullanımda yatırım kavramı, genellikle menkul veya gayri menkul üzerine (kıymetli madenler, arazi, taşıt veya döviz gibi.) her türlü alım satım işlemleri için ifade edilmektedir. Ancak ifade edildiği gibi bu türlü alım ve satım işlemleri ekonomi açısından bir yatırım olarak görülemez. Çünkü bu türlü yatırımlar kişilerin kendi kazanımlarını sağlamak için aralarında alım satım yapmalarından ibaret olup, üretimi ve sermayeye yönelik bir artış sağlamamaktadır. İktisat bilimi açısından bir yatırımdan bahsetmek için üretimde veya sermayede bir artıştan söz etmek gerekir (Tomanbay ve Gümüş, 2004: 275-276). Örnek vermek gerekirse yeni açılan bir fabrika veya üretimde bulunan bir fabrikanın demirbaşlarını yenilemesi yatırım olarak gösterilebilir.

İşletme açısından yatırımı değerlendirecek olursak bilançosundaki aktiflerin toplamı olarak ifade edebiliriz. Ekonomik anlamda yatırım ise işletmelerin sermayesindeki stok artışına yönelik işlemleri ifade eder. Dışa açık olan bir ekonomide ise işletmelerin demirbaşlarındaki amortismanları dikkate alınmaksızın ülke içerisinde yapılmış olan özel sektör yatırımları, GSYH 'yı varsaymaktadır.

İktisat bilimi açısından yatırıma bakacak olursak dönemi belirli olan ekonomide hali hazırda bulunan demirbaşların stokuna yapılan artı eklemeler olarak

ifade edilebilir. Ekonomide üretim kapasitesinin artışı yatırım faaliyetinin sonucunda oluşmaktadır. Mal ve hizmet üretimini hedefleyen üretime dair bileşenlerin bir araya getirilmesiyle, kar amaçlayan girişimciler ve yatırımcılar için yatırım ise; nakdi mal varlıklarının yıpranma payı ve oluşan kazançla yeniden nakdi bir malvarlığı haline gelmesi için girişimci yeniden dönüş sağlamak üzere aynı sermayeye dönüşümü olarak ifade edilebilir. İşletmecilik yönünden yatırım ise üretim kapasitesinde süreklilik ve artış sağlamak için yapılan harcamalar olarak kabul edilebilir (Dinler, 2012: 354-355). Buna göre yatırımı mallarını, tıpkı tüketim malları gibi üretilmiş mallar olarak görmek mümkündür, ancak mallardan farklı olarak ilerleyen dönemdeki reel üretimde de kullanılır. Bu anlamda yatırım, ilerleyen dönemlerdeki potansiyeli artırıcı etkide bulunan harcamalar olarak görülebilir.

Yatırım; tüketici, ekonomik ve finansal olmak üzere üç grupta incelemek mümkündür. Tüketici bağlamında yatırım, tasarruf sahiplerinin kendi tasarruflarını kar elde etmek amacı ile kullanmaları olarak değerlendirilebilir (Yalçınar ve Aksoy, 2011: 7-8).

Ekonomik yatırım işletmelerin sermayesindeki stok artışına yönelik işlemleri ifade eder. Başka bir ifadeyle işletmelerin stokunda tüketilmeden duran malların, bir sonraki döneme ait devrolacak kısmını ifade eder. Yatırım aynı zamanda milli geliri ifade eden kısmı için $GSMH = C + I + G + X - M$ eşitliğinde (I) sermayeye olan ek kısmı ifade etmektedir. Finansal yatırımlar, menkul kıymetlere yapılan her türlü işlemi kapsamakla birlikte, asıl amacı girişimcilerin kâr elde etmek amacıyla yaptıkları finansal işlemleri ifade eder (Yalçınar ve Aksoy, 2011: 7-8).

Yatırımlar yukarıda verilen sınıflamaya ek olarak pasif nitelikteki stok yatırımlar olarak da ifade edilebilmektedir. Örneğin ülke içerisinde üretim kapasitesini fazlalaştırmak amacıyla demirbaş ve gayri menkul alımları gibi harcama kalemleri, uzun dönemde üretime yönelik kapasite artırımı yaparak ülke ekonomisi bağlamında pozitif bir gelişme sağlayabilir (Tunca, 2011: 64). Yapılan harcamaların önceliği açısından devletin ve özel sektörün birlikte hareket etmesi son derece önemlidir. Tasarrufların artmasıyla birlikte ülke daha üretken bir hale gelecektir. Ekonominin paydaşlarını daha bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde sadece planlanan sermaye akışı dışında stoklarda bulunan mamûllerdeki değişimlerde bulunmaktadır. Değişim gösteren yatırımlardaki ilaveler stok yatırımı olarak ifade edilebilir. Başka bir deyişle stok yatırımları, firmaların satılarak

tüketilmek üzere üretmiş oldukları bütün malları içerdiği söylenebilir (Dinler, 2012: 343).

Firmaların stoklarının hali hazırda dolu olması ve bunu sürekli kontrol etmesinin nedeni ekonomik anlamda işletmelere finansal açıdan fayda sağlaması ve oluşan yeni taleplere anlık cevap vererek pazar kaybının önüne geçebilmesi ve oluşacak daha kârlı satışın fırsata çevrilmesidir. Diğer açıdan bazı ürünlerin üretimlerindeki zorlukların zaman açısından oluşabilecek kayıplarını önceden tespit ederek nihai ürünleri depolamak durumunda olmaları gerekmektedir. (Ünsal, 2007: 467-468).

İşletme açısından yatırım, işletmeye kısa orta ve uzun vadede kaynaklar için yapılan harcama kalemleri olarak ifade edilebilir. Yatırım harcamaları ülkeler ve işletmeler için önem arz etmekle beraber uzun vadede varlıklarını sürdürebilmek, kalıcı olmak ve bulunduğu çağa ayak uydurmak için son derece önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında hedefe ulaşabilmek için hazırlanan yatırım projelerin teknik açıdan uygunluğunun değerlendirilebilmesi hayati öneme sahiptir (Emiroğlu, 2002: 4-5). Bu önemle birlikte, ekonomi içerisinde yer alan reel sektörün gelişebilmesi finans sektörlerinin ve mali sektörün gelişimi açısından yatırım projesi ve harcamaları ülkenin gelişimi ve refahı açısından olumlu bir gösterge teşkil edecektir.

Yatırımları oluşması için gerekli unsurların ifade edecek olursak öncelikle bir faydanın oluşması, oluşan faydanın gelir olarak ölçülmesi ve bunun bir maliyetinin oluşması gerekmektedir. Ayrıca beklentilerin de oluşması gerekmektedir. Şirketlerin yatırım için karar verirken öncelikle gelir analizi yapıp ülkenin de ekonomik dalgalanmalarını göz önünde bulundurarak yatırımlarını belirlemeleri gerekmektedir. Ülke içerisinde yaşanması muhtemel olumsuz ekonomik göstergelerin varlığı, şirketleri yatırım yapma konusunda, olumsuzluğa itebilir (Özkilbaç 2013: 16). Bir örnekle açıklayacak olursak şirketlerin sermayeye yönelik satın alımları peşin olmayıp vadeli olacağı için ülkenin ekonomik olumsuzluk havasına sahip olması şirketler için yüksek faizle karşılaşmalarına sebep olabilir. Yatırımın maliyetini düşünecek olursak, fazla faiz ödemesi, şirketleri zarara uğratabilmektedir. Bu sebeple işletmeler ekonominin dengede olduğu ve faizlerin düşük olduğu dönemlerde daha çok, ekonominin dengede olmadığı faizlerin yüksek olduğu zamanlarda ise daha az yatırım yapmalarını beklenmektedir. Aynı zamanda vergi oranlarının yüksek seviyede olması da firmaların maliyetini yükselteceği için

daha az yatırım yapma eğilimi oluşacaktır. Yatırımları beklentiler olmadan yapmanın mümkün olduğu söylenemez. Şirketler, yatırım yapma eğiliminde oldukları ülkelerin, ekonomik verilerini iyi analiz edip bir öngörü de bulunamıyorsa, ya da olumsuz bir beklenti içinde oldukları durumlarda yatırım için harekete geçmekte isteksiz davranmaları beklenebilir (Tomanbay ve Gümüş, 2004: 276-278).

1.2. Yatırım Türleri

Yatırım türleri genel olarak sabit sermaye yatırımı, komple yeni yatırım, otonom yatırımlar, uyarılmış yatırımlar, yenileme yatırımları, entegrasyon yatırımları, stok yatırımları ve yabancı yatırımlar olmak üzere incelemek mümkün olup aşağıda bunlar hakkında bilgiler verilmiştir.

1.2.1. Sabit Sermaye Yatırımı

Şirketlerin duran varlıklar hesabında olup her türlü mal ve hizmet üretmek için kullanılan makine teçhizatı gibi unsurları içeren demirbaşları sabit sermaye olarak ifade etmek mümkündür. Şirketlerin bu amaçla yaptıkları yatırım bütünü ise sabit sermayeli yatırım olarak adlandırılmaktadır. Sabit sermaye yatırımlarını iki başlıkta incelemek mümkün olup bunlar maddi ve manevi şeklindedir. Maddi olan kısımlar için her türlü gayri menkuller bina teçhizat gibi taşınmazlar vb. manevi olan kısım için ise her türlü fikri mülkiyetler, telif hakları, patentler vb. örnekleri verilebilir. Ayrıca bu tür varlıklar hızlı nakit karşılığı olmayan ve şekillerini uzun süre muhafaza eden varlıklar olarak belirtebiliriz (Teyyare, 2018: 116).

Gelirin tüketilmeyen kısmı olan ve tasarruf olarak ifade edilen bölümünün sermayeye dönüştürülerek yatırım yapılması gerekmele birlikte, artan bu yatırımın ülkenin üretimini de birlikte arttıracacağı düşünülmektedir. Sabit sermaye yatırımlarının ülke ekonomisi üzerine sağlayacağı diğer faydalar ise; yatırım artışına bağlı olarak gelirin artması içte ve dışta, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin oluşması buna bağlı olarak ticaretin artışı ve ülkelerin refah düzeylerindeki artış olumlu bir etkiyi de beraberinde getirecektir (Bayraktutan ve Arslan, 2008: 3).

1.2.2. Komple Yeni Yatırım

Şirketlerin kuruluş aşamasında yatırım olarak yapılan her türlü teçhizat ve hizmetler olarak ifade edilebilir. Komple yeni yatırımlar kavramını başka bir ifadeyle

anlatacak olursak şirketlerin yapacağı yeni bir yatırım için proje hazırlayarak bunu hayata geçirerek yeni bir kuruluş veya tesisin açılması olarak izahı mümkündür. Kuruluş yatırımları olarak da ifade edilebilir. Şirketlerin faaliyet alanlarının henüz netleşmemesinden dolayı riskli bir yatırım olabilmektedir. Bu tür yatırımlara devlet nezdinde birçok teşvik sağlanmaktadır (Kızıl, 2021: 58; Küçükaltan ve Eskin, 2008: 169). Örnek verecek olursak yeni bir yatırım ve şirket olması sebebiyle devletten (Katma Değer Vergisi), faiz, stopaj destekleri gibi birçok teşvik avantajı elde edebilir.

1.2.3. Otonom Yatırımlar

Girişimciler yeni bir yatırım kararı alacakları zaman milli gelire ve ekonomik gelişmeleri göz önünde bulundurmadan kararlar alırlar. Örnek verecek olursak teknolojik gelişmeleri takip edip ondan faydalanmak isteyen bir firma, bütçesine uygun olarak teknolojik imkanlardan yararlanmak için daha az verim elde ettiği makineyi daha hızlı bir verim elde etmek için değiştirme isteğiyle yapılan yatırım milli gelirden bağımsız olarak yapılan bir yatırımdır (Dağ, 2012: 154). Ayrıca devletin hizmet amacıyla gelişmekte geri kalan bölgelere yaptığı alt yapı harcamaları olarak ifade edilen yol, köprü vb. örnek gösterilebilir. Buna karşılık yatırım harcamalarının bir bölümü milli gelirden etkilenecek artma eğilimi gösterdiğinde bunu karşılamak için yapılması öngörülen yatırıma uyarılmış yatırımlar denmektedir. Uyarılmış yatırımların yönünü belirleyen unsurlar milli gelirdeki değişime bağlı olarak tüketimdeki değişimler tarafından uyarıcı bir etki göstermekte olup gelir durumuna göre de değişim arz etmektedir (Tunca, 2011: 65).

Otonom yatırım önemli bir parçası ise çarpan kavramıdır. Devletin hizmet götürmek amacıyla yapmış olduğu her türlü harcama kalemlerinin milli gelir üzerine yaptığı etkiyi ölçmek için çarpan etkisinden faydalanılmaktadır. Devletin kamu harcamaları yoluyla yapmış olduğu yatırımların milli gelir üzerinde artırıcı bir rolü olmaktadır. Devletin kamu harcamaları yoluyla yapacağı yatırımlar için ayırdığı bütçe üretim elemanlarını arasında paylaşılacak olup tasarruf edilmeyen kısmı için tekrar harcama yapılacak ve bu da döngünün devam etmesini sağlayacaktır. Bu döngü ile yapılacak olan toplam yatırım, devlet tarafından yatırım maksadıyla başlangıçta harcanan miktarı geçecek yapılan her yeni otonom yatırımı harcaması

milli gelir üzerine çarpan etkisi yaratacaktır (Metin, Şenyüz ve Tatlıoğlu 2013: 61-62).

1.2.4. Uyarılmış Yatırımlar

Yatırım harcamalarının bir bölümü milli gelirden etkilenerek artma eğilimi gösterdiğinde bunu karşılamak için yapılması öngörülen yatırıma uyarılmış yatırımlar denmektedir. Milli gelirde oluşan herhangi bir değişimin tüketimdeki değişimleri etkilemesi ve gelirde yaratacağı değişim olarak ifade edilebilir (Tunca, 2011: 65).

Girişimcilerin pazardaki tüketim ve satış miktarlarında oluşan artışa uyum göstermeye yönelik halihazırda kullanılan demirbaş ve teçhizat ve makinelere ek olarak yenilerini alması ve piyasadaki düşük faizlerden yararlanmak suretiyle yaptığı yatırımlar örnek olarak gösterilebilir (Balçık, 2003: 5).

Uyarılmış yatırımda yatırım harcamaları milli gelirdeki değişimlerden etkilenmektedir. Yatırımlarda gelir artışını bağlı olarak artan ve azalan bir tablo ortaya koymaktadır. Gelir artışına bağlı olarak piyasada mal ve hizmete olan talebin artması beklenir. Girişimciler yaptıkları yatırımlarda kâr amacı ile hareket ederler. Eğer gelir azalırsa yatırımcı piyasadaki geri çekilme eğilimi taşır. Daha önce belirtildiği gibi tüketim ve satış miktarına paralel olarak demirbaş, makine, teçhizat gibi unsurlara yapılan yatırımlar örnek olarak gösterilebilir. Diğer bir ifadeyle uyarılmış yatırımlarda, yapılan yatırımda, başka bir yatırım bundan hem maliyet hem de karlılık anlamında etkilenmektedir. Başka bir ifadeyle iki farklı yatırım açısından değerlendirecek olursak ikinci yatırım birinci yatırımı olumlu yönde artışına neden oluyorsa buna tamamlayıcı veya dolaylı olarak bağımlı olduğunu gösterebilir. Eğer tersi bir durum olursa yani ikinci yatırım birincinin zarar etmesine yol açarsa ikinci yapılan yatırım birinci yapılan yatırımın ikamesi olmaktadır (Metin, Şenyüz ve Tatlıoğlu 2013: 61-62).

1.2.5. Yenileme Yatırımları

Modernizasyon yatırımları olarak da bilinen yenileme yatırımları mevcutta bulunan tesis ve üretim metotlarını, yeni ve modern tesis ve metotlara dönüştürülmesi maksadıyla yapılan sermaye harcamalarıdır. Mevcut makine ve demirbaşların yenilenmesi, tesislerdeki üretimin istenilen şartlara uygun hale

getirilmesi ve üretimdeki kalitenin artırılması yenileme yatırımlarına örnek olarak gösterilebilir (Met, Özdemir ve Erdem, 2013: 265).

Üretim amacıyla kullanılmakta olan ve zamanla eskiyen araç ve ekipmanların yerine modern ve teknolojik teçhizatın ikame edilmesidir. Diğer bir ifadeyle, üretim bandında sürekli kullanılan ekipmanlar, aşınım göstererek hasara uğrayabilirler ve bu durumda kullanılamaz hale gelirler. Şirketlerin kapasitelerini düşürüp zarar uğramamak adına eski ekipmanları yenileriyle değiştirmek için yaptıkları yatırım harcamalarıdır (Şahin ve Uysal, 2011: 112-113). Eğer bir yenileme yatırımından bahsetmek isteniliyorsa bu yatırımın fabrika içerisinde atıl duran ve üretime katkı vermesi istenilen bir makineye olması gerekmektedir.

1.2.6. Entegrasyon Yatırımları

Entegrasyon yatırımları, mevcutta bulunan ve hali hazırda aynı şehir sınırlarında faaliyet gösteren fabrikalara ilave olarak yapılan yatırımlar olarak ifade edilebilir. Entegrasyon yatırımların dikey ve yatay olarak ikiye ayrılmaktadır. Dikey entegrasyon; birbirini tamamlayan iki üretim tesisine sahip iki ayrı şirketin birleşme yoluna gitmesidir. Örneğin otomobil üreten bir firmayla lastik üreten bir firmanın birleşmesi gibi (Karan, 2013: 101-102).

Yatay entegrasyon; şirketlerin kendi üretimleri için gerekli olan ara malları kendi imkanlarıyla üreterek hem kendi ihtiyaçlarını gidermek hem de pazarda satışını yaparak karlılıklarını artırmaktır. Bu entegrasyon örneğini daha çok yeni girişimciler üzerinden verilmesinin sebebi piyasadaki müşteri profillerinin henüz oluşmamasıdır (Karan, 2013: 101-102).

1.2.7. Stok Yatırım

Stok yatırımlar, şirketlerin üretim kârlılık amacıyla stoklarına ilave olarak hammadde, teçhizat ve ürün tutmaya yönelik olarak yapılan harcamalar olarak ifade edilebilir. Bunların hesaplanması için belirli bir dönemde ve elde bulundurulmuş kısmi ile yapılacak olması gerekmektedir. Stok yatırımların belirli bir plan dahilinde yapıldığını söylemek pek mümkün değildir, şayet planlı olmasından söz edilmesi gerekiyorsa planlanan ürünle satılan ürünün birbirini karşılaması gerekmektedir (Mishkin, 2011: 517).

Stok yatırımı için bulunduğu coğrafya ve iklim şartlarının da uygun olması gerekmektedir. Bölgenin koşulları uygun değilse, ürünün kontamine olması veya ürünün hasarlanmasına yol açacak şekilde bozulması, şirketlere maddi külfet getiriyorsa bu durumda şirketler için riskli bir yatırıma dönüşebilmektedir. Ayrıca ekonomik ortamda dalgalanmalar yoluyla istikrarın olmaması yatırımcı için oluşacak kur riski üretimde dış girdilere bağlı kalınan durumlarda, satışlarını ise iç piyasaya yapması gereken bir firma için stok yatırımları çok risk oluşturacaktır (Engeloğlu, 2016: 7).

1.2.8. Yabancı Yatırım

Yatırımcının kendi ülkesi olmayan başka bir ülke veya coğrafyada yapmış olduğu yatırımlara yabancı yatırım olarak ifade edilmektedir. Yabancı yatırımcı başka ülkedeki yatırımda ev sahibi ülkenin girişiminde bulunduğu şirketine doğrudan ve dolaylı olarak sevk ve idare edebilmektedir (Ener, 2020: 12). Sermayenin bir girişimin işletmesinde (sevk ve idaresinde) kullanılması ifadesiyle yabancı yatırım, uluslararası ticaretten ayrılmaktadır. Başka bir tanımlama yapacak olursak yabancı yatırımın “bir ülkeden başka bir ülkeye maddi veya maddi olmayan varlıkların transferi ile o ülkede kullanımı sonucunda sahip olunan varlıkların tamamen veya kısmen kontrolüyle servet oluşturma amacını” içerdiğinden bahsedilmektedir (Dönmez, 2009: 5-6).

Yapılan tanımlardan hareketle yabancı yatırımda bulunması gereken özelliklerini; madden ve manen bir varlık yönünün olması, transferin gerçekleşeceği iki ayrı ülke olması, yapılan ticarete bir kar amacının olması şeklinde özetlemek mümkündür. Bu özelliklere bakıldığında yabancı yatırım ifadesinin içerisine doğrudan yabancı yatırım ve yabancı portföy yatırımının olduğu ifade edilebilir (Dündar, 2014: 276-277).

Genel olarak ekonomide, oluşan talebi belirleyen iki unsur yatırım ve tüketim harcamalarıdır. Bununla beraber yatırım harcamaları üretimi de içine alacak şekilde kapsamalıdır. Yatırım kavramına daha geniş bir perspektiften bakacak olursak sermaye stokuna yapılan ek harcamalar olarak ifade edebiliriz. Yatırımı mali açıdan değerlendirecek olursak yatırım, kıymetli evrakların el değiştirerek değerlendirilmesi olarak ifade edebiliriz. Ancak, makroekonomik anlamda bu harcamalar, yatırım olarak değil, mali yatırım olarak belirtilmektedir (Dinler, 2012:

343). Hem mali hem de fiziki bakımından ekonomideki reel sektörün gelişme göstermesi başta mali ve finans sektörleri olmak üzere pek çok sektörün gelişimi açısından önemli bir gösterge olmakla birlikte yatırım ve yatırım harcamaları ülke ekonomisi açısından önem taşımakla birlikte ve ülkenin refah seviyesini olumlu manada etkileyeceği düşünülmektedir. Büyüme ve kalkınma adına yapılan her türlü yatırım, ekonomik göstergelerin enflasyona olan oranı, vadedeki uzunluğu ve gelecekteki nakit harcamalardaki belirsizlik gibi etkenleri telafi edebilecek bir gelir veya kar elde etmek için bugünden ayrılması gereken ilavelerdir. Yatırımlar genellikle sermayeyi koruyarak artışını sağlamak ve mülkiyetini elde etmek için uygulanan ekonomik faaliyetler olarak düşünülebilir. Bu faaliyetler devlet tahvilleri, banka faizi, gayrimenkul alımı, hisse senedi alımı, her türlü sigorta yaptırımı gibi olmasına karşın genel anlamda yatırım olarak ifade edilmektedir (Gencel, 2007: 34-35).

1.3. Yatırım Projesi

Yatırım projeleri, belirli işlemleri asgari maliyetle ortaya koymak ve yapılan işlemler neticesinde meydana gelen kapasiteden azami fayda elde etmek için yapılan çalışmadır (Ergin, 2018: 15). Yatırım projeleri belirli işlemleri azami maliyet ile gerçekleştirmek ve bu işlemler sonucunda ortaya çıkan kapasiteden azami fayda elde etmek için yapılan planlamalardır. Genel olarak bir yatırım projesi işgücü noktasında hareketle bir üretim kapasitesi ortaya koyarak pazarlarda yer edinmeyi sağlamaktadır. Yatırım projelerinin değerlendirilmesi, birey tarafından ticari amaçla yapılabileceği gibi toplumsal amaçlar ve menfaatler doğrultusunda da yapılabilmektedir. Yatırım projeleri beş ana grupta değerlendirilebilmekle birlikte bunlar şu şekilde ifade etmek mümkündür (Özek, 2018:4-6):

Proje başlangıcı

- En iyi kaynak limitlerini veren projenin seçimi
- Projenin faydalarının tanımlanması
- Projenin uygulanması için izinlerin alınması
- Proje yöneticisini atanması

Proje planlaması

- Çalışma şartlarının tanımlanması
- İşin niteliği ve niceliğinin tanımlanması

- Gerekli kaynakların tanımlanması
- İş programının yapılması
- Çeşitli risklerin değerlendirilmesi,

Proje uygulaması

- Proje takımı üyeleriyle anlaşma
- İş yönlendirme ve yönetme
- Takım üyelerinin kendilerini geliştirmesi için onlarla çalışma,

Proje İzleme ve Kontrol

- Süreci izleme
- Gerçek çıktıyla beklenen çıktının karşılaştırılması
- Sapmaları ve etkileri analiz etme
- Ayarlamaları yapma

Proje Kapanışı

- Bütün işlerin tamamlandığını doğrulama
- Sözleşmenin sözleşmeye uygun şekilde kapatılması
- Ücretlerin finansal kapanışı
- İdari evrakların kapanışı.

Yatırım projelerinin hayata geçirilmesinde çok çeşitli faktörler etkili olmakla birlikte genel olarak yatırım ortamı ve yatırım ortamına bağlı gelişmelerin etkili olduğu ifade edilebilir. Bunlar hakkında gerekli olan açıklamalara aşağıda yer verilmiştir.

1.4. Yatırım Ortamı

Yatırımlar genel olarak; kamu yatırımları, özel sektör yatırımları ve her ikisinin birlikteliğine dayanan karma yatırımlar olmak üzere üç ana grupta değerlendirilmektedir. Yukarıda verilen yatırım türlerinde gereksinimler, koşullar ve politikalar bağlamında kamu yani devlet eliyle yatırımlar yapılabildiği gibi bunların özel sektör tarafından da yapılması mümkündür. Diğer yandan literatürde yabancı yatırım, kamu yatırımı, kamu-özel yatırımı ortaklığı konuları ayrı bir çalışma alanı olarak incelenmektedir. Örneğin kamu yatırımlarında çoğunlukla fayda/maliyet amacından ziyade kamu hizmeti ve vatandaş öne çıkarılmaktadır. Örneğin adalet, eğitim ve sağlık gibi temel kamu yatırımlarında amaç rasyonel işletme davranışında olduğu gibi kar sağlamak değildir. Bundan dolayı çalışmada yatırım kavramı özel

sektör girişimleri bağlamında kabul edilerek yatırım ortamı kavramı da özel sektör açısından ele alınmıştır (Özek, 2018:4-6; Altunç ve Şentürk, 2010: 532-533; Ecer, 2008: 6-7).

İş ve yatırım kavramı, Dünya Bankası tarafından “yatırım ortamı” ve “iş ve yatırım süreci” olmak üzere bir arada ifade edilmektedir. Yatırım ortamı kavramının açık bir tanımı olmayıp genel manada yatırımlara iktisadi sonuçlar ortaya koyan bütün işler ve süreçler şeklinde ifade etmek mümkün olacaktır (Bayrakdaroğlu ve Gündoğdu, 2018: 21-22). Özel kesimin almış olduğu kararlar çerçevesinde yatırımı direkt olarak veya dolaylı bir şekilde etkileyen iç ve dış unsurlara bakıldığında siyasi, ekonomik ve sosyal yapı ayrıca kültürel olgular, beşeri kaynaklar, hukuk kuralları vb. doğrudan ve dolaylı bir etkileme söz konusu olmaktadır. Bahsi geçen faktörlerin birbiri ile entegre bir şekilde çalışması, oluşabilecek risklerin ve aksaklıkların önceden tespit edilip hızlı bir şekilde düzeltilmesi, maliyetlerin düşmesi, rekabetin artmasıyla beraber yatırımcının davranış biçiminin değişmesine yol açacaktır. Oluşan güvenilir bir iş ortamının olumlu yansıması ile birlikte, maliyetlerin ve risklerin düşmesi ayrıca karlılığın artmasıyla beraber yeni işletmelerin kurulması kayıt dışılığın da önüne geçektir (Çubuk, 2020: 10).

Yatırım ortamı ile yatırım yapması beklenen özel sektör kesimini ifade eden küçük, orta ve büyük işletmeler (KOBİ), ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin bir göstergesi olması sebebiyle ülkeler için büyük bir öneme sahiptir. Özel sektörün ekonomide bir çok olumlu etkisini görmek mümkün olup istihdam, üretim ve katma değer anlamında güçleri yadsınamaz boyuttadır. Özel sektörün yatırımlarını devam ettirebilmeleri için devlet tarafından desteklenip, çeşitli teşvikler verilmek suretiyle devamlılıkları sağlanmalıdır. Genel olarak özel sektör gelişiminde girişimciler ile yatırımcılara yapılan teşvikler verimliliği arttırmakta, uluslararası ekonominin bağlantılarını sağlamakta ve pazara girişleri kolaylaştırdığı gibi piyasa riskini de azaltabilmektedir (İsabetli, 2012: 22).

Özel sektör, kar amacıyla kurula, edinimindeki mülklerin gerçek ve tüzel kişi veya kurumlara haiz olan ve çeşitli büyüklüklere sahip firmalar tarafından oluşturulmaktadır (İsabetli, 2012: 20). Özel sektör yatırım harcamaları ise, devlet ile kamu tüzel kişilerin dışında özel girişimcilerin kendi sermayeleriyle yapmış oldukları harcamalar olarak ifade edilebilir. Karlarını maksimuma çıkarmak

maliyetlerini de minimal seviyeye indirmeyi amaçlayan bir yapıya sahiptirler (Gül, 2014: 19).

Özel sektörün aktörleri olan girişimcilerin karlılık oluşturmak için ellerindeki sermayeyi, değişik üretim faktörlerine harcamaları sonucunda meydana gelen özel sektör yatırımları kalkınma, ekonomik büyüme, istihdam, katma değer vb. gibi oldukça önemli konularda etkili olmaktadır. Ayrıca özel sektörün yaptığı yatırımlar rasyonellik, verimlilik, etkinlik ve sürdürülebilirlik bakımından kamusal yatırımlara göre daha etkin sonuçlar ortaya koyabilmektedir (Altunç ve Şentürk, 2010: 532).

Ekonominin iyileştirilmesi sürecinde yapılan yatırım harcamaları ile istihdama katkı sağlamak amacıyla yapılan özel sektör destekli yatırım harcamaları temel bir kaynak teşkil etmektedir. Kamu yatırımlarıyla entegre bir şekilde ilişki içerisinde bulunan özel kesim yatırımları, kamu sektörünün yapmış olduğu eğitim, güvenlik ve sağlık vb. alanlarda yaptığı yatırımlarının, mal veya hizmet harcama kalemlerini finanse etmektedir.(Seçme, 2010: 67).

Yapılan pek çok araştırmada ortaya konulduğu üzere sürdürülebilir bir ekonomi için özel sektör kaynaklı yatırımlar hayati noktada bulunmaktadır. Yatırımların devamlılık arz etmesi için, yatırımları özendirici teşvikler uygulanmalıdır. Başka bir ifadeyle yatırım ortamının sağlanması gerekmektedir (Şengür ve Taban, 2016: 30). Bu bağlamda ülkelerde bulunan özel kişinin yatırımlarında belirleyici unsurlar; kamunun yapmış olduğu yatırımlar, piyasada oluşan reel faizler, rekabet düzeyi, kısıtlayıcı politikalar, oluşan reel döviz kurları, reel sektöre karşı piyasada oluşan istikrar ve güvenden oluşmaktadır. Örneğin, ithalata yüksek oranda dayalı bir ekonomide ülkenin ulusal parasının değer kazanması, üretimde ucuzlamaya sebep olabilir. Üretimin artmasına bağlı olarak gelir düzeyleri ve yatırımlarda beraberinde artış gösterecektir. Reel getirideki değişimlere bağlı olarak oluşan maliyetlerde oluşabilecek alternatif eğilimler, kişilerin tasarruf meyillerinde bir etkiye neden olacaktır. Olası faiz artışları kişilerin tüketim alışkanlıklarını ertelemelerine yol açıp, daha fazla yatırıma yönelmelerine sebep olacaktır. İlerleyen dönemlerde ise kişilerin daha fazla tüketim yapmasına sebep olacaktır. Bir başka deyişle kişilerin tasarruf meyillerinin artması yatırım miktarlarının da artmasına neden olacaktır (TCMB, 2015: 4).

Devletin uyguladığı teşvik politikaları ekonomik kalkınma ve girişimcileri yatırım yapmaya yöneltmek amacı ile yapılmaktadır. Kamu sektörü için bu uygulamalar bir zorunluluk olmakla birlikte özel sektör için ise rantabl bir beklenti oluşması ile gönüllülük esası içeren bir durumdur. Özel sektör hedeflenen karı yatırımları için uygun politikalarla daha uygun yatırım bulma zorunluluğu içerisinde olmalıdırlar. Yatırım ortamı değişkenlerinin uygun hale getirilmesi ve teşvik politikaları uygulamaları ile istenilen yatırım amacına ulaşmak mümkün olabilir. Özel sektörün, ayrıcalığı bulunan yatırımları, istenilen bölgelere kaydırmak için plan dahilinde çeşitli teşvik kalkınma ve yıllık programlar uygulanmalıdır. Devletin teşvik politikaları uygulamaları özel kesimin yapacağı yatırım harcamaları için yaptırım gücüne sahiptir (Candan ve Yurdadoğ, 2017: 168).

Uygulanan teşvik politikalarının ülke içerisindeki yaratacağı en önemli sorunlardan birisinin haksız rekabete yol açacağı endişesidir. Belirli kesimlere uygulanan ayrıcalıklı durumların ülke içerisinde ve dışarısında rekabet ortamını bozucu bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Çünkü değişen politikalar ve hükümetler ulusal ve uluslararası pazarda kendi ekonomik ürünlerini korumak ve kollamak amacıyla hareketle piyasada imtiyazlı bir konuma gelmektedir. Bu manada devlet tarafından çıkarılan teşvik uygulamaları dolaylı olarak özel kesimin yatırım harcamalarını da arttıracacağı düşünülmektedir (Eser, 2011: 39).

Yatırım ortamı konusunda Dünya Bankası, özellikle 2000 yılı sonrasında yatırım ortamı analizleri çerçevesinde, yatırımcıların gereksinimlerini tespit etmeye ve yatırım ortamının iyileştirilmesi için, ne gibi düzenlemelerin yapılması gerektiğini belirlemeye başlamıştır. Bu kapsamda “İş Yapma Önündeki Engeller” başlığı içerisinde kriterleri belirlemiştir. Belirlenen bu kriterler ajanslar aracılığıyla anket olarak çeşitli ülkelerde uygulanmış ve hangi kriterlerin iş yapma önünde engel oluşturduğu ortaya konulmuştur. Kriterler daha sonra 1997 yılında yayımlanan Dünya Kalkınma Raporu’nda 7 başlık olarak toplanmıştır. Örnek olarak 10 adet gelişmekte olan ülkeye uygulanan anket ile kriterler dört dereceli oylama usulüyle iş yapma önünde en büyük engeli teşkil eden en yüksek oyu alacak şekilde büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır. Oluşan sıralama şu şekildedir: 1- Yolsuzluk, 2- Düzenlemeler, 3-Suç ve hırsızlık, 4- Politik istikrarsızlık, 5-Finansman, 6- Vergiler ve 7- Zayıf altyapı. Sıralamayla belirlenmiş olan bu kriterler ülkelerin ya da

bölgelerin yatırım ortamlarını değerlendirilmesini ve tanımlanmasını sağlayabilecek olan unsurlar olarak gösterilebilir (Cebeci, 2011: 153-154).

OECD'nin (2015) etkin bir yatırım ortamı yaklaşımı, kalkınmaya katkı sağlayan özel sektörün büyüyüp gelişme göstermesi için sahip olduğu ekipmanları aktif olarak kullanması ile olacağı ifade edilmiştir. Başka bir bakışla şirketlerin kaynaklarını rasyonel kullanması ile ayakta kalabileceği bunun yanında kaynaklarını verimsiz kullanan şirketlerin ise piyasadan çıkışlarına sebep olması beklenmektedir. (OECD, 2015: 14). OECD, yatırım ortamı ile ilgili olarak kurmuş olduğu Üye Olmayan Ülkelerle İşbirliği Merkezi'nin yanı sıra yayımladığı “Yatırımlar için Politika Çerçevesi” ile yatırım ortamı kavramına, sistematik ve kapsamlı bir yaklaşımda bulunmaktadır. Bu bağlamda yayınlanan dokümanda, yatırımların daha etili ve cazip hale getirilmesinin politikacılar ve şirketlerin bundan faydalanmak yoluyla bir değerlendirme yapmalarının sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca ülkelerdeki yatırımların sürekliliği, büyümenin sağlanması, eşitlik, sürdürülebilir kalkınma yoksulluğun azaltılması gibi unsurlarla gerekli koşulların sağlanması amaçlanmıştır (OECD, 2015: 14-16).

Yatırımcıların, politika açısında elverişli bir yatırım ortamı olarak kabul edilen 10 politika alanı şöyle belirlenmiştir; (OECD, 2014: 64; Yalçınkaya, 2017: 9):

- Yatırım politikası
- Yatırım tanıtım ve kolaylaştırma
- Ticaret politikası
- Rekabet politikası
- Vergi politikası
- Kurumsal yönetim
- Sorumlu iş yapma
- İnsan kaynakları geliştirme
- Altyapı ve finans sektörünün gelişimi
- Kamu yönetimi.

Yatırım ortamı bakımından devletler/politika yapıcılar, firmalara pek çok nedenden ve yoldan dolayı düzenleme yapma konusunda meyillidirler. Düzenlemeler yoluyla piyasaya giriş çıkışları, çeşitli ürünler ve kaliteleri, üretimde kullanılacak parametreler, şirketlerin yönetim şekilleri, satış ve pazarlama faaliyetlerini belirlemek üzerine yapılmaktadır. Bu düzenlemelerle şirketlerin yatırım konusunda alacağı kararları doğrudan etkileyici bir özelliğe sahip olması yanında, bu düzenlemelerin içerik bakımından tek bir göstergeyle, açıklamak mümkün olmamaktadır. Şunu ifade etmek gerekirse az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bu düzenlemelere, gelişmiş ülkelere nazaran daha çok önem vermektedir.

Yatırım konusunda hayata geçirilmesi düşünülen projeler yatırımların nedenli geniş sınırlar teşkil edeceğinin çizilmesiyle birlikte yapılması planlanan yatırımların şirketleri teşvik edici yönünün güçlü olması ve bölgesel bazda sektörel ve politik bağlamda düzenleyici, geliştirici ve destekleyici bir yapının da oluşmasına katkı sağlayacaktır.

1.5. Yatırım Kararlarını Etkileyen Faktörler

Ekonomik sistemin temel aktörleri olan özel girişimlerin yatırım yapmaya istekli davranması ve istikrarlı yatırım ortamının sağlanabilmesi için özendirici ve kolaylaştırıcı politika ve uygulamaların önemli etkileri vardır. Örneğin yatırımda bulunacak şirketler veya girişimciler için teşvik politikalarının varlığı kadar makroekonomik yapı ve uygulanan politikalarla birlikte bu süreci, kolaylaştıran uygulamalarında sağlanması gerekmektedir (Çatalbaş, 2014: 155).

Diğer yandan ülke ekonomisinde hedeflenen dengelerin oluşması için hem yatırım hem de tasarrufun bir dengede olması ile gerçekleşmesi mümkün olacaktır. Bununla birlikte az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde gelir düşüklüğüne bağlı olarak tasarrufların, yatırımlardan az olduğu görülmekle, yatırımların arttırılmasına yönelik olarak belirleyici olguların tespiti için çalışmaların artması gerekli olmaktadır. Nitekim uluslararası sermaye dolaşımına karşın ülke ekonomisinin en önemli yatırım kaynağı özel sektör ve özel sektöre kaynak teşkil eden tasarruflardır. Bu durumda, özel sektör yatırımlarının temel belirleyicisinin tasarruflar olduğu anlaşılmaktadır (Özcan ve Peker, 2018: 151).

Süreklilik arz eden bir ekonomi için yatırımların devamlılığı noktasında ayrılan kaynakların verimlilik bağlamında ekonomik kalkınma için ayrılması asli unsurlar arasındadır. Yatırımların devamlılık arz etmesi ve özel sektör yatırımlarına yönelik teşviklerin fazlaştırılması için gerekli olan tasarruflar, tasarrufların ideal risk altında yatırıma dönüşmesi ve yatırımların da devamlılığının sağlanabilmesi yapısal olarak ekonomideki en ciddi konulardan birisi haline gelmektedir (Şengür ve Taban, 2016: 30).

Genel olarak bakıldığında özel sektörün yatırım yapabilmesi için (1) ekonomik politikalar, (2) tasarrufların yatırıma dönüşebilme kapasitesi, (3) faiz oranları, (4) genel yatırım ortamı, (5) düzenleyici uygulamalar ve (6) teşvik sisteminin etkili olduğu ifade edilebilir. Bunların tümü bir arada değerlendirildiğinde etkili makro ve mikro politikalara gereksinim olduğu anlaşılmaktadır. Ancak sıralanan bu unsurları hepsinde, aynı anda başarılı olunması mümkün olmadığından önceliklerin belirlenmesi gerekmektedir. Örneğin hükümetlerin yatırım ortamı konusunda yaptıkları hataların sebebi ekonomik manada geniş bir bakış açısına sahip olmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Bütüncül bir bakış açısına sahip olmayan ekonomik kalkınma programları, bu bağlamda belirlenen sorunu doğrudan çözüme kavuşturmak üzere hazırlanmaktadır. Bu anlamda hazırlanan teşvik içeren politikalar, bütüncül bir ekonomik kalkınma ve gelişme stratejisinin, önemli bir bileşeni olarak algılanmamaktadır (Aktürk ve Şenol, 2010: 2). Yatırım ortamı bakımından yatırım kararlara etki eden faktörler hakkında geniş bir liste olduğu görülmekle birlikte ana hatları ile bunlar, aşağıda aktarılmıştır.

1.5.1. İşletme Amaçları

İşletmelerin ve yatırımların temel amacı kar sağlamaktır. Kâr elde etme hedefiyle yapılan yatırımların genelinde işletme açısından kar amacı güdülmektedir. Girişimciler yatırım planı veya projesi hazırlarken öncelikli olarak, karlılık anlamında en yüksek getiriye sağlayacak projeyle başlamak isteyecektir. Yatırım kararını aldıktan sonra oluşabilecek riskleri üstlenerek yatırım faaliyetinde bulunur. Bu bağlamda minimal sürede maksimum karı hedeflemektedir (Özdaş, 2009: 7). Diğer yandan işletmeler için önemli bir nokta ise mali verimliliktir. İşletmeler yapmış oldukları yatırımlarda kârlarını arttırdıkları sürece, hem sürekliliklerini hem

de ekonomik anlamda verimliliklerini en üst seviyeye taşımış olacaklardır (Yılmaz, 2005: 126).

1.5.2. Faiz

Faiz oranının daha yüksek seyrettiği zamanlarda sermaye gücü yüksek olan girişimcilerin yatırım yapmadan yüksek karlılıklar elde etmesi mümkün olacaktır. Faize odaklı gelirlerde düşük riskin olduğu bu durumlarda, yatırım kararlarında belirleyici bir durum oluşabilir. Diğer bir açıdan sermayesi güçlü olmayan girişimcilerin, yurt dışı kaynaklarından kullandıkları yüksek faizli kullanımların, geri dönüşlerinde oluşacak yüksek faiz ödemeleri, girişimciler açısından yüksek maliyetlere yol açabilmektedir. Yatırımcı açısından daha az kâr oranları henüz yapmadığı yatırım projelerini yeniden gözden geçirmekle birlikte, yatırım kararlarından vazgeçme noktasına getirebilmektedir (Pehlivanoğlu ve Kayan, 2019: 61; Dağ ve Çelik, 2018: 868).

1.5.3. Milli Gelir

Milli gelirin atışına bağlı olarak oluşacak tüketim talep artışı girişimcileri yatırıma teşvik edecektir. Milli gelirin artması ile yatırımların artması beklenen bir olgudur. Bu bağlamda milli gelirin artması, yatırımları arttırıcı bir faktöre yol açmaktadır (Dağ ve Çelik, 2018: 869).

1.5.4. Beklentiler

Girişimcilerin yatırım odaklı olmalarındaki en büyük etken, yatırım yoluyla elde edecekleri kârlılık beklentisidir. Örneğin girişimciler piyasada beklenen talep doğrultusunda, üretim kararları alırlar. Girişimcilerin yatırım kararı alırken bir çok parametreyi inceleyip, oluşabilecek olumlu veya olumsuz durumlardan etkilenmektedirler. Bu sebeple oluşan durumlar ve beklentiler, girişimciler açısından yatırıma teşvik anlamında, önemli bir yer teşkil etmektedir. (Dağ ve Çelik, 2018: 869). Yatırım ve beklentiler ilişkisini, ticari hedefler bağlamında değerlendirmek mümkündür. Bir yatırımcı, girişiminin sonucunda amaçladığı sonuçları elde edilebileceğine inanırsa yatırım yapacaktır. Bu durumda, yatırım geri dönüşü, karlılık, yasal ve idari düzenlemeler bütüncül olarak beklentileri ifade etmektedir (Hazman ve Kaya, 2018: 43-44)

1.5.5. Siyasi İstikrar

Siyasi istikrarsızlığa bağlı olarak hükümetlerin kurulma aşamasında oluşacak karamsar bir tablonun, belirsizlik yaratma ihtimaline karşı girişimcilerin yatırım konusunda, çekingen davranarak uzun vadedeki yatırım kararı almalarının önünde bir engel teşkil edebilir (Arslan, 2011: 74).

1.5.6. Vergi Sistemi

Vergi oranları ve vergi sistemi yatırımları etkileyen önemli unsurlardandır. Vergiler kişi ya da kurum kazancı üzerinden belli bir sisteme göre devlet tarafından alınan pay olarak kabul edildiğinde, yatırımlardan elde edilecek karı da azaltmaktadır. Bundan dolayı vergi oranları ve vergi sistemi yatırımların seyrini değiştirebilmektedir (Narin, 2007: 53). Örneğin uygun oranlarda alınan vergiler yatırımlar üzerinde baskı yaratmazken yüksek oranlı vergiler yatırımcılar için engelleyici olabilmektedir.

1.5.7. Ücretler

Ücretler emek yoğun çalışan sektörler için büyük bir önem arz etmektedir. Yatırımcılar emek için daha ucuz ücrete ödeme isteklerini gerçekleştirmek için emek ucuzluğu, fazla olan ülkelere doğru yatırımlarını yönlendireceklerdir. Buna bağlı olarak eğer ücretler arasında bir eşitlik söz konusu ise yatırımcılar daha çok verim elde edeceği ülkelere yönelim gösterebilmektedirler. Diğer yandan ülkelerdeki sendikaların düşük ücretle çalışan, işçi haklarını koruma düşüncesi ve hükümetlerin bağımsızlık olgusuna karşı bir tehdit olacağı düşüncesi ile yatırımlar, olumsuz yönde etkilenebilmektedir. (Kurtaran, 2007: 375). Diğer yandan düşük ücretler her zaman yatırımcılar için tercih edilmeyebilir. Kalite ve verimliliğe önem veren yatırımcılar düşük ücret yerine, kalite ve verimliliği yüksek olan iş gücüne, yüksek ücret vermeyi kabul edebilirler.

1.5.8. İşgücünün Niteliği

İşgücünün niteliği, bölgesel olarak yapılacak olan yatırımlar için belirleyici bir unsur olabilmektedir. Nitelikli bir işgücünün varlığı eğitim yoluyla oluşabilmektedir. Büyük bir değişim ve gelişim gösteren günümüz şartları, kalifiye iş gücünün varlığı ve gelişimiyle birlikte, beklentilere cevap verebilecektir (Çakır ve Kellevezir, 2018: 2). İş gücünün becerileri ve eğitimi konusu önemli bir parametre

olarak düşünülebilir. Ülke içerisinde bulunan nüfusun eğitim seviyesi aynı zamanda beşeri sermayenin belirleyicisi konumundadır. Bununla birlikte eğitim seviyeleri ne kadar artarsa iş gücüne katılım oranı da artmaktadır. Eğitim seviyesi yüksek olan halkın işe hakim olması, yapılacak işe uyum sağlaması ve daha esnek olması, nitelikli iş gücü açısından kalifiye eleman yetişmesini sağlayacaktır. Kalifiye iş gücünün varlığı, nitelikli iş gücü arayan firmalar için cazip hale gelerek bölgesel anlamda daha çok yatırım yapılması için belirleyici rol oynayacaktır (Baltacı ve Özaydın, 2020: 318; Olcay, 2021: 103).

İşgücünün eğitilmiş ve kalifiye olması, yatırımcılar açısından beklenen sonuçları istemek ve elde etmek açısından pozitif bir bakış açısına sahip olmalarını sağlayabilir. Bununla birlikte beşeri sermayenin yatırımla arasında pozitif bir bağlantı olduğu söylenebilir. Diğer yandan işgücünün eğitilmiş ve kalifiye olması girişimci için yüksek maliyetleri de beraberinde getireceği için, girişimcinin yapacağı yatırımın bir bölümünü az gelişmiş ülkelere doğru kaydırmasına sebep olabilir. Bu açıdan bakıldığında pozitif ilişki tersine dönebilecek bir durum yaratabilir (Baltacı ve Özaydın, 2020: 318; Olcay, 2021: 103).

1.5.9. Pazar Büyüklüğü

Pazar büyüklüğünün yatırımlar için önemi, oluşturduğu satış hacmidir. Eğer bir ülke ya da bölgede iş yapabilmek için maliyet ve getiri arasında olumlu bir fark sağlanamıyorsa yatırım yapılamaz. Pazar büyüklüğü kadar mevcut pazarın satın alım kapasitesi, rakiplerin durumu vb. gibi nitelikler de önem arz etmektedir. Yapılacak yatırım ile beklenen getiri ve bunun devamlılığı yatırımların seyrini belirleyebilmektedir (Kubaş, 2018: 151).

Ancak Türkiye’de örnekleri sıklıkla görüldüğü üzere özellikle KOBİ niteliğindeki yatırımlarda yeterince kurumsallaşmanın olmadığı işletmelerde şirket sahipleri işletmenin bütün bölümlerin başında görev aldıkları bilinmektedir. Yeni ve modern pazarlama yerine daha gelenekçi bir faaliyet sürdüren, bu türlü işletmelerde yatırım kararları da etkilenmektedir. Pazarlamanın önemini kavrayan ve öncelikli hale getiren modern yaklaşım, KOBİ’lerin başarısında büyük bir öneme arz etmektedir (Sarı, 2009: 14).

1.5.10. Altyapı

Bir ülkedeki mevcut altyapı seviyesi makroekonomik düzeyde yatırım yapılmasının göstergesi olmakla birlikte, ülkenin ekonomisi açısından da büyük önem arz etmektedir. Alt yapının kalitesi, ekonominin sağlamlığını ve hızlı bir büyüme ivmesinin sağlanmasına yardımcı olabilir. Alt yapıya önem veren yatırımcılar için üretim süreçlerindeki gereksinimler açısından, farklılaşmak adına önem arz etmektedir. Ülkedeki alt yapı düzeyleri fiziki açıdan bir göstergeden ziyade kurumların sağlamlığının da bir göstergesidir. Bu bağlamda ülkede mevcut bulunan alt yapı seviyeleri, yatırımları artırabilmektedir (Tufaner ve Şirin, 2021: 33-34).

1.5.11. Finansman

Yatırımcıların karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi finansman, olarak karşımıza çıkmaktadır. Finansman sorunları işletmelerin yatırım aşamasından başlayıp, faaliyetleri boyunca devam etmektedir Finansmanda karşılaşılan sorunların nedenlerine bakacak olursak siyasi ve ekonomik anlamda piyasada oluşan istikrarsızlıklar, bankacılıkta yaşanan büyük şirketlerin bankalar üzerindeki hegemonyaları, güdümleri ve teşvik politikaları olarak ifade etmek gerekir. Yatırımcıların işletme kurma aşamasındaki yetersiz öz kaynakları olması nedeniyle, yüksek faizli kredi kullanımı ile risklerini artırmaktadırlar. Diğer yönden kullanılacak kredilerdeki bir takım zorunlu durumlar örneğin; miktar, maliyet, vade, koşullar, teminat vb. yatırımcı açısından uygun, yeterli kredi bulma yönünde zorlanmaktadır (Kolçak ve Bilici, 2013: 293).

1.5.12. Yatırım Ortamı

Sürdürülebilir ekonomik gelişmelerin varlığı, ülkede gerçekleştirilecek bir takım reform ve sosyal anlamda kalkınma politikaları, mikro ve makro düzeyde ekonomi politikalarına bağlı olmaktadır. Yapılacak olan bu reformların, özel kesimin yapacağı yatırımlardaki iyileşme ortamını sağlanmaya yönelik olması önem arz etmektedir (Arslan, 2018: 132).

Bölgesel anlamda bir yatırım ortamı değerlendirilirken, mevcut alt yapıların durumu dikkate alınmaktadır. Eğer yatırımın yapılacağı sektör imalat ise ve faaliyet alanı üretim yaptığı ürüne bağlı ise, elektrik alt yapısı son derece önem arz etmektedir Üretim yapılacak olan bu tesislerde elektrik şebekelerinde oluşacak olan

bir takım sorunlar hem üretimin sekteye uğramasına hem de üretimin yapıldığı cihazlarda tahribata neden olacaktır. Diğer bir açıdan yeteri derecede ulaşım ile ilgili alt yapı eksikliği olduğu takdirde, yaşanması muhtemel lojistik sorunlarını da beraberinde getirecektir (Yaşar, 2019: 838).

Yatırım ortamındaki sorunlardan bir diğeri de şirketlerin, ürün alış ve satış şartlarıdır. Üretimin sağlanması amacıyla kullanılması gerekli olan mamullerin, nakit veya uzun vadede alınması ya da ürün satışlarının nakit olup olmadığı gibi oluşan durumlar şirketlerin mali açıdan performanslarını gösteren önemli bir kriterdir. Bu bağlamda içerisinde bulunan sektöre yapılan ürün satışlarının ne kadarlık kısmı hangi müşterilere yapıldığı gibi sorular, söz konusu sektörde tek alıcı veya satıcı riski oluşabilme riski açısından önemli unsurlardır (Yalçınkaya, Dulupcu ve Baykul, 2018: 93; Yaşar, 2019: 838).

1.5.13. Kurumsallaşma

Kurumsallaşma piyasada istikrar ve güvenin sağlanmasını hedefleyen firmalar için önemli bir yapı taşıdır. Kurumsal bir yapıya sahip olan firmaların sağlamlığı ve verimliliği, bankalar nezdinde imajını kredibilitesini de artırıcı bir unsurdur. Ayrıca işletmelere, rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü de sağlamaktadır (Çakıcı ve Özer, 2008: 48).Günümüz koşullarında şirketlerin yaşadığı en büyük problemlerden bazıları, zorlaşan rekabet koşulları ve piyasalarda oluşan belirsizliklerdir. Bununla birlikte büyüyen işletmelerdeki yönetsel zorluklar, işletmelerin iş akışını olumsuz yönde etkilemektedir. Profesyonellik olgusunun oluşmasıyla, şirketlerin sahipleri ile yöneticilerin ayrılması kurumsallaşmayı da beraberinde getirecektir (İşcan ve Karğın, 2009: 214).

1.5.14. Teşvik Uygulamaları

Ekonomiyi düzenlemeye yönelik olarak uygulanan teşvikler mali politikalar ve harcama kalemleri olarak önem arz etmektedir. Teşvikler hem özel hem de genel amaçlara aracılık etmektedir. Devletler teşvikleri sağlamak suretiyle, ekonomik refah düzeylerini de artırmayı hedeflemektedirler (Yavuz, 2010: 86). Yatırımlar üzerinde uygulanması öngörülen teşvikler, üretimi destekleme önceliğine sahip olmalıdır. Bu tür teşvikler üç ana unsura hizmet etmek amacıyla olup bunlar (Duran, 2003: 23-24):

- Yatırımlara fon sağlayarak maliyetini ortadan kaldırmak veya azaltmak,

- Finansman için gerekli sermaye ihtiyacını gidermek,
- Kar sağlama potansiyelini arttırmak şeklindedir.

Yatırımları özendirmek amacıyla uygulanan teşvik politikalarının, daha etkin bir gücünün olması için ulusal ölçekte meydana gelen değişmelerin, dikkate alınması gerekmektedir. Teşvik politikalarının uygulanması esnasında, bütün aşamaların gözden geçirilerek, uygulama kriterlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca ülkede ki sosyal ve ekonomik yapıdaki değişim ve gelişmelerinde, dikkate alınmasında fayda vardır (Candan ve Yurdadoğ, 2017: 159).

Yapılan açıklamalar doğrultusunda genel olarak ülkedeki mevcut durumda bulunan yatırım ortamı belirleyicileri; firmaların verimli, istihdam oluşturuvcu ve büyümeyi özendirici yatırım kararı vermelerini sağlamaktadır. Ülkelerdeki hali hazırda bulunan yatırımları belirleyen şirketlerin coğrafi konum ve şartlarını devletlerin belirlemesi olanaksızdır. Fakat piyasa işleyişi, mülkiyet hakları ya da altyapı hizmetlerinin temin edilmesi gibi unsurlar üzerinde, devlet yönetimleri direkt olarak etki edebilmektedir. Diğer bir bağlamda teşvik politikaları uygulayıcıları sağlıklı ve standart bir politika uygulayarak mevcut yatırım ortamını iyileştirici bir etki de bulunabilirler. Bu açıdan pozitif bir yatırım ortamının sağlanmasıyla, yatırımlarda bir artış sağlanabilmektedir (Ecer, 2008: 6-7).

Kanun koyucuların yatırım ortamını iyileştirmeye yönelik olarak uygulayacağı politikalarla rekabetin artırılmasını aynı zamanda da maliyetlerin düşürülmesini sağlamalıdır. Yatırım ortamının iyileştirilmesi adına uygulanacak olan politikaları iki başlıkta incelemek mümkündür. Bunlardan birincisini ülkedeki genel anlamda uygulana ve bütün işletmeleri kapsayan ve iyileştirici anlamda politikalar, bir diğeri ise özellikle kırsalda yer alan ve ekonomiden kopuk olan bu firmaları kazanmaya yönelik olarak uygulanan seçici politikalar, KOBİ'lerin gelişme potansiyellerinin tespit edilmesi ve teknolojik değişim ve gelişmelerin özendirilmesi maksadıyla kullanılmaktadır (Yalçınkaya, 2017: 29).

1.6. Yatırım Boyutu Açısından Ekonomik Özgürlük

Bir ülkede yatırımların gelişmesinde ekonomik özgürlük olgusu önemli bir yere sahiptir. Ekonomik özgürlük, toplumların sosyal anlamda gelişmişlik ve refah düzeylerini göstermektedir. Ekonomide serbest dolaşımını savunan liberal

iktisatçılar, toplumsal anlamda refahın sağlanmasının şartı olarak insanları, özgür bırakmanın onları mutlu edeceği, tezini savunmuşlardır. Bu sebeple, yasa düzenleyici ve politika belirleyici konumunda olan hükümetler, şahısların diğer insanların özgürlüklerine dokunmamak şartıyla kurdukları özgür alanlarını kısıtlamamalıdır. Tam aksine kanun koyucular, insanların özgürlüklerini artırmak yoluyla onları yukarı seviyelere taşımalıdır (Karagöz, 2002: 278; Yenipazarlı, 2009: 9).

Ekonomik özgürlükler; pazara girişin, özel teşebbüsün, emek ve sermaye dolaşımının serbest yapılabilirdiği ve ticaretin tarife, kota ve yüksek vergi oranlarıyla engellenmediği canlı bir ekonomi olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle, bir ülkenin ekonomik açıdan özgürlük derecesi, liberal iktisadin ekonomik özgürlük tanımında sayılan faktörleri bulundurmasına göre belirlenmektedir. Pazara girişi katı düzenlemelerle engellemeyen, ticari faaliyetleri tarife ve yüksek vergilerle zorlaştırmayan ülkelerde, bireylerin faaliyetlerini özgürce yapabilmesi ve ekstra maliyetle karşılaşmamaları sebebiyle ekonomik faaliyette bulunma istekleri daha fazla olmaktadır. Ayrıca, emeğin ve sermayenin serbestçe dolaşabilmesi, ekonomik özgürlükler ve ekonominin etkili bir şekilde işlemesi için önemli faktörler arasındadır (Akıncı, Yüce ve Yılmaz, 2014: 82; Tunçsiper ve Biçen, 2014: 28).

Ekonomik özgürlükler genellikle ekonomik büyüme ve kalkınma dinamiklerini harekete geçiren, dış müdahale olmaksızın ekonomiyi doğal dengeye getiren ve toplumdaki bireylerin ekonomik kararları özgürce almasına ve uygulamasını sağlayan bir mekanizma olarak tanımlanır (Akkaya, 2019: 3). Sonuç olarak genel bakış açısıyla ekonomik özgürlükler; liberal ekonominin temelini oluşturan, hükümetin piyasalara müdahalesinin daha az olduğu ve insanların refah seviyesinin ise en yüksek seviyede olduğu, iktisadi anlamda büyüme ve gelişmeye katkı sağlayan (şahıs/işletme) yatırımların yapılabilmesi ve ekonomik davranışların hür iradeyle yapıldığı bir ortam ifade etmektedir (Akıncı vd, 2014: 82).

Ekonomik özgürlüğü sağlayabilmenin temel yolu, devletin ekonomi üzerindeki etkisinin sınırlandırılmasıdır, ayrıca bu bağlamda politik gücün de sınırlı çerçevede kullanılmasıyla mümkün olabilecektir (Çetin, 2013: 38). Ekonomik özgürlüklerin olduğu bir ülke ekonomisinde toplumun özgürlük alanının genişlemesi beklenen bir durumdur. Ekonomik büyüme ve kalkınma için ön koşul olan ekonomik özgürlükler, ekonomiyi dış etkilerden bağımsız olarak dengede tutan ve bireylerin her türlü ekonomik aktivitelerini uygulamasında özgür olduğu bir mekanizmadır.

Ekonomik özgürlükler, düşük enflasyon ve uygun faiz oranlarının oluşması, rekabetçi döviz kurlarının gerçekleşmesi vb. gibi makroekonomik istikrarı sağlar ve ekonomik refahı, yatırımları, kaynak verimliliğini artırır (Akkaya, 2019: 288).

Ekonomik özgürlükler, bireylere bahsedilen bir hak niteliğindedir. Bireylere bahsedilen bu ekonomik özgürlükler serbest piyasa ekonomisini, emek ve sermaye mallarının serbest dolaşımını, serbest ticaret piyasasını, mülkiyet haklarının korunmasını, bireylerin ekonomik özgürlüklerinin sürdürebilmesi için gerekli olan baskı ya da kısıtlamaların minimum düzeyde olmasını, vergi oranlarının düşük tutulmasını, ticari anlamda özel girişim ya da teşebbüslerin önünün açılmasını ifade etmektedir. Bir ülkenin bir başka ülkeden daha özgür olabilmesi için yukarıda belirtilen şartları taşıması gerekmektedir (Akıncı vd. 2014: 194).

Ekonomik olarak özgür bir toplumda hükümetin temel işlevi, özel mülkü korumak ve sözleşmelerin gereklerini yerine getirmektir. Bir hükümet özel mülkiyeti koruyamadığında, tam tazminat ödemediğinde mülkün kendisini aldığı veya gönüllü değişimi kısıtlayan kısıtlamalar belirlediğinde vatandaşlarının ekonomik özgürlüğünü ihlal eder. Ticareti kısıtlayan, ek vergiler koyarak işlem maliyetlerini artıran, mülkiyet haklarını zayıflatıcı girişimlerde bulunan ve belirsizlik yaratan kurumsal düzenlemeler, ticaretten elde edilen kazanımların gerçekleşmesini ve ayrıca bireylerin üretken faaliyetlerde bulunmaya teşvik edilmesini azaltacaktır (Çetenak ve Işık, 2016: 1; Beşkaya ve Manan, 2009: 48).

Ekonomik özgürlükler ve bu özgürlüklerin içerik ve kapsamı hakkında her yıl dünya çapında Ekonomik Özgürlük Endeksi (Economic Freedom Index (EFI)) adıyla yayın yapan Heritage Vakfı ile Fraser Enstitüsü Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Bileşenleri (Economic Freedom of the World - EFW) temel referanslar olarak kabul edilmektedir. Her kurumun da üzerinde durduğu temel kriterler benzer nitelikte olup bu çalışma için Heritage Vakfı'nın kriterleri kabul edilmiştir. Söz konusu kriterler (1) Hukukun Üstünlüğü, (2) Devletin Ekonomideki Büyüklüğü, (3) Düzenleyici Verimlilik ve (4) Açık Piyasalar olmak üzere dört grupta toplanmış olup bunlar hakkında aşağıda açıklamalar sunulmuştur.

1.6.1. Hukukun Üstünlüğü

Hukukun üstünlüğü, genel olarak ekonomik ve sosyal yaşamda yasaların herkes için geçerli olması ve bağlayıcılığını ifade etmektedir (Kurtulmuş, 2021: 663). İYKE’de hukukun üstünlüğü mülkiyet hakları, devletin bütünlüğü, yargı etkinliği kavramlarından oluşmaktadır.

1.6.1.1. Mülkiyet Hakları

Mülkiyet hakkı, kişilerin mal veya servetlerinin devlet tarafından yasalar çerçevesinde koruma altına alınarak mülk edinme hakkının bulunması demektir (Gemrik, 2014: 32). Özel mülkiyetlerin korunması için bir ülkede etkili bir hukuk devleti ve hukuk kurallarının olması gerekmektedir. Bireyler elde ettiği kazanç sonucunda bir miktar tasarruf yaparak mülk ya da servet edinme yoluna başvururlar. İyi işleyen bir piyasa ekonomisinde mülk ya da servet edinme bireyler, yatırımcılar, çalışanlar için motive edici bir güç haline gelmiştir. Bireyler mülk edindiklerinde bu mülklerinin koruma altında olup olmadığına dikkat ederler ve bu noktada devletin, kişilerin mülklerini yasalar çerçevesinde korumasını beklerler. Güvenli mülkiyet hakları, vatandaşlara girişimcilik ruhunun aşılmasına ve uzun vadeli planlar yapma konusunda güven verir. Böyle bir ortamda bireyler gelirlerinin, tasarruflarının ve mülklerinin haksız kamulaştırmaya veya hırsızlığa maruz kalmayacağını yani güvende olduğunu bilirler (Yaylalı, 2018: 96-97).

1.6.1.2. Devletin Bütünlüğü

Devlet kurumlarının rüşvet, kayırmacılık, alaycılık, himaye, zimmet ve aşılama gibi uygulamalarla sistematik yolsuzlukları, ülkede büyük bir endişeye neden olabilir. Bu uygulamalar, uygulandıkları her yerde hükümetin bütünlüğünün sorgulanmasına yol açmaktadır (Gemrik, 2014: 32). Bazı çıkarı olan özel kişilerin hükümetten eşit ve adil olarak fayda sağlamak yerine yolsuzluk, kayırma ve rüşvet şeklinde elde ettikleri faydalar devletin bütünlüğüne zarar vermektedir. Genel olarak toplumlarda ekonomik faaliyetlere devlet müdahalesinin yolsuzluğun yaygınlaşmasını sağladığı şeklinde bir kanı vardır. Buna bağlı olarak, bireylerin ekonomik faaliyetlerini kısıtladığından bireyin farklı yollara başvurduğuna dair bir gösterge niteliği taşımaktadır. Özellikle, aşırı ve gereksiz hükümet düzenlemeleri, yüksek işlem maliyetleri, iş yapmak için sayısız külfetli engeller rüşvet ve yolsuzluk için fırsatlar sağlar. Rüşvet gibi yolsuzluk uygulamaları da ekonomik büyümeyi,

kalkınmayı ve piyasanın etkin işleyişi için gerekli olan şeffaflığı tehlikeye atmaktadır (Karagöz, 2020: 43).

1.6.1.3. Yargı Etkinliği

Kuvvetler ayrılığı ilkelerinden biri olan yargı organı devletlerin etkin, güçlü ve dengeli bir şekilde çalışması için gerekli anayasal bir düzendir. Ülkelerin yargı etkinliğinin derecesi, “yargı görevi bağımsız mahkemelerce yürütülür” hükmüne dayanarak yargının bağımsız mahkemelerce yürütülme düzeyine, yasal çerçevelerin bireylerin ya da bir başkasının yasaları ihlal etmesine izin verip vermediğine bakılmasıyla, yasaların verdiği kararlara saygı gösterilip gösterilmemesiyle belirlenebilir. Hukukun üstünlüğünün temel bir bileşeni olan yargı etkinliği, ihlallere karşı gerekli yasal işlemlerle yasaların tam olarak saygı gösterilmesini sağlamak için etkin ve adil adli sistemler gerektirir. Gelişen ülkelerde yargının etkin bir şekilde işlerliğinin sürdürülüyor olması küresel rekabet için büyük önem arz etmektedir. Gelişen ülkelerin ekonomik büyümeyi sürdürebilmesi için iyi işleyen bir yargı sisteminin olması gerekmektedir (Kara, 2021: 11).

1.6.2. Devletin Ekonomideki Büyüklüğü

Devletin ekonomideki büyüklüğü kavramı: kamu harcamaları, vergi yükü ve mali sağlamlık özgürlük bileşenlerini oluşturmaktadır. Bu özgürlük bileşenleri aşağıda açıklanmıştır.

1.6.2.1. Kamu Harcamaları

Ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için birtakım harcamaların yapılması gerekmektedir. Devlet ekonomik büyümeyi sağlamak ve piyasayı hareketlendirmek için bazı altyapı ve araştırma geliştirme çalışmaları, insan sermayesine yönelik çalışmalar yapmaktadır. Tüm bu çalışmalar kamu yatırımı olarak adlandırılmaktadır. Devlet toplum faydası gözeterek harcamalar yapar (Kaya ve Ezanoğlu, 2020: 91-92). Tüm kamu harcamaları vatandaşların ödediği vergilerle karşılanmaktadır. Ancak devlet gereğinden fazla kamu harcaması yapması halinde ek vergilerle ülke vatandaşları üzerinde bir yük oluşturacak hem de pazar payını ve özel yatırım teşviklerini bozacaktır. En önemlisi ise, bir hükümetin piyasa disiplininin uzaklaşması genellikle bürokrasiye, düşük üretkenliğe, verimsizliğe ve gelecek nesillere daha da büyük bir yük getiren kamu borcuna yol açmaktadır. Genel olarak,

devletin kamu harcamaları üzerindeki etkisi sınırlı kalmalı, devlet ekonomik büyümeyi artıracak düzeyde yatırım yapmalı ve piyasanın işlevselliğini koruyarak özel sektöre ait teşvikleri artırmalıdır (Soyer, 2020: 39).

1.6.2.2. Vergi Yüğü

Vergi yüğü özgürlük bileşeni, kişilerin ekonomik faaliyetlerden elde ettiğı gelir ve zenginlikleri korumada hükümetlerin ne ölçüde izin verdiğini ölçen bir göstergedir. Devletler borçlanma ya da vergi yoluyla kişilerin ekonomik faaliyetlerine vergi yüğü getirmektedir. Devletin vergi yüğü getirmesindeki ana etken yapılan kamu harcamalarının finansmanlarının karşılanmasıdır. Bu vergi yüğü gereğinden fazla olması halinde bireylerin ve firmaların pazardaki hedeflerine ulaşma yetenekleri azalacak, ülke vatandaşlarına ekstra mali yük getirilmiş olacak ve bu da vatandaşların ekonomik faaliyet içerisinde olmasını engelleyecektir. Yani kişilerin iş yapma düzeyinde düşüşe yol açacaktır (Türen, Gökmen ve Dilek, 2011: 304). Yüksek vergi oranlarından dolayı ekonomik faaliyet içerisinde bulunmayan toplumlarda ekonomik özgürlük düzeyi ve üretkenlik seviyesi düşecek ve gayri safi yurtiçi hasıla düşük çıkacaktır. Bu da işsizliğı tetikleyecektir.

1.6.2.3. Mali Sağlamlık

Hükümetler öncelikler ve kaynaklar doğrultusunda bir bütçe belirler. Bu bütçe doğrultusunda hükümetler ekonomik faaliyet göstereceğı alanları ve bu alanlara ait sınırları belirler. Ekonomik büyüme için gerekli bir unsur olarak görülen ekonomik özgürlüğün, gelişmesi için hükümet finansal kaynakları optimum düzeyde kullanmalıdır. Hükümet bütçe yönetimini yapamadığı takdirde mali açıklar artacak, devletin borç yüğü altına girmesi kaçınılmaz olacaktır. Mali sağlğın tehlikeye girmesi makroekonomik istikrarı bozarak, ekonomik belirsizliğı artıracak ve böylece ekonomik özgürlüğü sınırlandıracaktır. Bütçenin açık vermesinden dolayı kamu borcunun artması, verimlilik ve büyüme artışından ziyade ekonomik durgunluğa yol açacaktır. Hükümetler mali yapısını ve bütçe dengesini maksimum fayda getirecek şekilde belirleyebildiğı takdirde piyasaların işleyişi ve ülke ekonomisinin dış şoklara karşı dayanıklılığı yüksek olacaktır (Karagöz, 2020: 45).

1.6.3. Düzenleyici Kuralların Verimliliği

Devletin piyasaların düzenlenmesine yönelik attığı adımlar finansal piyasaları, iş ve emek piyasalarını etkilemektedir. Devletin bu doğrultuda uyguladığı kurallar rekabet edebilme, işlem maliyetlerindeki değişim ve ekonomik özgürlük üzerinde büyük öneme sahiptir. Devletler bu kuralları esnek tuttuğu sürece piyasalarda faaliyet gösteren işletme ve işçiler için verimlilik düzeyi, o kadar yüksek olacaktır (Uzun, 2020: 24-25). Düzenleyici kuralların verimliliği kavramı iş kurma özgürlüğü, emek özgürlüğü ve parasal özgürlük bileşenlerinden oluşmaktadır (Mola, 2019: 10; Kangallı, Uyar ve Buyrukoğlu, 2014: 97). Bu üç özgürlük bileşeni aşağıda açıklanmıştır.

1.6.3.1. İş Özgürlüğü

Devletlerin kısıtlamalarına rağmen girişimcilerin istekleri doğrultusunda ticari bir işletme kurma ve işletme derecesini ölçmektedir. Gelişmiş ülkelerde girişimciler iş kurmak için gereksiz prosedürlerle uğraşmazken gelişmemiş ülkelerde iş kurmak için birçok kurumdan onay almak ve bir sürü evrak hazırlamak gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki bürokrasinin etkin ve hızlı işleyişi, iş kurup işletmecilik yapacak girişimcilere hem maddi hem de manevi anlamda destek sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerde var olan özgürlükler sayesinde girişimciler ve yatırımcılar o ülkelerde faaliyet göstererek ülke için ekonomik katkı yapmaktadır. Bir ülkenin iş özgürlüğü düzeyi belirlenirken, bir işletmenin açılması ya da kapatılması için gereken maliyetler ve lisans alınması için geçen süre gibi kriterler dikkate alınmaktadır (Kangallı vd. 2014: 97).

1.6.3.2. Emek Özgürlüğü

İşletme ve iş gücünün devlet müdahalesi veya kısıtlamasına maruz kalmadan etkileşime girebilmesini ifade eder. Devlet müdahalesi işgücü piyasasını olumsuz yönde etkilemektedir. Devletin işgücü piyasasına yönelik kısıtlamaları işçinin ve işletmenin verimliliğini etkiler. Ağır iş kanunları, şirketler ve çalışanlar üzerinde baskı yaratır. Katı iş düzenlemeleri, işverenlerin, çalışanların çalışma şartları ve koşullarındaki değişiklikleri serbestçe müzakere etmelerini önler. Devletin emek piyasası üzerinde birtakım düzenlemeleri vardır. Bunlar devlet işgücü yönetmelikleri, asgari ücretler veya diğer ücret kontrolleri, çalışılan saatlerde veya diğer işyeri koşullarındaki sınırlamalar, işe alma ve işten çıkarma ile ilgili

kısıtlamalar, ilave işçi çalıştırmadaki engeller, yasal ihbar süresi ve zorunlu kıdem tazminatı dâhil olmak üzere çeşitli biçimlerdedir (Mola, 2019: 10).

1.6.3.3. Parasal Özgürlük

Özgür insanlar ülkelerinde değişim ve değer yaratan, güvenilir, tasarruf aracı olarak kullanabilecekleri para birimine ihtiyaç duymaktadır. Parasal özgürlük devletin uyguladığı para politikası ve fiyat istikrarını ölçmeye çalışmaktadır. Finansal istikrarın korunduğu para politikası kurallarında kişilerin öngörülebilir piyasa fiyatlarına güveni artacaktır. Bu piyasa ortamında yatırım, tasarruf ve diğer uzun vadeli planların yapılması daha kolaydır ve bireyler daha fazla ekonomik özgürlüğe sahiptir. Enflasyon bir ülke için büyük önem arz eden makroekonomik bir kavramdır. Fiyat istikrarının sağlandığı bir ülkede enflasyon düzeyi optimum değerdedir (Öztürk ve Pehlivan, 2020: 114).

Enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde vatandaşlarının alım gücü adeta dolaylı vergi veriyormuşçasına düşmekte, piyasa fiyatlarının yapısının bozulmasına neden olmakta, iş yapma maliyetini yükseltmekte ve kişilerin özgür bir şekilde hareket etmesi kısıtlanmaktadır. Parasal özgürlük bileşeni, kur istikrarının ve fiyatların hiçbir baskı altında kalmadan belirlendiği, bağımsız bir merkez bankasının varlığını ifade eder. Parasal özgürlük bileşeni (i) Son üç yıl için ağırlıklı ortalama enflasyon oranı, (ii) Fiyat kontrolleri olmak üzere iki faktöre dayanarak hesaplanmaktadır (Karagöz ve Yaşar, 2020: 41-42).

1.6.4. Piyasanın Açıklığı

Devletlerin yerli ve yabancı vatandaşların yatırım ya da ticaret yapmaları adına piyasaya giriş çıkışlarının serbest bırakılması ülke ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır. Piyasaların finansman ticaretine açık bırakılması sonucunda yerli ve yabancı vatandaşlar ülke ekonomisine güvenerek özgürce yatırım yapabilirler (Kutbay, 2020: 315). Ekonomik özgürlük endeksinde yer alan piyasaların yatırımcılara açıklığı faktörü, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük bileşenlerinden oluşmaktadır. Bu üç özgürlük bileşeni aşağıda açıklanmıştır:

1.6.4.1. Ticaret Özgürlüğü

Devletlerin ithalat ve ihracattan vergi aldığı bilinen bir gerçektir. Hükümetler ticareti zorlaştıran bir takım vergi yükü, kotalar, ticaret yasakları ve düzenleyici engeller getirdiğinde dış ticaretin serbest olmasını engellemekte, ekonomik büyümenin zayıflamasına neden olmakta, kişilerin ekonomik hedeflerinin gerçekleştirilmesine engel olmakta, yerel vatandaşın fakirleşmesini sağlamakta ve üretim gücünün düşmesine neden olmaktadır. Tarifeler olarak ifade edilen ihracat ve ithalat vergileri hem ülke vatandaşlarının ithalat sonucunda fahiş fiyatlarla karşılaşmasına neden olurken hem de ülkede üretim yapmak isteyen girişimcilerin yüksek vergi oranlarından dolayı üretim yapacağı alanda uzmanlaşmasına engel olmaktadır hesaplanmaktadır (Höbel, 2020: 42).

1.6.4.2. Yatırım Özgürlüğü

Bir ülkede faaliyet göstermek isteyen yerli ve yabancı yatırımcılara karşı devletin uygulamaya koyduğu kısıtlama düzeyi olarak ifade edilir. Yerli ve yabancı yatırımcıların hiçbir sınırlamaya maruz kalmaksızın gerçekleştirdiği yatırımlar sermaye girişini ve ekonomik özgürlüğü artırmaktadır. Yatırım özgürlüğü bileşeni, ülkelerin genel yatırım politikasını değerlendirmek amacıyla, ülkenin dış yatırıma yönelik politikalarını ve aynı zamanda sermaye akışına yönelik politikalarını içsel olarak incelemektedir. (Kutbay, 2020: 315-316). Özgür ve açık bir yatırım ortamının sağlanması genişletilmiş ekonomik faaliyet alanı, daha fazla verimlilik, rekabet ortamı ve iş yaratma için maksimum girişimcilik fırsatları ve teşvikleri sağlar. Yerli ve yabancı sermaye hareketlerindeki kısıtlamalar hem sermaye girişini hem de çıkışlarını sınırlayabilir, piyasaları daraltabilir ve büyüme fırsatlarını azaltabilir (Türen, Gökmen ve Dilek 2011: 306).

1.6.4.3. Finansal Özgürlük

Finansal özgürlük bileşeni, bankacılık sektörünün ve finansal piyasaların devlet kontrolünden ve müdahalesinden bağımsızlığının bir ölçüsüdür. Devletin bankalara, sigorta ve sermaye piyasası gibi finansal kuruluşlara sahip olması rekabetin düşük olmasına ve mevcut hizmetlerin seviyesini düşürmektedir. İdeal bir finansal özgürlük alanının gerçekleşmesi, merkez bankasının bağımsız olduğu, finansal kurumların düzenlendiği, sözleşmeden doğan yükümlülüklerin yerine getirildiği, dolandırıcılığın önlendiği, bankaların kredileri piyasa koşullarına göre

verdiği ve hükümetin finansal kurumlarının olmadığı bir yapıyla söz konusu olabilmektedir. Finansal özgürlüğün olduğu bir ortamda bankalar vatandaşlara ihtiyaçları doğrultusunda kredi vermek, mevduat kabul etmek ve döviz işlemleri yapmakta serbesttir. Bir ülke ekonominin finansal özgürlük alanı ne kadar geniş ise bankaların performansı (maliyet ve verimlilik) o kadar iyi olmaktadır (Soyer, 2020: 43).

1.7. İş Yapma Kolaylığı

İş yapma kolaylığı, bir ülkenin ekonomik süreçlerindeki olumlu-olumsuz yönlerini ortaya koymak, sağlıklı ve sürdürülebilir iş ortamının gelişmesini sağlamak üzere gerekli olan kriterleri ortaya koymak ve bu kriterler üzerinde dereceleme yapabilmek üzere Dünya Bankası tarafından kullanılan bir terimdir. İş yapma kolaylığı kapsamında çalışmaların amacı olumlu yönleri en üst düzeye çıkarmak ve olumsuz olanları da en aza indirmek için atılması gereken adımlar hakkında nicel ve nitel kriterler belirleyebilmektir. Ayrıca iş yapma kolaylığı unsurları ile girişimciler ve firmalar yeni yatırımları için gerekli olan süreçleri planlayabilmekte ve karar destek aracı olarak kullanabilmektedir (Kumar ve Kumar, 2020: 589). Dolayısıyla iş yapma kolaylığı ekonomik birimler ve bu birimlerin kararlarında önemli bir ölçek işlevi görmektedir.

Kişiler ve kurumlar için sermaye, uzmanlık ve girişimcilik niyeti gibi içsel unsurlar hazır olduğunda yatırımların gerçekleşmesi için önemli bir alt yapı potansiyel olarak hazır hale gelir. Bu potansiyelin aktive edilebilmesi için ise yatırım niyetinde olan birimlerin özendirilmesi amacıyla çeşitli kurumsal faktörlerin oluşması gerekmektedir. Bu kapsamda ülkeler teşvik sistemlerini kullanmaktadır. Ancak teşvik sistemleri yatırımların gerçekleşmesi için tek başına yeterli değildir. Örneğin iş yeri açma süreçlerinin kolaylaştırılması, etkin bürokratik sistemlerin varlığı, sorun ve çözüm süreçlerinde hızlı yanıtların oluşturulması, etkili bir hukuk sisteminin çalışması, kaynaklara erişimde engeller olmaması vb. çok sayıda unsurun da devreye alınması gerekmektedir. Örneğin şirket kurma süreci için Brunei'de 116 gün iken Singapur'da ise sadece 3-4 saat sürmektedir. Dolayısıyla yatırımcıların ekonomik değer yaratabilmesi ve ekonomik sistemde yer alabilmesi için parasal özendiriciler kadar diğer koşulların da tamamlayıcı nitelik arz etmesi gerekmektedir (APEC 2009: 8).

İş yapma bakımından gerçekleştirilen düzenlemeler ile hükümetler yerli yatırımcılar için olduğu kadar yabancı yatırımları da teşvik etmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte piyasadaki aktörlerin ekonomik işleyiş üzerinde bozucu etkiler yaratmaması ve rekabetin gelişmesi için dışsallıkların da önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Örneğin yasal ve idari izin ve ruhsat süreçlerinde hız, kolaylık ve destek sağlandığından piyasaya girişlerin yolu açılacaktır. Dolayısıyla asıl amaç ve mesele, düzenlemelerin kendi başına asgariye indirilmesi ve kolaylaştırılması değil, kamu yararına katkısı olmayan bürokrasinin ve zorlukların azaltılmasıdır (APEC, 2009: 8-9).

İş yapma kolaylığının temin ve tesis edilmesinde sosyal, siyasi ve ekonomik politikaların koordinasyonu ve entegrasyonu gereklidir. Bu kapsamda ekonomide yer alan kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşlarının işleyiş ve yönetim şekli, ülkenin yatırım ortamı ve iş yapma kolaylığının gelişmesine büyük bir katkı sağlayacaktır. Ülkelerin gelişmesinde önemli bir pay sahibi olan kurumlar arası etkileşim, beraberinde ülkelerin rekabet edebilirlik derecesini artıracaktır (Aynaoglu, 2018: 24-25). Diğer yandan bir ülke rekabet edilebilirlik düzeyini artırmak istiyorsa gerek kamu gerek özel sektör kuruluşlarınca verimlilik esas alınarak şeffaflık, yolsuzluk, işlerin kısa süre içerisinde tamamlanabilirliği, işletmedeki kişilerin yönetim kadrosuna ulaşmadaki zorluk derecesi, hesap verilebilirlik düzeyi ve güvenlik gibi konulara önem vermesi gerekmektedir. Tüm bu konular dikkatle ele alındığında bir ülkenin küresel bazda rekabet edebilirlik düzeyi üst sıralarda olabilecektir.

Büyümeyi yönlendiren faktörleri inceleyen literatürde, kurumların rolüne odaklanılmakta ve kurumların ekonomilerin uzun vadeli büyümesini etkilediği savunulmaktadır. Nitekim yatırım ortamının teşvik edici bir cazibe kazanması ve iş yapma süreçlerinin de buna uygun olarak gelişebilmesi için ülkedeki; iktisadi kurumlar, siyasi güç ve politik kurumlar olmak üzere birbiriyle ilişkili üç kavramın uyumlu olması gerekmektedir. İktisadi kurumlar toplumdaki üretim organizasyonunu yapısını ve kaynak tahsisini düzenlerken, siyasi güç farklı çıkar gruplarından oluşan toplumların karar verme ve politika uygulama yapılarını şekillendirmektedir. Politik kurumlar ise siyasi gücün dağılımını belirleyen unsurları içermektedir. Bu kavramlar arasındaki etkileşimler kurumların gelişmesini sağlarken, aynı zamanda ekonominin kurumlar üzerindeki nedensel etkilerini de ortaya koymaktadır (Çetin, 2019: 11).

İş yapmayı kolaylaştırmak üzere sağlanacak kurumsal değişim; etkin kurumlardan diğerlerine geçiş şeklinde olmakta, yeni etkin kurumlar işlem maliyetlerini azaltmakta böylece görece fiyatlar değişmekte, süreç yeni kurumsal değişikliklere ve sonuçta yatırımlar yoluyla iktisadi büyümeye olanak sağlamaktadır. Bu nedenle kurumlar, piyasadaki iktisadi aktörlerin hareket alanlarını tanımlarken, organizasyonlar bireylerin oluşturduğu, kurumların tanıdığı hareket alanında faaliyetleri yürüten, fırsatları değerlendirmeye odaklanan araçlar olarak ifade edilmektedir.

Avrupa Birliği'nin (AB) yaklaşımına bakıldığında iş yapma kolaylığı, bir yatırımın hayata geçirilmesinden çok daha ötede yer almakta; ekonomik özgürlükleri, hukuksal düzenlemeleri, hukukun üstünlüğünü, bürokrasi kalitesini, yönetimi ve yatırımcı ilişkilerini kapsamaktadır. Bu yönü ile iş yapma kolaylığı esasında ülkenin sağlıklı bir ekonomik sisteminin inşa edilmesinde en önemli araç ve unsurlar arasındadır. Diğer yandan sürdürülebilir büyüme ve kalkınma, ekonomik genişleme, etkili sermaye kullanımı, beşeri sermaye gelişimi ve girişimcilik bakımından iş yapma kolaylığı en önemli fonksiyondur. Örneğin iş yapma kolaylığının sağlanması durumunda girişimcilik, yenilikçilik, fikri mülkiyet, patent, ar-ge vb. gibi katma değeri yüksek ve kalkınmayı destekleyici sonuçlar elde edilmesinin önü açılacaktır. Bu amaç ve kapsamda AB yatırım rekabet ve kolaylaştırıcı bir ortamın teşvik edilmesi için üye devletleri, kapsayacak şekilde tavsiye kararı ile yatırımları, teşebbüsleri, ekonomik etkinlikleri ve verimliliği artıran, kurumsal ve iş ortamını iyileştiren, yatırımın önündeki darboğazları ortadan kaldıran reformlara öncelik vermeye yönelik çağrıda bulunmuştur (European Commission, 2017: 1-2).

Avrupa Birliği Komisyonu, iş yapma kolaylığının kurumlar nezdinde bir reform olarak gerçekleştirilmesi gerektiği görüşündedir. Bunun da nedenleri şu şekilde belirtilmiştir (European Commission, 2017: 2-5):

- İdari ve düzenleyici regülasyonlar, yatırımların önündeki ana engellerden biridir. Zira regülasyon söz konusu olduğunda kurumlar, yatırımcılar üzerinde vesayet ya da doğrudan baskı ve denetim araçlarını kullanmaya yönelmektedir. Bu da yatırımcılar için piyasaya giriş engelleri, dışsallık ve zorluklara yol açabilmektedir.

- İş süreçlerinin parasal ve parasal olmayan maliyetleri iş yapmayı zorlaştırdığından yatırımcılar çekimser kalmaktadır. Parasal olmayan maliyetlerden bürokratik işlem yoğunluğu arttıkça sonuç almak zorlaşmakta, eksik veya hatalı işler ortaya çıkabilmekte, cezai sonuçlar söz konusu olabilmektedir. Merkezi kurumların yerel birimleri ile yerel yönetim birimlerinin iş yapacak yatırımcılar üzerinde ayrı ayrı yetki kullanabiliyor olması süreçlerdeki en önemli zorluklardandır. Bununla birlikte parasal maliyetler açısından bakıldığında ruhsat, lisans, izin vb. adlar altında özellikle yerel yönetimlerin yatırımcı üzerinde mali bir beklentisi ve baskısı söz konusu olabilmektedir. Her iki maliyet unsuru birlikte değerlendirildiğinde yatırımcıların katlanmak zorunda oldukları yükler itici faktörlere dönüşebilmektedir.

- Kamu idaresinin iş düzenlemesi ve kalitesi aynı zamanda firma girişi, çıkışı ve büyümesi ile üretkenlik ve karlılık üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Yatırımcıların iş yapma süreçlerinde karşılaştıkları idari denetim süreçlerinin teşvik edici olması gerekmektedir. Örneğin vergi denetim ve uygulamalarında fiziki bilgi, belge ve dokümantasyon süreçleri yerine blok zincir tabanlı anlık denetim sistemlerine geçilmesi gerekmektedir. Böylece yatırımcı ve mükellef bağlamında girişimler üzerinde resmi baskı durumu ortadan kaldırılabilir.

- Rekabetin teşvik edilmesi ile emek ve sermaye faktörleri ekonomiye kazandırılmakta, böylece büyüme sağlanabilmektedir. Ancak rekabet kurallarının piyasaya yeni girişiler ve özendirmeler yoluyla işletilmesinden ziyade kendi iş kolu/sektöründe büyüyerek gelişen yatırımlar üzerinde baskı aracı olarak kullanılmaması gerekmektedir. Örneğin ABD’li firmalara güçlü rekabet edebilme olanağı daha çok fırsat verilmekte olup gelecek vaat etmeyen rekabet yönü az olan firmalara ise daha az fırsat verilmektedir. Buna karşın AB’de ise firmalar arasında göreceli bir dengeye önem verilmekte, büyük-küçük firmalar arasında görünmez bir eşitlik sağlanmaya çalışılmaktadır. Bundan dolayı ABD’li firmalar dünya genelinde çok daha etkili, yüksek hacimli ve geniş kapsamlı işler yapabilmektedir.

- Esnekliği teşvik ettiği için, kolaylaştırıcı bir iş ortamı, parasal bir birlikte özellikle önemlidir. Teşvik ve yatırım ortamına ilişkin politikalarda dengeli ve mümkün olduğunca çok erişimli stratejilerden ziyade yüksek katma değerli, uzun vadeli ve küresel rekabet potansiyeli olan alanlarda yatırımcıların iş yapma kolaylıkları ile daha fazla buluşması sağlanmalıdır. Ayrıca yapısal katılıklara

başvurulması ihtiyacı ortaya çıktığında yatırımlara üzerinden değil para politikaları ile kurumlar üzerinden reformları yönelim olmalıdır. Örneğin faiz oranları, vergi yükü, kısıtlamalar vb. yatırımlara yönelik süreçler olup, bunun kamusal alana çekilmesi gerekmektedir.

Genel olarak iş yapma kolaylığı sadece işletme kurma, gelişme, büyüme ve sürdürme süreciyle ilgili olmadığı gibi bu süreç bir yaklaşım ve politika görülmelidir. Yatırımcılar açısından bakıldığında iş kurma; istihdam, katma değer, inovasyon, büyüme, kalkınma, patent vb. gibi bir ülke ekonomi için hayati sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Yatırımcıların ya da işletmelerin giriş engelleriyle karşılaşması halinde mevcut firmalar pazar, performans, değer üretimi vb. noktalarda gerileme yaşayabilecekleri gibi girişimcilik de zayıflayacaktır. Ancak iş yapma kolaylığının görünmeyen fakat çok önemli olan boyutunda teşviklerden adil yararlanma ve finansmana erişim konusu vardır (Canere, 2018: 557). Özellikle optimal koşullarda erişimi kolay ve iyi gelişmiş bir finansal sistem ve finansmana erişim aynı zamanda yenilik, doğrudan yabancı yatırımlar, daha düşük optimal vergi oranı, ticarete karşılaştırmalı üstünlük gibi birçok önemli değişkeni de teşvik etmekte ve aynı zamanda gelir eşitsizliğini de azaltabilmektedir.

1.8. İş Yapma Kolaylığı Endeksi

2002 yılından itibaren düzenli olarak yayımlanan İş Yapma Kolaylığı Endeksi (İYKE) (Ease of Doing Business Index (EODBI), Dünya Bankası grubunun önde gelen üç Ekonomisti Simeon Djankov, Michael Klein ve Caralee McLiesh tarafından ortaklaşa oluşturulan bir çalışmadır. İlk endeks çalışmasında 85 ülkedeki girişimde ya da yatırımda bulunan firmalar incelenerek bunların teşebbüslerinin yasal olarak yatırıma dönüşebilmesi için karşılanması gereken prosedür sayısı, resmi işlemlerin süresi ve resmi maliyetler dikkate alınmıştır. Yapılan ilk çalışmalar sonucunda iş yapma sürecindeki zorlukların söz konusu olduğu ülkelerde yolsuzluk, kayırma, haksız tutum, kayıt dışılık, yasadışılık, şeffaf olmayan tutumlar vb. gibi durumların yüksek olduğu belirlenmiştir (Fibra, 2018: 34-35; Karanja, 2021).

İş yapma kolaylığı bakımından görece daha iyi olan ülkelerde ise tersi bulgular ortaya konulmuştur. Sonuç olarak ise iş yapma kolaylığında kötü durumdaki ülkelerin ekonomik olarak iyileşme gösteremediği, iyi durumda olanların ise önemli avantajlara sahip oldukları görülmüştür. Bu tür veri bulguların yayımlanmasıyla

birlikte ülkeler hem kendi içindeki yatırımcıları özendirmek hem de uluslararası sermaye dolaşımından yararlanabilmek için çeşitli reformlara yönelmişlerdir. Söz konusu endeksteki sıralamadaki yerlerinde iyileşme kat eden ülkelerin yatırım bakımından yükseliş kat ettiği görülmüştür (Fibra, 2018: 34-35; Karanja, 2021).

Dünya Bankası'nın düzenli olarak bu alanda endeks verileri yayımlaması, içerik kriterlerinin özel kesim için önemli yatırım parametreleri haline gelmesini sağlamıştır. 2002 yılından 2020 yılına kadar 190 ülkenin verilerinin yayınlandığı endeks sonucunda katılımcı ülkelerde 5 binden fazla rapor ve politika metni hazırlanmış ve iki yüzden fazla düzenleyici reform gerçekleştirilmiştir. Bu verilere göre iş yapma kolaylığı endeksinin ülkeler için ne denli önemli olduğu anlaşılmaktadır (SILATECH, 2015).

Çalışmanın devam eden alt başlıklarında İş Yapma Kolaylığı Endeksi'ne ilişkin Dünya Bankası tarafından yayımlanan endeks belgesine dayanarak açıklamalar yapılmıştır.

1.8.1. İlke ve Kapsam

İYKE, ekonomik faaliyetin açık ve tutarlı kurallardan yararlanabilme ilkesine dayanmakta olup mülkiyet haklarını belirleyen, anlaşmazlıkların çözümünü kolaylaştıran, sözleşmelerde keyfilik ve kötüye kullanıma karşı koruma sağlayan kuralları merkeze almaktadır. Bu kurallar, verimlilik, şeffaflık, amaçlara ulaşma, fırsatlara erişilebilirlik, sağlıklı büyüme, gelişmeyi teşvik etme ve sürdürülebilir ekonomik istikrar gereklidir. Kuralların gücü ve kapsayıcılığı, toplumların kalkınma stratejilerinin ve politikalarının uygulanması ve oluşan maliyetlere finansman sağlanması üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (World Bank, 2019).

İYKE, iş yapma ve ekonomik faaliyetlerde bulunma süreçlerinde hem yeni hem de firma girişimlerinin en başından itibaren sağlıklı kurallarla işletilebilmesi için kurumsal bağlamda firmalara yatırım yapabileceği, genişleyebileceği ve yeni işler yaratabileceği bir ortam yaratılması için rehber niteliğindedir. Özellikle küçük ve orta ölçekli yerli firmaların yatırım operasyonlarında İYKE hükümet politikalarına yön verebilecek ölçek niteliğindedir (Doshi, Kelley ve Simmons, 2019: 613). Bundan dolayı İYKE'nin amacı yatırımcıların ve işletmelerin ekonomik ve sosyal ilerlemeyi sağlayabilmeleri ve teşvik edebilmeleri için verimli, şeffaf ve uygulaması kolay düzenlemeleri teşvik etmekte ve önermektedir. İYKE Tablo 1'de aktarıldığı

üzere, bir ekonominin en büyük iş-ticaret kentinden/kentlerinden elde edilen verilerden yola çıkarak 11 ana noktada iş yapma süreçlerini nitel ve nicel olarak değerlendirerek sonuçlar ortaya koymaktadır (Doshi, Kelley ve Simmons, 2019: 614-615).

Tablo 1.

İş yapma kolaylığı endeksi bileşenleri

Gösterge	İçerik
1 İş Kurma	Erkek ve kadın yatırımcı ve girişimciler için limited şirketi kurma prosedürleri, süresi, maliyeti ve ödenmiş asgari sermaye tutarı.
2 İnşaat İzinleri	Yatırım ya da iş amaçlı bina ve depo inşaatı yapabilmek için formaliteleri tamamlamak üzere prosedürler, zaman ve maliyet ve inşaat izin sistemindeki kalite kontrol ve güvenlik mekanizmaları.
3 Elektrik Aboneliği Almak	Elektrik abonesi olma ya da şebekesine bağlanma prosedürleri, süresi ve maliyeti, elektrik arzının güvenilirliği ve tarifelerin şeffaflığı.
4 Tapu ve Mülkiyet Kayıtları	Bir mülkün edinilmesi ve devri için prosedürler, zaman ve maliyet ve arazi yönetim sisteminin kalitesi.
5 Kredi ve Finansmana Erişim	Taşınır teminat kanunları, ipotek tesisi ve kredi bilgi sistemleri.
6 Azınlık Pay Sahiplerinin/Yatırımcılarının Korunması	İlişkili taraf işlemlerinde ve kurumsal yönetimde azınlık hissedarlarının hakları.
7 Vergilendirme	Bir firmanın tüm vergi düzenlemelerine ve ayrıca dosyalama sonrası süreçlere uyması için ödemeler, zaman ve toplam vergi ve katkı oranı.
8 Sınır Ötesi Ticaret	Karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı ürün ihraç etmek ve endüstriyel parçaları ithal etmek için zaman ve maliyet.
9 Sözleşmelerin Uygulanması	Ticari bir anlaşmazlığı çözmek için zaman ve maliyet ile yargı süreçlerinin kalitesi.
10 İş piyasası düzenlemeleri	İstihdam düzenlemelerinde esneklik ve çalışma kalitesi
11 İflas ve Tasfiye Çözümleri	Ticari bir iflas ve tasfiye süreçlerinde zaman, maliyet, sonuç ve kurtarma oranı ile iflas için yasal çerçevenin gücü.

Kaynak: (World Bank, 2019).

Tablo 1’de görüldüğü üzere İYKE’de yatırımcıların kararlarında etkili olan endeks alt boyutlarında; iş kurma, inşaat izinleriyle ilgilenme, elektrik alma, mülk kaydetme, kredi alma, azınlık yatırımcılarını koruma, vergi ödeme, sınır ötesi ticaret, sözleşmeleri uygulama ve iflası çözme düzenlemelerine ilişkin nicel göstergeler ortaya koymaktadır. Göstergelerin seçilmesinde ve iş yapma kolaylığı göstergelerinin tasarımı; ekonomik kalkınmanın sağlanmasında kurumların rolüne ilişkin kapsamlı araştırmalardan ve literatürden derlenen teorik bilgilerden yararlanılmış, iş yapma kolaylığı gösterge kümelerinin her biri için metodolojiyi geliştiren belgeler oluşturulmuştur (World Bank, 2020; 2019). İYKE odaklandığı kural ve

düzenlemelerin ticaret hacimleri, doğrudan yabancı yatırım (DYY), borsalarda piyasa değeri ve GSYİH'nın yüzdesi olarak özel kredi gibi ekonomik sonuçlar için önemli olmakla birlikte diğer bazı parametreleri dışarıda bırakmaktadır. Örneğin DYY teşvikleri, yatırım ve vergi kolaylıkları, dış ticaret kuralları vb. gibi değişkenler için diğer endekslere bakılması gerekmektedir. Bu nedenle İYKE “çift referans” adı verilen diğer parametrik yöntemler için veri niteliğindedir (Ruiz, vd., 2018: 135-137). Diğer yandan Tablo 1’de yer alan 11 İYKE göstergesinin seçiminde, ekonomik araştırmalar ve firma düzeyindeki veriler, özellikle Dünya Bankası’nın İşletme Anketlerinden alınan veriler de rehberlik etmiş ve kullanılmıştır. İYKE’nin oluşturulabilmesi için 136.880’den fazla girişimciye uygulanan anketlerle katılımcıların tarafından bildirildiği ve en çok üzerinde durduğu konular tespit edilerek, iş yapma süreçlerinin önündeki ana engeller ortaya çıkarılmıştır. Diğer yandan her bir faktör hem kendi içerisinde hem de diğerlerine etkisi bakımından çeşitli işlevlere sahiptir (World Bank, 2019). Örneğin finansmana erişimde ciddi engeller söz konusu ise azınlık pay sahiplerinin hakları, tapu/mülkiyet kaydı gibi diğer unsurlar da olumsuz etkilenmektedir.

Rogge ve Archer’a (2021: 374-375) göre, eğer iş kurma prosedürleri kolay ve hızlı ise yatırım yapma isteği de bundan olumlu etkilenmektedir. Örneğin mahkeme, hukuk, krediye erişim gibi bazı İYKE göstergeleri, daha diğerleri üzerinde hem belirleyici hem de daha etkili olabilmektedir. Tüm göstergelerde olumlu puanların elde edilmesi güç olsa da bu göstergelerin birbirleriyle olan ilişkileri bakımında ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir. Bu nedenle, İYKE açısından üst sıralarda yer alan ekonomiler, hükümetlerin özel sektörün gelişimini gereksiz yere engellemeden pazardaki etkileşimleri kolaylaştıran kurallar oluşturmayı başardığı ekonomilerdir. Dolayısı ile İYKE düzenlemeleri her ekonomide vardır ancak önemli olan bunların yatırımcı ve girişimci açısından olumlu şekilde geliştirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla İYKE verilerinin değerlendirilmesinde karar birimlerinin nicel ve nitel olarak alternatif çalışmaları da göz önüne alması gerekmektedir.

1.8.2. Sıralamalar

İYKE sıralamaları konusunda Dünya Bankası 2002’den bu yanda her yıl veri yayınlamaktadır. Verilerin kapsayıcılığı ve ilgili tarafların kendi açılarından değerlendirme yapabilmeleri için (1) şahıs/firma bazında iş yapma kolaylığı puanı ve

(2) kurumsal dereceleme bazın iş yapma kolaylığı ülke sıralaması olmak üzere iki tür veri yayınlanmaktadır (World Bank, 2019).

Tan, Amri ve Merdikawati (2018) Endonezya için yapmış oldukları çalışmada İYKE verilerden yola çıkarak yatırımcılar ya da girişimciler karar verme noktasında planlama yapabileceğini belirtmişlerdir. Çalışmanın giriş kısmında da ifade edildiği üzere İYKE'nin temel özelliği diğer pek çok veri endeksinde olduğu resmi/hükümet verilerinden (örn. enflasyon, faiz oranları, işsizlik vb.) farklı olarak ülkelerin en büyük iş kentlerinden girişimciler ya da yatırımcılardan elde edilen verilere göre düzenlenmesidir. Bundan dolayı ortaya koyduğu sonuçlar reel olduğu gibi güvenilirlik bakımından önemli olduğu gibi ayrıca iş yapma puanı ve iş yapma sıralaması verileri ayrı ayrı sunulduğundan yatırımcıların bilgi gereksinimleri çift yönlü olarak karşılanabilmektedir. Örneğin iş yapma puanları yerli yatırımcılar için iş yapma sıralamaları yabancı yatırımcılar için karar verme noktasında oldukça önemli bir referans niteliği taşımaktadır.

İYKE puan ve sıralamaları ülkelerin reel sektör bakımından ne denli kurumsal politikalar üretebildiğini ve bunların başarısını göstermekle birlikte düzenleyici performans için de bir gösterge niteliği taşımaktadır. Ayrıca en üst ve en alt sıralama ve puanlarla karşılaştırma yapılabildiğinden politika yapımcılar için mevcut durumun ortaya konulabilmesinde araç niteliğindedir. Ele aldığı konu başlıklarındaki puanlama ve sıralamalarda; bileşen göstergelerini ağırlıklandırmak, sıralamaları hesaplamak ve iş yapma kolaylığı puanını belirlemek için basit bir ortalama alma yaklaşımı kullanılmaktadır (Malik ve Jyoti, 2018: 78). Örneğin bir ya da birkaç göstergede düşük puan alan ekonominin diğerlerinde yüksek puan alarak ortama bazında genel sıralaması yukarı çıkabilir ya da gerileyebilir. Bundan dolayı yatırımcılar için ağırlıklı önem taşıyan puana bakılması tercih edilebilir. Ancak genel olarak en önemli puan; hukuki konularla ilgili olanlarıdır. Örneğin iş yapma ya da tapu süreçlerinde herhangi bir zorluk ya da hatalı uygulama söz konusu ise hukuki olarak bunun düzeltilmesi mümkündür.

1.8.3. Sınırlılıklar

İYKE'nin amacı 190 ülkeden ve en büyük iş yapılan kentten katılımcılarla, girişimciler ve yatırımcılar için temel süreçler hakkında bilgilendirme yapmaktır. Bu nedenle sadece İYKE verilerine göre yatırım kararları verilmesi ya da vazgeçilmesi

doğru bir yaklaşım değildir. Örneğin İYKE makroekonomik istikrarı, finansal sistemin gelişimini, pazar boyutunu, rüşvet ve yolsuzluk olaylarını veya işgücünün kalitesini tam olarak vermediği gibi bir ekonominin iş ortamının kalitesini, ulusal rekabet gücünü etkileyen faktörlerin durumunu, politikaların ve kurumların performansının tamamını ölçmez. Ayrıca İYKE' nin alt unsurları arasında yer alan ihracat ve yurt dışında işlem yapma gibi veriler, bağımsız başka parametrelere bağlı olabilir (World Bank, 2019). Örneğin ülkenin ihracatı teşvik ve destekleme süreçleri yüksek skorlar verebilir fakat uluslararası pazarda diğer ülkelerin engellemeleri, kotaları, rekabet unsurları vb. bakımından olumsuzluk söz konusu olabilir. Dolayısı ile İYKE' nin temel sınırlılığı girişimcilerin yatırım süreç ve kararlarında sadece bir ülkenin kendi koşullarını ve derecelemesini ortaya koyabilmesidir (Jafari-Sadeghi, 2020).

Ülkelerin ekonomi programları pek çok makro sürece göre şekillenmektedir. Hükümetlerin istikrarlılığı, politikaların sürdürülebilirliği, orta ve uzun vadeli ekonomi programlarının niteliği vb. çok yıllık süreçleri kapsamaktadır. İYKE ise cari yıla ait bir skor lama yaptığından tek bir yıla ait verilere göre hareket edilmemesi gerekmektedir. Örneğin son 3 ya da 5 yıllık verilere bütüncül olarak bakılmalıdır.

İYKE verilerinin diğer bir sınırlılığı ise hukuk ve yasal düzenlemeler yönündedir. Bir ekonomide vergi politikaları, ülkenin kendi koşullarına göre oluşmaktadır. Örneğin kamu yatırımlarının karşılanmasında milli gelir bakımından boşluk söz konusu ise bu ülkenin vergi oranlarının görece yüksek olması mümkündür. Ancak ülkede ekonomik özgürlük, hukukun üstünlüğü, iş yapmayı teşvik vb. bakımından etkili ve iyi uygulamalar söz konusu olabilir. Bundan dolayı vergi yükü ile hukukun üstünlüğü arasında İYKE skoru net bir görünüm vermeyebilir. Örneğin bir A ülkesinin vergi yükü ile Türkiye'nin vergi arasında fark vardır.

Diğer yandan, göstergeler vergi gelirleriyle finanse edilen sosyal ve ekonomik programların faydalarını ölçmemektedir ve ölçmeyi de amaçlamamaktadır. İş düzenlemelerinin kalitesinin ve verimliliğinin ölçülmesi, ekonomiler arasında farklılık gösterebilen düzenleyici hedeflere ulaşılmasıyla ilişkili düzenleyici yük hakkındaki tartışmalara yalnızca bir girdi sağlamaktadır. İYKE ise bu konudaki tartışma ve politika önerilerin de alt veri işlevi görmektedir. Dolayısı ile diğer endekslerin de İYKE' ye ek olarak kullanılmasında fayda vardır. Örneğin

Lojistik Performans Endeksi, Yönetişim Göstergeleri Endeksi ve Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) yayımlanan endekslere bakılabilir.

İYKE'nin son sınırlılığı ise paydaşların endekste yer alan 11 konu hakkında yürürlükteki düzenlemelere ilişkin bilgi sahibi olduklarıdır. Uygulamada, girişimciler ne yapılması gerektiğinin veya düzenlemelere nasıl uyulması gerektiğinin farkında olmayabilir veya göz ardı edebilir. Örneğin iş görenler için sosyal güvenlik sisteminde kaydolmayarak kasıtlı olarak uyumdan kaçınabilir veya mali açıdan bazı konularda kayıt dışılığa yönelebilirler. Firmalar, düzenlemenin özellikle külfetli olduğu durumlarda kuralları atlamayı amaçlayan rüşvet ve diğer gayri resmi düzenlemeleri tercih edebilirler. Bu durumda İYKE tarafından sağlanan veriler tartışmaya açık hale gelebilir (World Bank, 2019).

Özetle İYKE, iş düzenlemelerinin belirli özelliklerini hükümetler tarafından nasıl uygulandığını ve özel firmalar tarafından sahada nasıl deneyimlendiğini kıyaslanmanın kolayca karşılaştırılabilir bir yolu olacak şekilde tasarlanmıştır. Verilerin küresel bir ekonomiler kümesinde karşılaştırılabilirliğini sağlamak, belirli varsayımlarla standartlaştırılmış vaka senaryoları kullanılarak geliştirilen İYKE göstergeleri bir ekonominin en büyük iş şehrinde, vaka analizi çalışmasının sonucu olarak standart bir işletme karar destek verisidir (Jafari-Sadeghi, 2020).

Tablo 2.

İYKE metodolojisinin avantajları ve sınırlılıkları

Özellikler	Avantajlar	Sınırlılıklar
Standartlaştırılmış vaka senaryolarının kullanımı	Verileri ekonomiler ve metodolojiler arasında karşılaştırılabilir hale getirir	Karmaşık verileri organize edip kapsamını azaltır ve sadece ölçülen alanlardaki düzenleyici reformların sistematik olarak izlenebilirliğini sağlar
En büyük iş şehrine odaklanın	Uygun maliyetli olarak veri toplamayı yönetilebilir ve verileri karşılaştırılabilir hale getirir	Konumlar arasında önemli farklılıklar varsa, bir ekonomi için verilerin temsil edilebilirlik düzeyini sınırlandırır
Yerli ve resmi özel sektöre odaklanma	Dikkatini, düzenlemelerin ilgili olduğu ve firmaların en verimli olduğu kayıtlı sektör üzerinde tutar	Kayıt dışı sektör ve işlem varsa, gerçeği yansıtamayan dizi ve verileri dışarıda bırakır
Uzman yanıtlayıcılara güven	Verilerin, ölçülen işlem türlerini yürütme konusunda en fazla deneyime sahip kişilerin bilgilerini yansıtmalarını sağlar.	Girişimciler arasındaki deneyimlerdeki farklılıkları sınırlı olarak yansıtır.
Hukuka odaklanmak	Politika yapıcıların değiştirebileceği şey yasa olduğu için göstergeleri "eyleme yapılabilir" hale getirir	Hukuka uygun olmayan durumlarda, düzenleyici değişiklikler ve elde edilen nitelikli sonuçları ortaya konulamamaktadır.

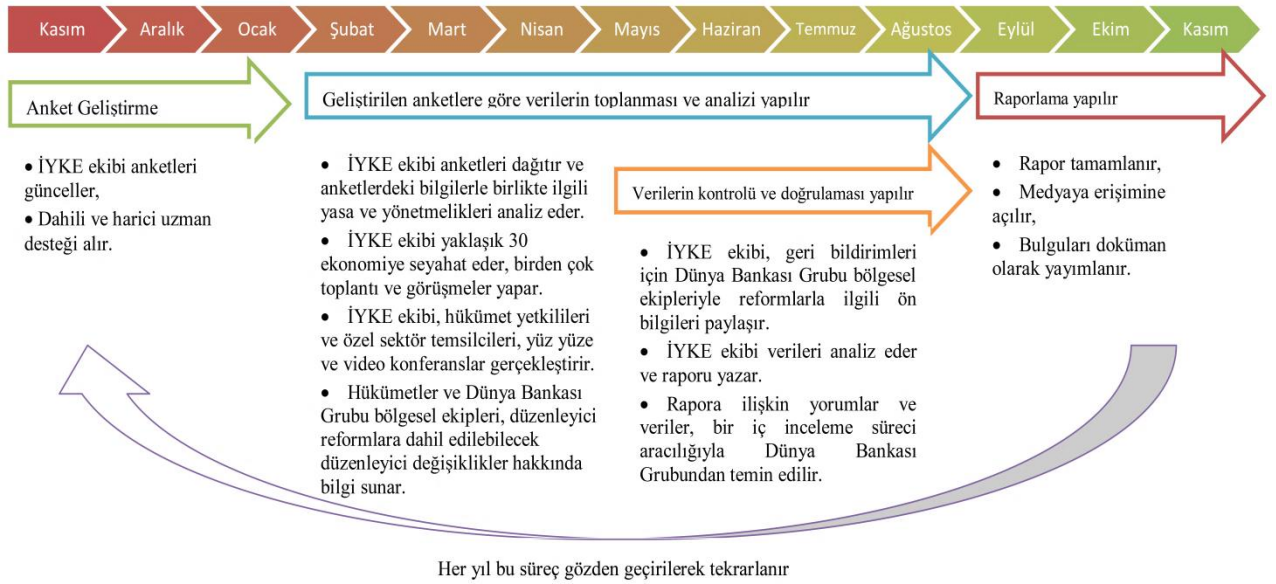
Kaynak: (World Bank, 2019).

1.8.4. Verilerin Elde Edilmesi

İYKE verileri daha önce belirtildiği üzere Dünya Bankası tarafından belirlenen 190 ülke, 11 alt boyuttan, sıralama ve toplam puanlardan oluşmaktadır. İYKE yerel yasaların, yönetmeliklerin ve idari gerekliliklerin ayrıntılı bir şekilde okunmasına ve bunların özel şirketler tarafından pratikte deneyimlendiği varsayımlarına dayanmaktadır. Rapor, diğer kaynaklarda çok az veri bulunan veya hiç veri bulunmayan en küçük ve en fakir ekonomilerden bazıları dahil olmak üzere 190 ekonomiyi kapsamaktadır. Veriler, anketlere verilen yanıtlar, konferans görüşmeleri, yazılı yazışmalar ve Dünya Bankası ekibin ziyaretleri yoluyla uzman katılımcılarla (hem özel sektör uygulayıcıları hem de devlet yetkilileri) birkaç tur iletişim ve toplantılarla elde edilmektedir. Bu kapsamda İYKE dört ana bilgi kaynağına dayanmakta olup bunlar şu şekildedir (World Bank, 2020; 2019);

- İlgili yasa ve yönetmelikler,
- İş yapma kolaylığı katılımcıları,
- Kapsanan ekonomilerin hükümetleri/yetkilileri
- Dünya bankası grubu uzman personeli

Verilen bu bilgi kaynaklarının süreç ve raporlama çalışmaları ise Şekil 1’de gösterildiği gibidir.

Şekil 1. İYKE Hazırlık ve Raporlaştırma Süreci (World Bank, 2019)

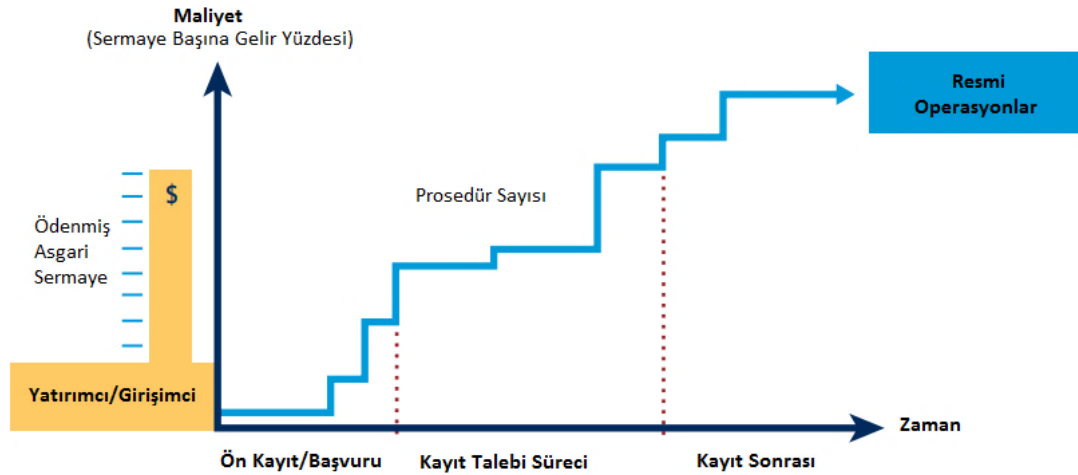
Şekil 1’de görüldüğü üzere İYKE’nin hazırlanmasında birinci aşamada cari yılın sonlarında anket geliştirme çalışmaları yapılmaktadır. İkinci aşamada geliştirilen anketlerle verilerin elde edilmesi, kontrolü ve teyitleri yapılmaktadır. Son aşama da ise raporlaştırma yapılmakta ve bunlar servis edilmektedir.

1.8.5. Boyutlar

İYKE’de 11 adet alt boyutta endeks verisi raporlaştırılmakta olup bunların açıklamaları aşağıda sırasıyla sunulmuştur.

1.8.5.1. İş Yapma

İş yapmak boyutu, bir girişimcinin endüstriyel veya ticari bir işletmeyi kurması ve işletebilmesi için resmi olarak gerekli olan veya uygulamada yaygın olarak yapılan tüm prosedürleri ve bu prosedürleri tamamlamak için zaman, maliyet ve ödenen asgari sermaye gereksiniminden oluşmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. İYKE İş Yapma Boyutu (World Bank, 2019)

Şekil 1’de yer alan prosedürler, girişimcilerin gerekli tüm onayları, lisansları, izinleri alırken ve şirket ve çalışanlar için ilgili makamlarla gerekli bildirimleri, doğrulamaları veya yazıtları doldururken geçirdikleri süreçleri içermektedir. Ekonomilerin bir işe başlama kolaylığına göre sıralaması, bir işe başlamak için puanlarını sıralayarak belirlenir, bu puanlar ise bileşen göstergelerinin her biri için puanların basit ortalaması şeklindedir. Bir iş kurma metodolojisi kapsamında yerel limited şirketler için mülkiyetin nitelikleri (aile işletmesi, KOBİ vb.) göz önünde bulundurulur (World Bank, 2020; 2019).

İşe başlamayla ilgili yasalar, yönetmelikler ve kamuya açık bilgilerin incelenmesinden sonra, normal şartlar altında her prosedüre uyma süresi, maliyeti ve ödenen asgari sermaye gereksinimi ile birlikte ayrıntılı bir prosedür listesi geliştirilir. Daha sonra, yerel kuruluş avukatları, noterler ve hükümet yetkilileri ile veriler gözden geçirilir ve doğrulanır. Ekonomiler arasında uygulama, terminoloji ve işlev farklılıkları varsa bunlar eşlenir ya da benzer kategorilere ayrılarak standartlaştırılır. Bir işlemin iş kurma olarak kabul edilebilmesi için şu koşullar aranmaktadır (World Bank, 2020; 2019):

- İş kurmaya konu olan firma; limited şirket niteliğinde olmalıdır. Ancak yerel hukuk kurallarına göre “şirket” kavramı farklı şekillerde söz konusu olabildiğinden; Türk Ticaret Kanununda yer verilen şahıs, komandit, komandite, adi ortaklık vb. gibi türler de şirket olarak kabul edilmektedir.
- İş kurma verilerinin elde edilmesinde Dünya Bankası kaynaklarınca da doğrulanmak koşulu ile yerel hükümet yetkililerinin belirttiği ülkenin en çok iş yapılan kenti temel veri kaynağı olarak kabul edilir.
- İş kurma sonucunda ortaya konulacak faaliyetlerde üretilen mal veya hizmetlerin halka arz ediliyor/edilecek olması gerekmektedir. Ayrıca ağır kimyasallar, çevreye zarar veren, alkol, tütün, silah vb. gibi özel rejime bağlı girişim ve yatırımlar iş kurma boyutunda yer almamaktadır.
- Özel olarak yatırım teşviki sunulan, özel olarak kendisine ortam ve fayda sağlanan, amacı geçici üretim veya bir taahhüdü gerçekleştirmek olan firmalar iş kurma boyutunda yer almamaktadır.
- Firmanın üretim, faaliyet ve mülkiyetinin %100 yurt içinde olması gerekmektedir. Ayrıca ortaklık payları bakımından bir kişinin mülkiyetinde olan işletmeler iş yapma kapsamında iken, şirket iştiraki olan diğer firmalarda iştirak payının %30’undan fazlasına sahip olanlar iş kurma boyutunda yer almamaktadır.
- Çalışan sayıları bakımından 10-50 arasında istihdamı olan firmalar, ortalama ücretin 100 katına kadar aylık ciroya sahip olanlar, yaklaşık bin metrekare üretim veya ofise sahip olanlar, Yönetici veya sahibi/sahipleri yerel kişiler olanlar, yasal olarak hak kullanma ehliyetine sahip olanlar, yüz kızartıcı suç sabıkası bulunmayanlar, iş kurma boyutunda yer almaktadır.

İş yapmak boyutu kendi içerisinde; prosedürler, zaman, maliyet ve ödenmiş asgari sermaye olmak üzere alt başlıklara ayrılmakta olup bunlar şu şekildedir (World Bank, 2020; 2019):

Prosedürler: Bir prosedür, şirket kurucularının dış çevreyle (örneğin, devlet kurumları, avukatlar, denetçiler veya noterler) veya eşlerle (yasal olarak gerekliyse) herhangi bir etkileşimi olanlar olarak tanımlanır. Şirket kurucuları veya şirket yetkilileri ile çalışanlar arasındaki etkileşimler prosedür olarak sayılmadığı gibi aynı binada, ancak farklı ofislerde veya farklı birimlerdeki ayrı prosedürler olarak kabul edilir. Sahip/sahiplerin iş için dış çevreyle yaptıkları her iş ve süreç ayrı bir işlem olarak kabul edilmektedir. Prosedürler kapsamında iş kurmaya verilmesi, bunun için resmi başvuruların yapılması ve başvuru sonuçlarının alınmasındaki her bir adım ve etkileşimler prosedür olarak kabul edilmektedir. Prosedürlerin karşılanmasındaki adımlar ise prosedür kalite ve kapasitesini göstermektedir. Resmi yazışmalar, talepler, resmi geri dönüşler, belge ve bilgi temini, doğruluğun teyidi, süreç akışı, bu akışların sistematığı vb. prosedürler içerisinde değerlendirilmektedir.

Zaman: Zaman takvim günleri olarak kabul edilmektedir. Bir işlemin iş kurma olarak başlatılmasından itibaren kurulan işin resmileşmesi, resmileştikten sonra faaliyetlerin sürdürülmesi ve faaliyetlerin sona ermesi kapsamında her iş ve işlemin zaman olarak süresine bakılır. Örneğin şirket kurma prosedür ve zamanı kadar olağan faaliyetlerdeki diğer resmi işlemlerin ve zorunlu hale geldiğinde iflas/tasfiye gibi unsurlar zaman olarak belirlenir ve endekse dahil edilir. Zaman konusunda her prosedür için gereken minimum sürenin, çevrimiçi olarak tamamen tamamlanabilen prosedürler dışında, gerekli minimum sürenin yarım gün olarak kaydedildiği bir gün olduğu varsayılmaktadır. Ancak girişimcinin formları doldurmak için bilgi hazırlamak için harcadığı süre ölçülmez. Girişimcinin başlangıçtan itibaren tüm giriş şartlarının ve sıralarının farkında olduğu, ancak ilgili yetkililerden herhangi biriyle önceden temas kurmadığı varsayılmaktadır.

Maliyet: Maliyet, bir ekonominin kişi başına düşen gelirinin bir yüzdesi olarak kaydedilmektedir. Bu tür hizmetler yasaların gerektirdiği veya uygulamada yaygın olarak kullanılan, yasal veya profesyonel hizmetler için tüm resmi ücretleri ve ücretleri içermektedir. Ancak örneğin katma değer vergisi kaydı ayrı bir prosedür olarak sayılabilse de, katma değer vergisi kuruluş maliyetinin bir parçası

değildir. Şirketler Hukuku, Ticaret Kanunu ve özel düzenlemeler ile ücret çizelgeleri maliyetlerin hesaplanmasında kaynak olarak kullanılmaktadır.

Ödenmiş asgari sermaye: Ödenmiş asgari sermaye gereksinimi, girişimcinin resmi kayıttan önce veya kuruluştan belli bir süre sonra (genellikle 3-6 ay) bir bankaya veya üçüncü bir tarafa yatırması gereken tutar olup bu işlem Ticaret Kanununda veya Şirketler Kanununda açıklanmaktadır. Yasal hüküm kabul edilmeli, uygulanmalı ve tam olarak uygulanmalıdır. Şirketin faaliyetlerinin veya asgari sermaye gereksiniminin ödenmesiyle ilgili kararların yasal durumu kaydedilir. Hisse başına yasal asgari sermayenin sağlanması durumunda, şirkete sahip olan hissedarların sayısı ile çarpılır. Birçok ekonomide asgari sermaye gereklidir, ancak işletmelerin kayıttan önce sadece bir kısmını ödemelerine olanak sağlanarak, geri kalanı ise operasyonun ilk yılından sonra ödenir.

1.8.5.2. İnşaat İzinleri

İnşaat izinleri, inşaat endüstrisindeki bir işletmenin her bir prosedürü tamamlamak için zaman ve maliyetle birlikte bir depo/işyeri/bina inşa etmesi için gereken tüm prosedürleri kapsamaktadır. Ayrıca, iş yapma kolaylığı bina kalite kontrol endeksini de ölçer, bina yönetmeliklerinin kalitesini, kalite kontrol ve güvenlik mekanizmalarının gücünü, sorumluluk ve sigorta rejimlerini ve profesyonel sertifikasyon gereksinimlerini değerlendirir. Bilgi inşaat lisanslama uzmanları, mimarlar bina yönetmelikleri onaylar da dahil olmak üzere, ihracı ve teftiş izni ile uğraşmak, inşaat mühendisleri, avukatlar, inşaat, inşaat firmaları, yeni hizmet sağlayıcıları ve kamu görevlileri de dahil olmak üzere uygulanan bir anket yoluyla toplanır. Ekonomilerin inşaat izinleri konusunda kolaylık sıralaması puanları, bileşen göstergelerinin her biri için puanın basit ortalamasıdır (World Bank, 2020; 2019).

İnşaat izinleri kapsamında verimlilik artırıcı inşaat izni durumu da söz konusudur. Bina planlarının tasarımına başlamak için mimar ve mühendisin ihtiyaç duyduğu tüm plan ve ölçeklerin elde edilmesi (örneğin, topografik araştırmalar, konum haritaları veya toprak testleri), ilgili projeye özgü belgelerin (örneğin, bina planları, site haritaları ve şehircilik sertifikaları) yetkililerce alınması veya sunulması, gerekli tüm izinler, lisanslar, izinler ve sertifikalar vb. kapsamaktadır.

1.8.5.3. Elektrik Alma

Bir işletmenin kalıcı bir elektrik bağlantısı elde etmesi ve standart bir depo için tedarik etmesi için gereken tüm prosedürleri kaydedilir. Bu prosedürler arasında elektrik tesisleriyle yapılan anlaşmalar, sözleşmeler, dağıtım tesisinden ve diğer kurumlardan gerekli tüm denetimler, izinler ve bina ile elektrik şebekesi arasındaki dış ve son bağlantı çalışmaları yer almaktadır. Bir elektrik bağlantısı alma süreci farklı prosedürlere ayrılır ve endekste her prosedürü tamamlamak için gerekli olan zaman ve maliyet verileri kaydedilir. Ayrıca, iş yapma kolaylığı arzın güvenilirliğini ve tarife endeksinin şeffaflığını (toplam puana ve iş yapma kolaylığı sıralamasına dahil) ve elektrik fiyatını (bu toplam önlemlerden hariç) ölçmektedir. Arz ve tarifelerde şeffaflık, güvenilirlik, teknik destek, elektrik kesintileri vb. hakkında bilgi, süresi ve sıklığı kaydedilmektedir. Ekonomilerin elektrik sağlama kolaylığına göre sıralaması, elektrik elde etmek için puanlarını sıralayarak belirlenir. Bu puanlar, elektrik fiyatı dışındaki tüm bileşen göstergeleri için puanların basit ortalamasıdır (World Bank, 2020; 2019). Arzın güvenilirliği ile ilgili veriler, verilerin spesifik teknik niteliğine bağlı olarak elektrik dağıtım tesislerinden veya düzenleyicilerden toplanır. Elektrik verisinde günlük ortalama 8 saatlik kullanım, kapasitenin %80 civarında işletiliyor olması, saatlik tüketimin de 112 kwh/s şeklinde olması koşulu aranmaktadır (World Bank, 2020; 2019).

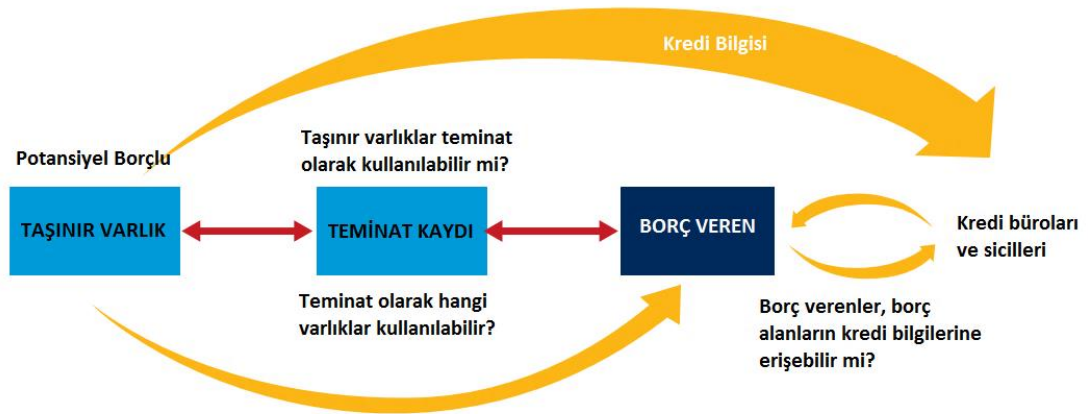
1.8.5.4. Mülkiyet Kaydı

Mülkiyet kaydında bir şirketin (alıcı) başka bir işletmeden (satıcı) bir mülk satın alması ve mülkün unvanını alıcının adına devretmesi için gerekli prosedürlerin tam sırasını ve sayısını kaydeder. Diğer yandan alıcının mülk edinmesiyle birlikte, mevcut mülkünün de kredi teminatı olarak ipoteklendirilmesi ve kredi ilişkisi bittiğinde ipoteğin kaldırılması da bu süreçler içerisindedir (World Bank, 2020; 2019). Bu prosedürlerin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan zaman ve parasal maliyetler ile süreçlerin sayısı ve akışkanlığı mülkiyet kaydı kapsamında kaydedilmektedir. Bunlara ek olarak arazi yönetimi de endeks içerisindedir. Arazi yönetimi endeksinin kalitesi beş boyuta sahiptir: altyapının güvenilirliği, bilginin şeffaflığı, coğrafi kapsama alanı, arazi uyumsuzluklarının çözümü ve mülkiyet haklarına eşit erişim bu kapsamdadır.

Mülkiyet devri-alımı süreci, alıcıdan ve satıcıdan gerekli belgelerin alınması ve gerektiğinde durum tespiti yapılması ile başlar. İşlem, üçüncü taraflara aykırı olduğunda yeniden düzenleme, mülkü banka kredisi için teminat olarak kullanabilme veya yeniden satabilme söz konusu olduğunda tamamlanmış sayılır. Yasaların gerektirdiği veya uygulamada gerekli olan her prosedür, satıcının veya alıcının sorumluluğunda olup olmadığına veya kendi adına üçüncü bir tarafça tamamlanması gerekip gerekmediğine bakılmaksızın endekse dahil edilir. Yerel emlakçılar, noterler ve emlak kayıtları ile prosedürlerin yanı sıra her birinin tamamlanması için gereken zaman ve maliyet endekse dahil edilir.

1.8.5.5. Kredi ve Finansmana Erişim

Kredi ve finansmana erişimde iki gösterge kaydedilmektedir. Birincisi, kredilendirmeyi sağlayan belirli özelliklerin geçerli teminat ve tasfiye kuralları çerçevesinde olup olmadığını ölçer İkincisi, kredi büroları veya kredi kayıtları gibi kredi raporlama hizmeti sağlayıcıları aracılığıyla erişilebilen kredi bilgilerinin kapsamı ve erişilebilirliği ölçülür. (Şekil 3). Ekonomilerin kredi alma kolaylığına göre sıralamasında verilen puanlar her iki ölçümden elde edilenlerin toplamı olarak kabul edilir.

Şekil 3. İYKE Kredi ve Finansmana Erişim (World Bank, 2019)

Borçluların ve borç verenlerin yasal haklarına ilişkin veriler, finansal avukatlara verilen bir anket aracılığıyla toplanır ve yasalar ile yönetmeliklerin yanı sıra teminat ve iflas yasaları hakkında kamu bilgi kaynaklarının analizi yoluyla doğrulanır. Anket yanıtları, katılımcılarla yapılan birkaç takip iletişimi turunun yanı sıra

sıra üçüncü taraflarla iletişim kurarak ve kamu kaynaklarına bakılarak doğrulanır. Anket verileri, tüm ekonomilerde telekonferans çağrıları veya yerinde ziyaretler yoluyla doğrulanmaktadır. Yasal hakların gücü endeksinde ise teminat ve iflas yasalarının borçluların ve borç verenlerin haklarını koruma derecesini ölçülür. Her ekonomi için önce merkezi bir güvenli işlem sisteminin var olup olmadığı belirlenir. Daha sonra iki vaka senaryosu, vaka A ve vaka B, olmak üzere sürecin nasıl işletildiğini, oluşturulduğunu, duyurulduğunu ve uygulandığını belirlemek için kullanılır. Diğer yandan teminat ve mali sicil sisteminin nasıl çalıştığına özel önem verilmektedir (World Bank, 2020; 2019).

Kredi bilgilerinin raporlanmasına ilişkin veriler iki aşamada oluşturulmuştur. İlk olarak, bankacılık denetim otoriteleri ve kamu bilgi kaynakları, bir kredi bürosu veya merkezi kredi sicili gibi bir kredi raporlama hizmeti sağlayıcısının varlığını doğrulamak için incelenir. İkincisi, uygun olduğunda, kredi raporlama hizmeti sağlayıcısının yapısı, yasaları ve ilgili kuralları hakkında ayrıntılı bir anket işletmenin kendisine uygulanır. Anket yanıtları, kredi raporlama hizmeti sağlayıcısındaki katılımcılarla birkaç tur takip iletişiminin yanı sıra üçüncü taraflarla iletişim kurarak ve kamu kaynaklarına danışarak doğrulanır. Anket verileri telekonferans çağrıları veya yerinde ziyaretler yoluyla doğrulanır (World Bank, 2020; 2019).

1.8.5.6. Azınlık Yatırımcıları Koruma

İYKE’de azınlık yatırımcıları koruma iki grupta değerlendirilmektedir. Birincisi bir kuruluşta kurumsal yönetim veya kuruluşa ait bir malvarlığının, yöneticiler tarafından kötüye kullanılmasına karşı, azınlık (küçük hissedar) haklarının korunma gücüdür. İkincisi de kurumdaki pay sahibi olma derecesine göre taraflar arasında (alan-satan) çıkar çatışmasında hakkaniyetin sağlanmasıdır (Şekil 4). Hissedarlar arasındaki bu iki duruma ilişkin mevcut veriler ve şirket yapısı bilgileri ile menkul kıymet uzmanlarına (genellikle avukatlar) uygulanan anketler sonucunda elde edilen bulgular ölçülür (World Bank, 2020; 2019). Ekonomilerin azınlık yatırımcıyı koruyabilmeleri gücüne göre sıralaması için bu veri ve bulgular puanlanarak sıralama yapılır. Bu puanlar, çıkar çatışması düzenleme endeksinin kapsamı ve hissedar yönetişim endeksinin kapsamının toplamıdır.

Şekil 4. İYKE Azınlık Yatırımcıları Koruma ve Çıkar Çatışmalarından Korunma (World Bank, 2019)

Şekil 4’te görüldüğü üzere çıkar çatışması düzenleme endeksinin kapsamı; çıkar çatışmalarını ele alan düzenlemenin üç boyutunu (alıcı-satıcı-mevzuat) ayırt ederek, yöneticilerin şirket varlıklarını kişisel kazanç için kötüye kullanmasına karşı hissedarları korumasını ölçer. Bu kapsamda ilişkili taraf işlemlerinin şeffaflığı, hissedarların yaptıklarından dolayı yöneticileri dava etme ve sorumlu tutma ile kanıta erişim ve hissedar davalarında yasal giderlerin tahsisi ölçülmektedir. Verileri ekonomiler arasında karşılaştırılabilir kılmak için iş ve işlemle ilgili çeşitli standart varsayımlar kullanılır.

1.8.5.7. Vergilendirme

İYKE’de, orta ölçekli bir şirketin belirli bir yılda ödemesi gereken vergiler, zorunlu katkı payları, vergi ve katkı paylarını ödemenin idari yükü ve dosyalama prosedürlerine ilişkin durum ve önlemleri ölçer. Bu kapsamda ölçülen vergiler ve katkılar içerisinde; kurumlar ve geliri vergisini, işveren tarafından ödenen sosyal güvenlik katkı payları, emek (stopaj) vergileri, emlak vergileri, emlak vergileri, temettü vergisi, sermaye kazancı vergisi, mali işlemler vergisi, atık/çevre vergileri, taşıt ve yol vergileri ile diğer küçük vergiler veya ücretler yer almaktadır (World Bank, 2020; 2019).

Ekonomilerin vergi ödeme kolaylığı sıralaması, vergi ödeme puanlarına göre sıralanarak belirlenir. Bu puanlar, bileşen göstergelerinden birine uygulanan, toplam vergi ve katkı oranına uygulanan bir eşik ve doğrusal olmayan bir dönüşümle birlikte, bileşen göstergelerinin her biri için puanların basit ortalamasıdır. Eşik, analize dahil edilen tüm yıllar için toplam dağılımın %15’lik dilimindeki toplam

vergi ve katkı oranı olarak tanımlanmaktadır ve bu oran %26,1'dir. Toplam vergi ve katkı oranı bu eşğin altında olan tüm ekonomiler, eşikteki ekonomiyle aynı puanı alır. Eşik, bir ekonominin genel vergi sisteminde bozulmaları en aza indiren veya verimliliği en üst düzeye çıkaran herhangi bir "optimal vergi oranı" ekonomik teorisine dayanmamaktadır. İYKE ayrıca devlet tarafından zorunlu kılınan (federal, eyalet, yerel veya özel herhangi bir düzeyde) ve standartlaştırılmış olan ve mali tablolarında etki eden tüm vergileri ve katkıları da ölçer (World Bank, 2020; 2019).

İYKE, bir işletme tarafından ödenen vergileri, katkı paylarını ve bir ekonominin vergi uyum sisteminin karmaşıklığını ölçmek için bir vaka senaryosu kullanır. Bu, durum senaryosunda yıl boyunca yapılan işlemlerle ilgili bir dizi finansal tablo ve varsayımı kullanılır. Her ekonomide, bir dizi farklı firmadan vergi uzmanları, standart vaka incelemesi gerçeklerine dayanarak kendi yetki alanlarında ödenmesi gereken vergileri ve zorunlu katkıları hesaplar. Ayrıca, dosyalama ve ödeme sıklığı, bir ekonomide vergi kanunlarına uymak için geçen süre, KDV (Katma Değer Vergisi) iadesi talebinin talep edilmesi ve işlenmesi için geçen süre ve kurumlar vergisi düzeltilmesine uyulması ve tamamlanması için geçen süre hakkında bilgi derlenir (World Bank, 2020; 2019).

İYKE, bir işletme tarafından ödenen vergileri, katkı paylarını ve bir ekonominin vergi uyum sisteminin karmaşıklığını ölçmek için bir vaka senaryosu kullanır. Bu, durum senaryosunda yıl boyunca yapılan işlemlerle ilgili bir dizi finansal tablo ve varsayımı kullanılır. Her ekonomide, bir dizi farklı firmadan vergi uzmanları, standart vaka incelemesi gerçeklerine dayanarak kendi yetki alanlarında ödenmesi gereken vergileri ve zorunlu katkıları hesaplar. Ayrıca, dosyalama ve ödeme sıklığı, bir ekonomide vergi kanunlarına uymak için geçen süre, KDV iadesi talebinin talep edilmesi ve işlenmesi için geçen süre ve kurumlar vergisi düzeltilmesine uyulması ve tamamlanması için geçen süre hakkında bilgi derlenir.

Verileri ekonomiler arasında karşılaştırılabilir hale getirmek için iş, vergiler ve katkılar hakkında çeşitli varsayımlar kullanılır. Örneğin vergi ödemeleri göstergesi, ödenen toplam vergi ve katkı paylarını, ödeme yöntemini, ödeme sıklığını, dosyalama sıklığını ve ikinci faaliyet yılında standart vaka çalışması şirketi için dahil olan acentelerin sayısını yansıtır. Satış vergisi, KDV ve çalışan tarafından ödenen işçilik vergileri gibi şirket tarafından kesilen vergileri içerir. Bu vergiler geleneksel olarak şirket tarafından vergi daireleri adına tüketiciden veya çalışandan

tahsil edilir. Şirketin gelir tablolarını etkilememekle birlikte, vergi sistemine uyumun idari yükünü artırarak vergi ödemeleri ölçüsüne dahil edilirler (World Bank, 2020; 2019).

1.8.5.8. Sınır Ötesi Ticaret

İYKE’de, malların ihraç ve ithal edilmesinde lojistik süreçlerle ilgili zaman ve maliyet kaydedilmektedir. Bu kapsamda, bir mal sevkiyatının genel olarak ihraç veya ithal edilmesi sürecinde; belgesel uygunluk, sınır kuralları uyumu ve yurtiçi nakliyeyle ilişkin zaman ve maliyeti (gümrük içi tarifeler hariç) ölçülmektedir. Ekonomilerin sınır ötesi ticaret kolaylığına göre sıralaması, sınır ötesi ticaret için puanlarının sıralanmasıyla belirlenir. Bu puanlar, ihracat ve ithalatta belge uyumu ve sınır uyumu için zaman ve maliyet puanlarının basit ortalamasıdır (World Bank, 2020; 2019).

İYKE’de yurtiçi nakliye için zaman ve maliyetle ilgili verileri toplayıp yayınlasa da, bu verileri sınır ötesi ticaret puanını veya sınır ötesi ticaret kolaylığı sıralamasını hesaplamada kullanmaz. Bunun da temel nedeni, yurtiçi taşımacılığın zaman ve maliyetinin, transit bölgenin coğrafyası ve topoğrafyası, yol kapasitesi ve genel altyapısı, en yakın liman veya sınıra yakınlığı ve ulaşımın konumu gibi birçok dış faktörden etkilenmesidir. Sınır ötesi ticarete ilişkin veriler, yerel nakliye komisyoncularına, gümrük komisyoncularına, liman yetkililerine ve tüccarlara uygulanan bir anket aracılığıyla toplanmaktadır.

1.8.5.9. Sözleşmelerin Uygulanması

İYKE’de bir ticari anlaşmazlığın yerel bir ilk derece mahkemesi aracılığıyla çözülmesi için gereken süre, maliyet ve yargı süreçlerinin kalite endeksi ölçülerek, her ekonominin mahkeme sistemi kalitesini ve verimliliğini destekleyen bir dizi uygulama değerlendirilmektedir. Veriler, medeni usul kanunları ve diğer mahkeme düzenlemelerinin yanı sıra yerel dava avukatları ve hakimler tarafından doldurulan anketler aracılığıyla toplanmaktadır. Sözleşmeleri uygulama kolaylığına göre ekonomilerin sıralaması, sözleşmelerin uygulanması için puanlarının sıralanmasıyla belirlenmektedir. Bu puanlar, bileşen göstergelerinin her biri için toplanan puanların basit ortalamasıdır. Ticari bir anlaşmazlığı çözme sürecinde zaman ve maliyetle ilgili veriler, ticari bir satış anlaşmazlığının adım adım seyri izlenerek oluşturulmaktadır (World Bank, 2020; 2019).

Veriler, davaya ilişkin varsayımlar altında, İYKE verilerinin elde edildiği her şehir için toplanır. Örneğin “Yetkili mahkeme”, kişi başına düşen gelirin %200’ü veya 5.000 ABD Doları tutarındaki (hangisi daha büyükse) ihtilaflar üzerinde yargı yetkisine sahip olan mahkeme referans alınır. Standart vaka çalışmasına benzer bir dava üzerinde birden fazla mahkemenin asıl yargı yetkisine sahip olduğu durumlarda, veriler davaların çoğunda dava sahipleri tarafından kullanılacak olan mahkemeye dayalı olarak toplanır (World Bank, 2020; 2019).

1.8.5.10.İş Piyasası Düzenlemeleri

İş piyasası düzenlemeleri kapsamında genel olarak İYKE’de mevcut istihdam koşulları, kalitesi, iş güvencesi, işten çıkarma, işe alma vb. gibi göstergelere bakılmaktadır. Ayrıca istihdam mevzuatının esnekliği kapsamında ülkedeki bir kuruluştaki istihdam edilen personelin sözleşme yükümlülükleri, kıdem tazminatı ve iş güvencesi gibi konular incelenmektedir. Bu amaçla istihdam, işten çıkarma maliyetleri ve iş kalitesi alt başlıkları altında ülkelerde dikkate alınan göstergeler söz konusudur (World Bank, 2020; 2019).

1.8.5.11.İflas ve Tasfiye Çözümleri

İYKE’de, yerel tüzel kişiliklerin dahil olduğu iflas işlemlerinin süresini, maliyetini ve sonucunu ve ayrıca adli tasfiye ve yeniden yapılanma işlemleri için geçerli yasal çerçevenin gücünü incelenmektedir. İflas göstergelerinin çözümüne ilişkin veriler, yerel iflas uygulayıcıları tarafından verilen anket yanıtlarından elde edilir, yasa ve yönetmeliklerin yanı sıra iflas sistemlerine ilişkin kamuya açık bilgilerin incelenmesiyle doğrulanır. İflas çözme kolaylığına göre ekonomilerin sıralaması, ödeme aczini çözme puanlarının sıralanmasıyla belirlenir. Bu puanlar, kurtarma oranı ve iflasın gücü çerçeve endeksi puanlarının basit ortalamasıdır (World Bank, 2020; 2019).

İflastan sonra borçların ödenmesi ve kalanının geri alınmasında kullanılan geri kazanım oranı ise her ekonomideki iflas işlemlerinin süresi, maliyeti ve sonucuna göre hesaplanır. İflas işlemlerinin süresi, maliyeti ve sonucuna ilişkin verileri ekonomiler arasında karşılaştırılabilir hale getirmek için, iş ve davayla ilgili çeşitli varsayımlar kullanılır. Genel olarak iflas kuralı; işletmenin varlıklarının borçlarını cari dönemden daha fazla süre içerisinde ödemesinin mümkün olmadığına kanıtlanmasıyla ortaya çıkan bir süreçtir. Örneğin alacaklıların tahsilat yapmasının

olanaksız hale gelmesi, kredi ödemelerinin 3 aydan fazla yapılamaması, işçi ücretleri ve sabit giderlerin karşılanamaması, sermaye yeterliliğinin sona ermesi vb. iflasa yol açan nedenler arasındadır. Bu süreç ve gelişmeler karşısında işletilecek yasal ve idari prosedürler İYKE kapsamında değerlendirilmekte ve puanlanmaktadır (World Bank, 2020; 2019).

1.8.6. Çalışılan Uzman Sayıları

İYKE hesaplama ve ölçümlerinde Dünya Bankası kendi ekipleri ve yerel partnerin destekleri ile sonuçlar üretmektedir. Bu kapsamda hazırlanan anketler, avukatlar, iş danışmanları, muhasebeciler, nakliye komisyoncuları, devlet memurları, yasal ve idari otoriteler, düzenleyici işlemleri yöneten veya tavsiyede bulunan diğer profesyoneller de dahil olmak üzere 8 binden fazla yerel uzmana uygulanmaktadır (Tablo 3). Bu uzmanlar, iş yapma kolaylığı ekibiyle konferans görüşmeleri, yazılı yazışmalar ve ekip ziyaretlerini içeren çeşitli etkileşim turlarıyla kendi bilgi, belge ve deneyimlerini aktarmaktadırlar (World Bank, 2020; 2019). Örneğin İYKE 2020 için Dünya Bankası ekibi verileri doğrulamak ve katılımcılardan yanıtlar alabilmek için 36 ekonomiyi ziyaret etmiştir. Anketlerden elde edilen verilerin, toplanan bilgilerin revizyonları veya genişletilmesinde ise sayısız doğrulama turu ve toplantısı yapılmıştır.

Tablo 3

İYKE çalışmalarındaki uzman sayıları ve ekonomilere göre dağılımı

Gösterge seti	Yanıtlayan Uzman Sayısı	Uzmanların Ekonomilere Göre Dağılımı (%)		
		1-2	3-5	5+
İş Kurma	2,463	9	19	72
İnşaat İzinleri	1,468	13	37	50
Elektrik Aboneliği Almak	1,540	18	31	51
Tapu ve Mülkiyet Kayıtları	1,719	13	31	56
Kredi ve Finansmana Erişim	2,021	8	22	65
Azınlık Pay Sahiplerinin Korunması	1,380	22	30	48
Vergilendirme	1,867	8	27	65
Sınır Ötesi Ticaret	1,626	17	32	51
Sözleşmelerin Uygulanması	1,738	12	33	50
İş piyasası düzenlemeleri	1,472	12	39	48
İflas ve Tasfiye Çözümleri	1,199	19	36	45
Toplam	18,493	14	31	56

Kaynak: (World Bank, 2019).

Tablo 3'e göre 2020 yılında 190 ekonomiyi kapsayacak şekilde 36 ekonomide yüz yüze olmak üzere İYKE verilerinin elde edilmesinde 1-2 ekonomide 9 ile 22 uzmanlar, 3-5 ekonomide 19 ile 39, 5'den fazla ekonomide 45 ile 72 uzmanla görüşme ya da toplantı yapılmıştır.

1.8.7. 2020 Yılı Genel Sonuçları

Daha önce de ifade edildiği üzere İYKE 2002 yılından itibaren Dünya Bankası tarafından genel ülke sıralaması ve toplam ülke puanları olmak üzere iki temel sonuç verilerine göre yayımlanmaktadır. Tablo 4'de İYKE 2020 yılı genel sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 4

İYKE 2020 yılı sonuçları

Sıra	Ekonomi	Genel Puan	Sıra	Ekonomi	Genel Puan	Sıra	Ekonomi	Genel Puan
1	Yeni Zelanda	86.8	65	Porto Riko (ABD)	70.1	128	Barbados	57.9
2	Singapur	86.2	66	Brunei Sultanlığı	70.1	129	Ekvator	57.7
3	Hong Kong	85.3	67	Kolombiya	70.1	130	Grenadinler	57.1
4	Danimarka	85.3	68	Umman	70.0	131	Nijerya	56.9
5	Güney Kore	84.0	69	Özbekistan	69.9	132	Niker	56.8
6	ABD	84.0	70	Vietnam	69.8	133	Honduras	56.3
7	Gürcistan	83.7	71	Jamaika	69.7	134	Guyana	55.5
8	Birleşik Krallık	83.5	72	Lüksemburg	69.6	135	Belize	55.5
9	Norveç	82.6	73	Endonezya	69.6	136	Solomon Ad.	55.3
10	İsveç	82.0	74	Kosta Rika	69.2	137	Cabo Verde	55.0
11	Litvanya	81.6	75	Ürdün	69.0	138	Mozambik	55.0
12	Malezya	81.5	76	Peru	68.7	139	Kitts ve Nevis	54.6
13	Mauritius	81.5	77	Katar	68.7	140	Zimbabve	54.5
14	Avustralya	81.2	78	Tunus	68.7	141	Tanzanya	54.5
15	Tayvan, Çin	80.9	79	Yunanistan	68.4	142	Nikaragua	54.4
16	BAE	80.9	80	Kırgızistani	67.8	143	Lübnan	54.3
17	Makedonya	80.7	81	Moğolistan	67.8	144	Kamboçya	53.8
18	Estonya	80.6	82	Arnavutluk	67.7	145	Palau	53.7
19	Letonya	80.3	83	Kuveyt	67.4	146	Grenada	53.4
20	Finlandiya	80.2	84	Güney Afrika	67.0	147	Maldivler	53.3
21	Tayland	80.1	85	Zambiya	66.9	148	Mali	52.9
22	Almanya	79.7	86	Panama	66.6	149	Benin	52.4
23	Kanada	79.6	87	Botsvana	66.2	150	Bolivya	51.7
24	İrlanda	79.6	88	Malta	66.1	151	Burkina Faso	51.4
25	Kazakistan	79.6	89	Butan	66.0	152	Moritanya	51.1
26	İzlanda	79.0	90	Bosna-Hersek	65.4	153	M. Adaları	50.9
27	Avusturya	78.7	91	El Salvador	65.3	154	Lao PDR	50.8
28	Rusya Fed.	78.2	92	San Marino	64.2	155	Gambiya,	50.3
29	Japonya	78.0	93	Aziz Lucia	63.7	156	Gine	49.4
30	İspanya	77.9	94	Nepal	63.2	157	Cezayir	48.6
31	Çin	77.9	95	Filipinler	62.8	158	Mikronezya	48.1
32	Fransa	76.8	96	Guatemala	62.6	159	Etiyopya	48.0
33	Türkiye	76.8	97	Gitmek	62.3	160	Komorlar	47.9
34	Azerbaycan	76.7	98	Samoa	62.1	161	Madagaskar	47.7
35	İsrail	76.7	99	Sri Lanka	61.8	162	Surinam	47.5

Tablo 4 (Devamı)*İYKE 2020 yılı sonuçları*

Sıra	Ekonomi	Genel Puan	Sıra	Ekonomi	Genel Puan	Sıra	Ekonomi	Genel Puan
36	İsviçre	76.6	100	Seyşeller	61.7	163	Sierra Leone	47.5
37	Slovenya	76.5	101	Uruguay	61.5	164	Kiribati	46.9
38	Ruanda	76.5	102	Jil	61.5	165	Myanmar	46.8
39	Portekiz	76.5	103	Tonka	61.4	166	Burundi	46.8
40	Polonya	76.4	104	Namibya	61.4	167	Kamerun	46.1
41	Çek Cumh.	76.3	105	Trinidad ve Tobaço	61.3	168	Bangladeş	45.0
42	Hollanda	76.1	106	Tacikistan	61.3	169	Gabon	45.0
43	Bahreyn	76.0	107	Vanuatu	61.1	170	Sao Tome ve Principe	45.0
41	Çek Cumh.	76.3	105	Trinidad ve Tobaço	61.3	168	Bangladeş	45.0
44	Sırbistan	75.7	108	Pakistan	61.0	171	Sudan	44.8
45	Slovakya	75.6	109	Malawi	60.9	172	Irak	44.7
46	Belçika	75.0	110	Fildişi Sahili	60.7	173	Afganistan	44.1
47	Ermenistan	74.5	111	Dominika	60.5	174	Gine-Bissau	43.2
48	Moldova	74.4	112	Cibuti	60.5	175	Liberya	43.2
49	Belarus	74.3	113	Antika ve Barbuda	60.3	176	Suriye	42.0
50	Karadağ	73.8	114	Mısır	60.1	177	Angola	41.3
51	Hırvatistan	73.6	115	Dominik	60.0	178	Ekvator Ginesi	41.1
52	Macaristan	73.4	116	Uganda	60.0	179	Haiti	40.7
53	Fas	73.4	117	Batı Şeria ve Gazze	60.0	180	Kongo	39.5
54	Kıbrıs	73.4	118	Gana	60.0	181	Doğu Timor	39.4
55	Romanya	73.3	119	Bahamalar,	59.9	182	Çad	36.9
56	Kenya	73.2	120	Papua Yeni Gine	59.8	183	Congo, Dem. Cum.	36.2
57	Kosova	73.2	121	Esvatini	59.5	184	Orta Afrika Cum.	35.6
58	İtalya	72.9	122	Lesoto	59.4	185	Güney Sudan	34.6
59	Şili	72.6	123	Senegal	59.3	186	Libya	32.7
60	Meksika	72.4	124	Brezilya	59.1	187	Yemen	31.8
61	Bulgaristan	72.0	125	Paraguay	59.1	188	Venezuela	30.2
62	Suudi Arabistan	71.6	126	Arjantin	59.0	189	Eritre	21.6
63	Hindistan	71.0	127	İran, İslam Cum.	58.5	190	Somali	20.0
64	Ukrayna	70.2						

Kaynak: (World Bank, 2020).

Türkiye'nin İYKE 2020 kapsamında önceki endekslere göre elde ettiği iki tür ilerlemeden söz edilmektedir. Birincisi mülk kaydıdır. Türkiye, mülkün devri için harç ücretlerini geçici olarak azaltarak ve vergi değerlendirmesi alma süresini kısaltarak mülk kaydını daha hızlı hale getirerek mülk kaydını daha ucuz hale getirmiştir. İkincisi de vergilerin ödenmesidir. Türkiye, bazı sermaye yatırımlarını katma değer vergisinden muaf tutacak şekilde katma değer vergisi kanununda değişiklik yaparak vergi ödemeyi kolaylaştırmıştır.

II. BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

2.1. Metodoloji

Çalışmanın bu kısmında 190 ülkeyi kapsayan ve Dünya Bankası tarafından İş Yapma Kolaylığı Endeksi adıyla yayımlanan veriler incelenmiştir. Bu kapsamda 2019 ve 2020 yıllarındaki İş yapma Kolaylığı Endeksi raporlama çalışması verilerine göre, ana endeks ve bunlara ait alt endekslerde Türkiye ve Avrupa Birliği karşılaştırması yapılmıştır.

2.1.1. Amaç ve Kapsam

Bu çalışmanın amacı Dünya Bankası tarafından düzenli olarak yayımlanan İş Yapma Kolaylığı Endeksi (İYKE) verilerine göre Türkiye ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerin karşılaştırılmasıdır. Toplam 10 maddede nicel sonuçlardan oluşan bu endekse göre, bir ülkede yatırım yapmak isteyen girişimcilerin karar vermelerine yardımcı olabilecek skorlar ortaya konulmaktadır. Bu kapsamda endeks sonuçlarının karşılaştırmalarla ortaya konulması, Türkiye ve Avrupa Birliği arasında kıyasa dayalı bir sonuca varılması amaçlanmaktadır.

2.1.2. Yöntem

Çalışmanın yöntemi doküman incelemesidir. Doküman incelemesi, araştırma konusu ve problemi kapsamında daha önceden yayımlanmış olan akademik nitelikteki yazın ile kurum ve kuruluşların ilgili konu hakkındaki çalışma, rapor, belge ve verilerinin incelenmesine dayanmaktadır. Bu yöntemin kullanılmasının amacı iş yapma ve iş kurma alanında geniş bir bilgi kümesine ulaşmak, farklı kaynak ve materyallerden bilgi toplamak, araştırmanın güvenilirliğini güçlendirmek, derinlemesine veriler temin edebilmek ve elde edilen sonuçların uygulayıcılar ve bilimsel açıdan değerini artırılabilmesidir.

2.1.3. Verilerin Elde Edilmesi

Çalışmanın verilerinin elde edilmesinde İYKE 2019 ve 2020 yıllarında yayımlanan raporlar ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu raporlarda yer alan sonuçlar hazır veri seti niteliğinde olmadığından önce, Türkçeye çevirileri yapılmış ardından Türkiye ve AB'ye ilişkin ilgili veriler alınmıştır, bunlar kendi içerisinde organize edilmiş ve çalışmanın amacına göre düzenlenmiştir. Araştırma verilerinin elde edilmesinde tündengelimli bir yaklaşımla hareket edilmiştir. Bu kapsamda öncelikle İYKE endeksinin amacı, yöntemi ve sürecine göre çalışmanın amacına uygun olarak her bir İYKE maddesi ayrı ayrı incelenmiştir.

2.1.4. Sınırlılıklar

Araştırma; 2019 ve 2020 yıllarına ait İYKE endeks verileriyle sınırlıdır. Diğer yandan İYKE endeksi, yatırım sürecinde karar vericiler için bir tek başına referans olabilecek bir kesinlik içermemektedir. Nitekim daha önce de ifade edildiği üzere bu endekse 190 ülkenin en yüksek ticaret yoğunluğu olan kentlerindeki (örneklem) alanında uzman kişilerle yapılan görüşmelere göre oluşturulmaktadır. Bundan dolayı İYKE nitel verilerden yola çıkılarak nicelleştirilmiş toplam sonuçlardan meydana gelmektedir. Diğer yandan İYKE'de yer alan ana maddeler kendi içerisinde alt birimlerden oluşmaktadır. Hem ana maddeler hem de alt birimlerdeki değişim ya da artış-azalış hakkında nedensellik ilişkisi bağlamında bilgi verilmez. İYKE, diğer benzer endekslerde olduğu gibi (örn. Beşeri Sermaye Endeksi, İnsani Gelişme Endeksi, Kırılganlık Endeksi vb.) muhatapları için bir tavsiye ya da öneri değil bilgi kaynağıdır.

2.2. Bulguların Değerlendirilmesi

İYKE (2019-2020) skorlarına göre Türkiye'nin yerinin belirlenebilmesi ve AB ile karşılaştırmalar yapılabilmesi amacıyla hazırlanan bu çalışmada İYKE'de yer alan 10 madde ayrı ayrı incelenmiş ve tablolaştırmalar yapılarak Türkiye-AB karşılaştırmalarının sonuçları ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgular sırasıyla aşağıda aktarılmıştır.

2.2.1. İş Kurma Endeksi

190 ülkenin incelenmesiyle geliştirilen İYKE endeksinin ilk alt başlığı olan iş kurma Endeksi ile bir ülkede limited şirket statüsünde ve KOBİ niteliğindeki işletmelerin resmi olarak faaliyete geçebilmesi için karşılanması gereken prosedürlerin sayısını, zamanını, maliyetini ve asgari sermaye gereksinimi ölçmektedir. Bu endekste verileri diğer 190 ekonomide karşılaştırılabilmesi için temel kriterler; en çok iş ve ticaret yapılan şehir (Türkiye için İstanbul), %100 yerli sermayeli, kişi başına düşen gelirin 10 katına eşdeğer başlangıç sermayesine sahip olunması, genel endüstriyel veya ticari faaliyetlerde bulunan ve 10-50 arası kişi istihdam eden standart bir işletme olması koşulları aranmaktadır (Doing Business, 2020a).

Ayrıca iş kurma endeksinde özel bir statüsü olanlar hariç tutulmakta (örn. Kadın girişimciliğinin desteklenmesi kapsamında işletmenin sadece 5 ve daha kadına ait olması gibi) olağan şekilde ve yerel nitelikte kurulmuş limitet şirketleri dikkate alınmaktadır. İYKE kapsamında yer alan 190 ekonominin iş kurma kolaylığı endeks sıralaması, iş kurma puanlarına göre sıralanarak belirlenmektedir. Bu puanlar, bileşen göstergelerinin her biri için puanların basit ortalamasıdır (Doing Business, 2020a). İş kurma endeksinin temel kriterleri Tablo 5'te aktarılmıştır.

Tablo 5

İş kurma endeksi temel kriterleri

Kriterler	Açıklamalar
Genel	• Bir şirketi yasal olarak işe başlatmak ve resmi olarak işletmek için prosedürlerin sayısı • Ön kayıt; şirket ismi, isim doğrulama, noter tasdiki, tescil için başvuru vb. • Ülkenin ekonomik faaliyet bakımından en büyük şehrinde kayıtlı olması ve faaliyete geçecek olması • Son kayıt; ön kayıttan sonra uygun görüldükten sonra şirketin sosyal güvenlik kaydının yapılması, kaşe/resmi mühür edinilmesi, resmi kurumlarca tescilin tamamlanması, • İş kurmak, şirkete kaydolmak ve bu kapsamda faaliyette bulunabilmek için eşin rızasının olması, • Tescil; ön ve son kayıt sonrasında şirketin faaliyete başlaması ve yasal olarak tescil edilmesi.
Takvim ve Süreler	• Her bir prosedürün gerçekleştirilebilmesi için takvim günü olarak gerekli olan olağan süreler. • Online olarak eksiksiz tamamlanan işlemler ½ gün olarak kabul edilir. • Bilgi toplama, yetkililerle önceden iletişim kurma, isteğe bağlı geciktirme, uzun süren tatil günleri vb. gecikme ya da erken olarak değerlendirilmez. • Her bir işlemde nihai belge alındığında işlem tamamlanmış sayılır. Yetkililerle önceden temas edilmeyen süreler göz önüne alınır. Örneğin önceden belge, prosedür vb. için yetkililerin süre kısaltıcı hizmetleri dahil edilmez.

Tablo 5 (Devamı)*İş kurma endeksi temel kriterleri*

Kriterler	Açıklamalar
Maliyet	- Her bir işlem için gereken maliyetlerdir. - Bu maliyetler ülkedeki kişi başı gelirin yüzdesine göre oranlanmaktadır. - Maliyetler resmi; vergi, harç, doküman vb. gibi yasal ve idari olarak belirlenmiş legal unsurlardır. Örneğin rüşvet, iş takibi vb. illegal maliyetler kapsam dışındadır. - Profesyonel hizmetler hariç, kamu hizmeti kapsamında yer alan hizmetlerden ücret alınmaz.
Sermaye	- Sermaye ödenmiş asgari sermaye olup kişi başına gelirin yüzdesi olarak ölçülmektedir. - Kayıttan önce veya kuruluşun 3 ay sonrasına kadar bir bankaya veya üçüncü şahıslara yatırılan fonlardır. - Kamusal destek, sivil bağış ya da benzeri desteklerle elde edilen mali girdi sermaye olarak kabul edilmez.
Statü	- Genel olarak limitet şirket temel kriterdir. Birden fazla limitet şirket türü varsa en yaygın ya da en çok tercih edileni kabul edilmektedir. - Şirket türü seçiminin belirlenmesinde ekonominin en büyük şehri ile gerektiğin ikinci en büyük şehri verilerine bakılır. - Şirketin; üretim, ticaret veya hizmet için ticari amaçla kurulmuş olması gerekmektedir. Örneğin yardım kurumları/vakıfların ticari teşebbüsleri gibi özel statülü şirketler kapsam dışında tutulur. - Resmi şartlara uygun olsa bile çevre, hayvan ve insan sağlığı için riskli/zararlı işler yapacak olan, doğrudan dış ticaret yapacak olan, alkol-türün mamulleri ile iştigal edecek olan, yatırım teşviklerinden yararlanarak kurulacak olan, %100 yerli sermaye şartına uygun olmayanlar kapsam dışındadır.
Sahiplik	- En büyük hissenin %30 oranında olduğu ve en çok 5 sahibin olması gerekir. - Resmi reşit olma yaşına ek olarak sahiplerin 30 yaş ve üzerinde oldukları kabul edilir. Kısıtlı, mahcur, kayyum atanmış ya da vesayet altında olanlar dahil edilmez. - Sağlık durumu yerinde ve yasal olarak karar verme ehliyetinde oldukları, yüz kızartıcı suç sabıkalılarının olmadığı koşulu aranır.

Kaynak: (Doing Business, 2020a).

İş kurma endeksinde daha önce ifade edildiği üzere her bir alt başlıkta elde edilen puanlar ilgili endekse göre ülke sıralamasını göstermektedir. Çalışmada İYKE kapsamında 2019-2020 yılları için Türkiye ve AB karşılaştırmaları İş Kurma Endeksi skorları Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6*İş kurma endeksinde Türkiye ve AB karşılaştırması (2019-2020)*

Kriterlere Göre Karşılaştırma							
Kriter		Türkiye		AB Ortalaması*			
		2019	2020	2019	2020		
Genel Sıralama		78	77	65	68		
Prosedür/İşlem Sayısı		7	7	5,2	4,9		
Zaman (Gün)		7	7	12,9	9,2		
Maliyet (Kişi Başına Gelirin Yüzdesi)		%10,6	%6	%4,6	%4,0		
Asgari Sermaye (Kişi Başına Gelirin Yüzdesi)		%0,0**	%0,0**	%2,3	%0,7		
İş Kurma Endeks Puanı (Kriterlere Göre İlgili Yıl Ortalaması, 100 Üzerinden)		88,3	90,0	88,8	90,5		
En İyi ve En Kötü AB Ülkeleri							
En İyi AB Ülkeleri (İlk 3)				En Kötü AB Ülkeleri (İlk 3)			
2019		2020		2019		2020	
Sıra	Ülke	Sıra	Ülke	Sıra	Ülke	Sıra	Ülke
10	İrlanda	11	Yunanistan	121	Polonya	127	Avusturya
15	Estonya	14	Estonya	123	Slovakya	128	Polonya
18	İsviçre	23	İrlanda	127	Hırvatistan	134	Çekya

* Çalışmada, İYKE endekslerinde yer alan İngiltere, Brexit nedeniyle AB grubuna dahil edilmemiştir.

** İş kurmak için aranan asgari sermaye sıfırdır. Bu oran 2019 yılı öncesinde ortalama %10 civarındadır.

Kaynak: (Doing Business, 2020a; Doing Business, 2020b; Doing Business, 2019b).

Tablo 6’da görüldüğü üzere Türkiye’nin iş kurma endeksindeki yeri 2019 yılında 78. sırada iken 2020 yılında 77. sıraya yükselmiştir. AB ise 2019 yılında 65. sırada iken 2020 yılında üç basamak gerileyerek 68. sırada yer almıştır. Diğer yandan en iyi ve en kötü AB ülkelerine genel olarak bakıldığında İrlanda ve Estonya’nın en iyiler arasında, Polonya’nın ise en kötüler arasında olduğu görülmektedir. Bu verilere göre Türkiye’nin iş kurma endeksinde genel skor bakımından AB ortalamasının üzerinde olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.2. İnşaat İzinleri Endeksi

İnşaat İzinleri Endeksi kapsamında gerekli lisansların ve izinlerin alınması, gerekli tüm bildirimlerin gönderilmesi, gerekli tüm denetimlerin istenmesi ve alınması, onayların sağlanması gibi depo/üretim yeri inşa etme prosedürleri, süresi ve maliyeti skorlanmaktadır. Ayrıca inşaat izinleri endeksi, yapı kalite kontrol endeksini de ölçerek yapı düzenlemelerinin kalitesini, kalite kontrol uygulamalarını, denetimlerini ve güvenlik mekanizmalarının gücünü, sorumluluklarını, sigorta

rejimlerini ve profesyonel sertifika gerekliliklerini değerlendirmektedir (Doing Business, 2020b). Bu endekste yer alan ölçüm kriterleri Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7

İnşaat izinleri endeksi temel kriterleri

Kriterler	Açıklamalar
Genel	- Yasal olarak bir üretim yeri veya depo benzeri bina inşa etme prosedürlerinin sayısı, - Gerekli tüm bildirimleri göndermek ve gerekli tüm denetimleri almak, - Su ve kanalizasyon için şebeke bağlantılarının alınması, - Kapsam dahilindeki binanın inşasının tamamlanmasından sonra kayıt altına alınması veya satılması.
Takvim ve Süreler	- Her prosedürü tamamlamak için gereken takvim günlerine göre gereken süre. - Bilgi toplama, yetkililerle önceden iletişim kurma, isteğe bağlı geciktirme, uzun süren tatil günleri vb. gecikme ya da erken olarak değerlendirilmez. - Her prosedür ayrı bir günde başlar, ancak tamamen çevrimiçi olarak tamamlanabilen prosedürler bu kuralın bir istisnasıdır. - Nihai belge alındığında prosedür tamamlanmış sayılır. - Yetkililerle önceden temas edilmeyen süreler göz önüne alınır. Örneğin önceden belge, prosedür vb. için yetkililerin süre kısaltıcı hizmetleri dahil edilmez.
Maliyet	- Her bir işlem için gereken maliyetlerdir. - Bu maliyetler ülkedeki kişi başı gelirin yüzdesine göre orananmaktadır. - Maliyetler resmi; vergi, harç, doküman vb. gibi yasal ve idari olarak belirlenmiş legal unsurlardır. Örneğin rüşvet, iş takibi vb. illegal maliyetler kapsam dışındadır. - Profesyonel hizmetler hariç, kamu hizmeti kapsamında yer alan hizmetlerden ücret alınmaz.
Endeks Derecelemesi	- Bina kalite kontrol indeksi 0-15 arasında puanlanmakta olup alt skorlarda ise şu şekilde skorlama yapılmaktadır; - Yapı düzenlemelerinin kalitesi (0-2) - İnşaat öncesi kalite kontrol (0-1) - İnşaat sırasında kalite kontrol (0-3) - İnşaat sonrası kalite kontrol (0-3) - Sorumluluk ve sigorta rejimleri (0-2) - Profesyonel sertifikalar (0-4)

Kaynak: (Doing Business, 2020a; Doing Business, 2020b).

İnşaat izinleri endeksi; İnşaat İzinlerinin Alınması Endeksi ve İnşaat Kalite Kontrol Endeksi olarak iki ayrı açıdan değerlendirilmektedir. İnşaat İzinlerinin Alınması Endeksi ile bir ülkenin en büyük ticari şehrinde, basit bir ticaret malı deposunun inşa edilmesi için yapılması gereken işlem sayısı (mimari proje, yol ve altyapı katılım payı ödemeleri vb.), bu işlemlerin yapılabilmesi için gereken süre (gün olarak), bu işlemler için gerekli maliyet (depo değerinin yüzdesi olarak) ve İnşaat Kalite Kontrol Endeksi dikkate alınarak belirlenmektedir. İnşaat Kalite Kontrol Endeksi, bina yapım kurallarının kontrolünü ve güvenlik mekanizmalarının

değerlendirilmesini sağlamaktadır (Koç vd. 2017: 20-21). Bu kapsamda 201-2020 yılları için Türkiye ve AB karşılaştırması Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8

İnşaat izinleri endeksinde Türkiye ve AB karşılaştırması (2019-2020)

Kriter	Kriterlere Göre Karşılaştırma			
	Türkiye		AB Ortalaması*	
	2019	2020	2019	2020
Genel Sıralama	59	53	63	68
Prosedür/İşlem Sayısı	18	18	16	16,2
Zaman (Gün)	103	100	170,1	152,3
Maliyet (inşaat değerinin yüzdesi)	3,9	3,6	4,0	1,5
Bina kalite kontrol indeksi (0-15)	13,0	12,1	12,0	11,6
İnşaat İzinleri Endeks Puanı (Kriterlere Göre İlgili Yıl Ortalaması, 100 Üzerinden)	73,2	69,0	73,0	69,0
En İyi ve En Kötü AB Ülkeleri				
En İyi AB Ülkeleri (İlk 3)				En Kötü AB Ülkeleri (İlk 3)
2019	2020	2019	2020	
Sıra Ülke	Sıra Ülke	Sıra Ülke	Sıra Ülke	
4 Danimarka	4 Danimarka	146 Romanya	147 Romanya	
7 Litvanya	10 Litvanya	156 Çekya	150 Hırvatistan	
12 Lüksemburg	12 Lüksemburg	159 Hırvatistan	157 Çekya	

* Çalışmada, İYKE endekslerinde yer alan İngiltere, Brexit nedeniyle AB grubuna dahil edilmemiştir.

Kaynak: (Doing Business, 2020a; Doing Business, 2020b; Doing Business, 2019b).

Tablo 8’de görüldüğü üzere İnşaat İzinleri Endeksinde Türkiye’nin genel sıralaması 2019 yılında 59 iken 2020 yılında 53. sıraya yükselmiştir. AB’ye bakıldığında 2019 yılında 63. sırada iken 2020 yılında 68. sıraya gerilediği görülmektedir. Alt birimlere bakıldığında prosedür sayısı bakımından Türkiye AB’nin gerisinde kalmıştır. Öte yandan maliyetler bakımından özellikle 2020 yılında Türkiye’nin, %3,6 ortalaması olan AB’ye göre oldukça yüksek bir skorda olduğu görülmekte olup %4,0’dır. Türkiye, bina kalite kontrol indeksinde de AB’nin gerisindedir. Bu verilere göre Türkiye’nin prosedür, maliyet ve kontrol tarafında AB’nin gerisinde olduğu ancak süre bakımından oldukça iyi durumda ifade edilebilir. Ancak Türkiye 2019-2020 yıllarında ortalama 101,5 gün süre verisi ile ortalaması 161 gün olan AB’nin önüne geçmişse de önem arz eden maliyet ve kontrol verisinde geridedir. Dolayısı ile Türkiye’nin süre bakımından elde ettiği skor genel sıralamasını yükseltmiştir.

2.2.3. Elektrik Alma Endeksi

Bu endeks, bir işletmenin yeni inşa edilmiş bir bina için elektrik bağlantısı yapılabilmesi amacıyla gereken prosedürleri, zamanı ve maliyeti ile birlikte arzın güvenilirliği, tarifelerin şeffaflığını ve elektrik fiyatını ölçmektedir. Bu endekste yer alan ölçüm kriterleri Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9

Elektrik alma endeksi temel kriterleri

Kriterler	Açıklamalar
Genel	• Elektrik bağlantısı alabilmek için karşılanması gereken prosedür sayısıdır. • İlgili tüm belgelerin sunulması ve gerekli tüm izin ve izinlerin alınması, • Gerekli tüm bildirimlerin tamamlanması ve gerekli tüm denetimlerin alınması, • Harici montaj işleri temini ve bu işler için muhtemel malzeme alımı, • Gerekli tedarik sözleşmesinin yapılması ve aboneliğin sağlanması.
Takvim ve Süreler	• Her prosedürü tamamlamak için gereken takvim günlerine göre gereken süre, • Bilgi toplama, yetkililerle önceden iletişim kurma, isteğe bağlı geciktirme, uzun süren tatil günleri vb. gecikme ya da erken olarak değerlendirilmez. • Her prosedür ayrı bir günde başlar ve bir gün olarak kabul edilir. • Nihai belge alındığında prosedür tamamlanmış sayılır. • Yetkililerle önceden temas edilmeyen süreler göz önüne alınır.
Maliyet	• Her bir işlem için gereken maliyetlerdir. • Bu maliyetler ülkedeki kişi başı gelirin yüzdesine göre oranlanmaktadır. Maliyetler resmi; vergi, harç, doküman vb. gibi yasal ve idari olarak belirlenmiş legal unsurlardır. Örneğin rüşvet, iş takibi vb. illegal maliyetler kapsam dışındadır. Profesyonel hizmetler hariç, kamu hizmeti kapsamında yer alan hizmetlerden ücret alınmaz.
Endeks Derecelemesi	• Endeks kapsamında yer alan arz güvenirliliği endeksi 0-8 arasında puanlanmakta olup alt skorlarda ise şu şekilde skorlama yapılmaktadır; ▪ Elektrik kesintilerinin süresi ve sıklığı (0–3) ▪ Elektrik kesintilerini izlemek için araçlar (0–1) ▪ Güç kaynağını geri yüklemek için araçlar (0–1) ▪ Kamu hizmetlerinin performansının düzenleyici olarak izlenmesi (0-1) ▪ Kesintileri sınırlayan finansal caydırıcılar (0–1) ▪ Tarifelerin şeffaflığı ve erişilebilirliği (0–1)

Kaynak: (Doing Business, 2020a; Doing Business, 2020b).

Elektrik alma endeksi; Elektrik Bağlatma Endeksi ile Tedarik Güvenliği ve Tarifelerin Şeffaflığı Endeksi olmak üzere iki alt birimde değerlendirilmekte ve ölçülmektedir. Elektrik Bağlatma Endeksi, yerel bir işletmenin, elektrik bağlantısı kurmak (şebekeye bağlanmak) için yapması gereken işlem sayısı (gerekli izinlerin alınması, elektrik projesinin hazırlanması vb.), bu işlemlerin yapılabilmesi için gereken süre (gün olarak), bu işlemler için gerekli maliyet (kişi başına gelirin %’si olarak) ve Tedarik Güvenliği ve Tarifelerin Şeffaflığı Endeksi dikkate alınarak belirlenmektedir. Tedarik Güvenliği ve Tarifelerin Şeffaflığı Endeksi, ülkelerin

enerji tedarik güvenliğini ve ülkedeki enerji tarifelerindeki şeffaflığı ve erişilebilirliği değerlendirmekte olup değerlendirmeye alınan ölçütler, enerji kesintilerinin süresi ve sıklığı, enerji kesintisini gösteren araçlar, enerji tedarikini gösteren araçlar, kamu hizmetlerinin düzenleyici gözetimi, kesintileri sınırlandırmayı hedefleyen finansal önlemler, elektrik tarifelerinin şeffaflığı ve erişilebilirliği şeklindedir (Koç vd. 2017: 22). Elektrik alma endeksinde Türkiye ve AB Karşılaştırması Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10

Elektrik alma endeksinde Türkiye ve AB karşılaştırması (2019-2020)

Kriterlere Göre Karşılaştırma							
Kriter		Türkiye			AB Ortalaması*		
		2019	2020		2019	2020	
Genel Sıralama		60	41		52		52
Prosedür/ İşlem Sayısı		4	4		5,3		5,1
Zaman (Gün)		55	34		110,3		99,6
Maliyet (Kw başına cent, günde 8 saat ve %80 kapasiteye göre)		89,5	62,3		25,1		71,9
Arzın güvenilirliği ve tarife şeffaflığı (0-8)		5	5		5,5		6,2
Elektrik Alma Endeks Puanı (Kriterlere Göre İlgili Yıl Ortalaması, 100 Üzerinden)		81,2	71,6		84,5		75,6
En İyi ve En Kötü AB Ülkeleri							
En İyi AB Ülkeleri (İlk 3)				En Kötü AB Ülkeleri (İlk 3)			
2019		2020		2019		2020	
Sıra	Ülke	Sıra	Ülke	Sıra	Ülke	Sıra	Ülke
5	Almanya	5	Almanya	122	Macaristan	125	Macaristan
9	İsviçre	10	İsviçre	147	Bulgaristan	151	Bulgaristan
10	Çekya	11	Çekya	154	Romanya	157	Romanya

* Çalışmada, İYKE endekslerinde yer alan İngiltere, Brexit nedeniyle AB grubuna dahil edilmemiştir.

Kaynak: (Doing Business, 2020a; Doing Business, 2020b; Doing Business, 2019b).

Tablo 10'da görüldüğü üzere Türkiye'nin sırası 2019 yılında 60 iken 2020 yılında 41. sıraya yükselmiştir. Aynı dönemde AB'nin sıralaması 52 olmuştur. Türkiye'de işletmelerin elektrik abonelik işlemlerinin neticelenmesi 2019 yılında AB'nin üzerinde iken 2020 yılında gerisine düşmüştür. Nitekim 2019 yılında Türkiye'de elektrik bedeli günde 8 saat ve 112 kWh kullanımda kişi başına gelirin %89,5 olup bu oran 2020 yılında %62,3 olmuştur. Aynı veri için AB'ye bakıldığında ise 2019 yılında %25,1'den 2020 yılında %71,9'a yükselmiştir. Arz güvenliğinde ise Türkiye, AB'nin kısmen gerisinde kalmıştır. Her iki için en iyi AB ülkeleri;

Almanya, İsviçre ve Çekya iken en kötü AB ülkeleri ise Macaristan, Bulgaristan ve Romanya'dır. Bu verilere göre Türkiye'nin en önemli verisi zaman bakımındandır denilebilir. Zira 2019 yılında AB'nin yaklaşık yarısı kadarlık bir sürede elektrik alınabilirken 2020 yılında bu oran daha da azalmıştır.

2.2.4. Tapulaştırma Endeksi

Tapulaştırma endeksinde, arazi satın almak isteyen bir girişimcinin, hali hazırda tescil edilmiş ve tapu anlaşmazlığının olmaksızın bir bina için standart bir durum varsayarak, mülkün tescil edilmesiyle ilgili adımları, zamanı ve maliyeti ölçülmektedir. Buna ek olarak her ekonomideki arazi yönetim sisteminin kalitesini de ölçülmektedir. Tapu idaresinin kalitesi endeksinin altyapının güvenilirliği, bilginin şeffaflığı, coğrafi kapsam, arazi anlaşmazlıklarının çözümü ve mülkiyet haklarına eşit erişim olmak üzere beş boyutu vardır. Bu endekste yer alan ölçüm kriterleri Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11

Tapulaştırma endeksi temel kriterleri

Kriterler	Açıklamalar
Genel	- Taşınmaz mal üzerinde yasal olarak tapu devir işlemleri sayısı, - Ön kayıt işlemleri (örneğin haciz kontrolü, satış sözleşmesinin noter tasdiki, emlak devri, vergilerinin ödenmesi vb.) - Ülkenin ekonomik faaliyet bakımından en büyük şehrindeki süreç ve işlemlerin referans kabul edilmesi, - Tescil sonrası işlemlerin sayısı
Takvim ve Süreler	- Her prosedürü tamamlamak için gereken takvim günlerine göre gereken süre, - Bilgi toplama, yetkililerle önceden iletişim kurma, isteğe bağlı geciktirme, uzun süren tatil günleri vb. gecikme ya da erken olarak değerlendirilmez. - Nihai belge alındığında prosedür tamamlanmış sayılır. - Yetkililerle önceden temas edilmeyen süreler göz önüne alınır.
Maliyet	- Her bir işlem için gereken maliyetlerdir. - Maliyetler mülk değerinin belli bir yüzdesine göre oranlanmaktadır. - Katma Değer Vergisi, Sermaye Kazançları, Vergi ve yasadışı ödemeler hariçtir. - Profesyonel hizmetler hariç, kamu hizmeti kapsamında yer alan hizmetlerden ücret alınmaz.
Endeks Derecelemesi	- Endeks kapsamında yer alan tapu idaresi endeksi 0-30 arasında puanlanmakta olup alt skorlarda ise şu şekilde skorlama yapılmaktadır; - Altyapı güvenilirliği endeksi (0-8) - Bilgi dizini şeffaflığı (0-6) - Coğrafi kapsam endeksi (0-8) - Arazi anlaşmazlık çözüm endeksi (0-8) - Mülkiyet hakları endeksine eşit erişim (-2-0)

Kaynak: (Doing Business, 2020a; Doing Business, 2020b).

Tapulaştırma endeksinde ölçüm kriterine konu olan taşınmazın alım, satım, resmi işlemler vb. gibi süreçlerinde mülk üzerinde mahkemeye intikal etmiş bir ihtilaf, rehin/ipotek benzeri bir sınırlama, tasfiye vb. gibi durumların olmadığı kabul edilmektedir. Bu türden iş ve işlemler söz konusu olduğundan endeks dışında tutulmaktadır. Ayrıca satışa konu taşınmazın de en az kişi başına gelirin 50 kat ve üzerinde bir değerde olması, 550 m2 ya da iki katlı ise 930 m2 üzerinde olması, en çok 10 yıllık olması, özel amaçlı kullanılmayacak olması, yarım ya da tamamlanacak bir durumunun olmaması gerekmektedir. Bu kapsamda tapulaştırma endeksinde Türkiye ve AB Karşılaştırması Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12

Tapulaştırma endeksinde Türkiye ve AB karşılaştırması (2019-2020)

Kriterlere Göre Karşılaştırma							
Kriter		Türkiye		AB Ortalaması*			
		2019	2020	2019	2020		
Genel Sıralama		39	27	54	54		
Prosedür/ İşlem Sayısı		6	6	5,3	5,5		
Zaman (Gün)		5	4,5	20,3	20,8		
Maliyet (mülk değerinin yüzdesi)		4	3	2,6	2,7		
Tapu idaresi endeksi 0-30		23,0	27,0	19,6	20,4		
Tapulaştırma Endeks Puanı (Kriterlere Göre İlgili Yıl Ortalaması, 100 Üzerinden)		76,5	75,5	81,6	75,8		
En İyi ve En Kötü AB Ülkeleri							
En İyi AB Ülkeleri (İlk 3)				En Kötü AB Ülkeleri (İlk 3)			
2019		2020		2019		2020	
Sıra	Ülke	Sıra	Ülke	Sıra	Ülke	Sıra	Ülke
3	Litvanya	4	Litvanya	143	Belçika	139	Belçika
6	Estonya	6	Estonya	151	Malta	152	Malta
8	Slovakya	8	Slovakya	153	Yunanistan	156	Yunanistan

* Çalışmada, İYKE endekslerinde yer alan İngiltere, Brexit nedeniyle AB grubuna dahil edilmemiştir.

Kaynak: (Doing Business, 2020a; Doing Business, 2020b; Doing Business, 2019b).

Tablo 12’de görüldüğü üzere Türkiye’de 2019 yılında mülk değerinin %4’ü kadar, 2020 yılında ise %3’ü kadar resmi maliyet söz konusu olup AB’de ise bu oran aynı dönem için ortalama %2,6’dır. Zaman ile tapu idaresi endeksinde Türkiye, AB’ye göre oldukça iyi durumdadır. Bu verilere göre Türkiye 2020 yılında maliyet konusunda gelişme kat etmiş, tapulaştırma endeksindeki asıl yükselişin kaynağının ise zaman olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.5. Kredi Alma Endeksi

Kredi alma endeksinde, kredi veren kurumlar ile kredi alacaklar arasındaki süreçlere ilişkin ölçüm yapılmaktadır. Kredi veren kurumlar için BASEL ilkelerinde de yer alan Piyasa Riski, Faiz Oranı Riski, Döviz Kuru Riski, Kredi Riski, Likidite Riski ve Operasyonel Riski olmak üzere altı tür risk söz konusudur. Başka bir ifade ile kredi veren kurum hem kendisi hem de kredi kullanacaklar için riskleri belli bir düzeyde güvence altına alarak ve optimize ederek kaynak tahsisi ve kaynak kullandırımı süreç ve politikalarını oluşturmaktadır (Erdem, 2013:202; Koç, 2013:278).

Eğer bu süreçte kredi verecek kurumlar risk kaygısı ile aşırı temkinli davranırsa reel sektörün kredi bulması zorlaşacaktır. Buna karşın kredilendirmede kredi kurumları aşırı gevşek davranırsa da bu defa mali kesim için ödenmeme vb. riskler meydana gelebilecektir (BDDK, 2007: 11; Demir ve Küçükaptan, 2017: 211). Dolayısıyla kredi verenlerle kredi talep edenler arasında optimal bir dengenin kurulması gerekmektedir. Bu kapsamda kredi alma endeksinde söz konusu optimal dengenin sağlanması amacıyla ulusal politika ve kurallar kapsamında bir ticari işletmenin kredi kullanabilmesi, kredi için gerekli bilgilerin oluşturulması, teminatlandırma yapılması ve tasfiye edilmesi Kredi Alma Endeksi kapsamında değerlendirilmektedir. İlgili endeksin temel kriterleri Tablo 13'te sunulmuştur.

Tablo 13

Kredi Alma Endeksi Temel Kriterleri

Kriterler	Açıklamalar
Yasal hakların gücü endeksi (0-12)	• Teminat kanunları yoluyla borç alanların ve borç verenlerin hakları (0-10) • İflas kanunları ile teminat altına alınan alacaklıların haklarının korunması (0-2)
Kredi bilgi derinliği endeksi (0-8)	• Kredi büroları ve kredi sicilleri tarafından dağıtılan kredi bilgilerinin kapsamı ve erişilebilirliği
Kredi Bürosu Kapsamı (Yetişkinlerin yüzdesi Olarak)	• Yetişkin nüfusun yüzdesi olarak en büyük kredi bürosunda listelenen kişi ve firmaların sayısı
Kredi Kaydı Kapsamı (Yetişkinlerin yüzdesi olarak)	• Yetişkin nüfusun yüzdesi olarak kredi siciline kayıtlı kişi ve firma sayısı

Kaynak: (Doing Business, 2020a; Doing Business, 2020b).

Kredi alma endeksi genel olarak, kredi bilgilerinin paylaşımını ve kredi alanların ve kredi verenlerin teminatlara ilişkin yasal haklarını iki gösterge seti aracılığıyla değerlendirmektedir. Kredi bilgilerinin derinliği endeksi, bir kredi

sicili veya kredi bürosu aracılığıyla sağlanan kredi bilgilerinin kapsamını, kapsamını ve erişilebilirliğini etkileyen kural ve uygulamaları ölçmektedir. Yasal hakların gücü endeksi, teminat ve iflas yasalarının borç alanların ve borç verenlerin haklarını ne ölçüde koruduğunu ve böylece borç vermeyi kolaylaştırdığını ölçmektedir. Her ekonomi için öncelikle üniter bir teminatlı işlem sisteminin var olup olmadığı belirlenir. Daha sonra, mülkiyet dışı bir menkul kıymet menfaatinin nasıl yaratıldığını, kamuya açıklandığını ve kanuna göre nasıl uygulandığını belirlemek için iki vaka senaryosu, vaka A ve vaka B kullanılır. Teminat kaydının nasıl çalıştığına özel önem verilir Vaka senaryoları, teminatlı bir borçlu, ABC şirketi ve teminatlı bir borç veren kurumu/bankayı kapsar. Bazı ekonomilerde, teminatlı işlemler için yasal çerçeve, yalnızca A durumunun veya B durumunun uygulanmasına izin verebilmektedir. Senaryoya göre teminatlı borçlu (ABC) ve borç veren (Banka) hakkında şu şekilde varsayımlar kullanılır (Doing Business, 2019a):

- ABC, yerel limited veya yasal eşdeğeri bir şirkettir.
- ABC'nin en çok 50 kadar çalışanı vardır.
- ABC'nin genel merkezi ve tek operasyon üssü, ekonominin en büyük iş şehrinde bulunmaktadır. Hem ABC hem de Banka %100 yerli sermayelidir.

Vaka senaryoları varsayımları da içermektedir. Örneğin A senaryosunda, kredinin teminatı olarak ABC Firması, bankaya taşınır ya da taşınmaz bir teminat vermiş ve ABC Firması teminatın hem sahipliğini hem de kullanımı elinde tutmak istiyor olsun. Ancak Banka, ABC firmasının bahsi geçen teminatların kullanım haklarını sınırlar. Örneğin teminat olarak verilen bir makinenin üretimde kullanılabilmesi söz konusu iken elden çıkarılması (satılması, kiralanması vb.) mümkün olmaz. Taşınmazla için durum bir değişkenlik gösterebilir. Banka sağladığı finansmana karşın taşınmazın tümüne ipotek tesis ederken kredi ile ipoteğin değeri arasında oransal bir ilişki olmalıdır. Örneğin 10 birim krediye karşın 100 birimlik teminat talep edildiğinde firmanın teminatlandırma yapma kapasitesi düşecektir. Bu durumda taşınmaz varlığın örneğin 15 birimlik değeri ya da hissesi bankan tarafından ipotek altına alabilirken geriye kalan kısmın serbest bırakılması gerekmektedir. Böylece krediye erişim, alternatif finansman kanalları ve mülkiyet blokajı konularında banka ile firma arasında bir denge kurulabilecektir. Aksi halde bankanın teminatlandırma politikası, firmaların krediye erişim sorunları yaşamasına yol

açabilmektedir. (Doing Business, 2019a). Kredi alma endeksi kapsamında Türkiye ve AB Karşılaştırması Tablo 14’te sunulmuştur.

Tablo 14

Kredi alma endeksinde Türkiye ve AB karşılaştırması (2019-2020)

Kriterlere Göre Karşılaştırma							
Kriter		Türkiye			AB Ortalaması*		
		2019	2020		2019	2020	
Genel Sıralama		32		37		71	77
Yasal hakların gücü endeksi		7		7		7,2	7,8
Kredi bilgi derinliği endeksi		7		8		6,6	6,7
Kredi Kayıt Bürosu Kapsamı		77,7		80,2		25,3	24,0
Kredi Kaydı Kapsamı		0		0		43,4	41,7
Kredi Alma Endeks Puanı		75,0		68,7		75,0	72,2
(Kriterlere Göre İlgili Yıl Ortalaması, 100 Üzerinden)							
En İyi ve En Kötü AB Ülkeleri							
En İyi AB Ülkeleri (İlk 3)				En Kötü AB Ülkeleri (İlk 3)			
2019		2020		2019		2020	
Sıra	Ülke	Sıra	Ülke	Sıra	Ülke	Sıra	Ülke
12	Litvanya	15	Litvanya	112	İtalya	119	Slovenya
22	Romanya	25	Romanya	134	Malta	114	Malta
32	Polonya	37	Macaristan	175	Lüksemburg	176	Lüksemburg

* Çalışmada, İYKE endekslerinde yer alan İngiltere, Brexit nedeniyle AB grubuna dahil edilmemiştir.

Kaynak: (Doing Business, 2020a; Doing Business, 2020b; Doing Business, 2019b).

Tablo 14’e bakıldığında genel sıralamada Türkiye’nin 2019 yılında 32. olduğunu ve 2020 yılında da 37. olduğu görülmektedir. Aynı dönem için AB’nin 71. ve 77. Sırada yer aldığı görülmektedir. Dikkat çeken veriler arasında Kredi Kayıt Bürosu Kapsamı gelmektedir. Buna göre Türkiye’de nüfusun 2019 yılında %77,7’si ve 2020 yılında da %80,2’sinin dahil olduğu yada bilgilerinin bulunduğu bir kredi kayıt verisi bulunmaktadır. Aynı veri AB genelinde oldukça düşük olup 2019 yılında %25,3 ve 2020 yılında %24,0 olmuştur. Yasal Hakların Gücü Endeksinde Türkiye ile AB arasında skor bakımından yakınlık söz konusu iken Kredi bilgi derinliği endeksinde Türkiye daha iyi durumdadır. Borç alan ve borç verenin haklarının güvence/teminat yasaları aracılığıyla korunması, teminatlı kredi verenlerin iflas yasaları aracılığıyla korunması gibi durumları değerlendirilmekte, Kredi Bilgi Derinlik Endeksi, Kredi Bürosu ve Kredi Kaydı tarafından elde edilen kredi bilgileri ve erişilebilirlikleri değerlendirilmektedir. Elde edilen verilere göre Türkiye’nin genel skortlama tablosunda da görüldüğü üzere durumu AB’ye kıyasla oldukça iyi durumdadır. Buna göre Türkiye’nin kredi kullandırma süreç ve politikalarında kredi kullanacakları daha iyi tanıyabilecek bir veri kaynağının bulunduğu, kredi kullandırma ve yasal haklarda da AB’ye kıyasla iyi bir yerde olduğu ifade edilebilir.

2.2.6. Azınlık Yatırımcıların Korunması Endeksi

Bir kuruluştaki kurumsal yönetim veya kuruluşa ait bir malvarlığının, yöneticiler tarafından kötüye kullanılmasına karşı, azınlık (küçük hissedar) haklarının korunma gücü, Azınlık Pay Sahibi Yatırımcıların Korunması Endeksi kapsamında değerlendirmekte olup, Küçük Yatırımcıyı Koruma Endeksi olarak da bilinmektedir. Bu endeks, Çıkar Çatışması Düzenlemelerinin Derecesi/Seviyesi Endeksi ve Hissedarların Yönetim Derecesi/Ölçüsü Endeksi olmak üzere iki alt endeksten meydana gelmektedir (Koç vd. 2017: 22). Bu endekste ölçülen kriterler Tablo 15’te sunulmuştur.

Tablo 15

Azınlık yatırımcıların korunması endeksi temel kriterleri

Kriterler	Skorlama	Açıklamalar
Açıklama endeksi	0-10	İlişkili taraf işlemleri için inceleme ve onay gereklilikleri; İlişkili taraf işlemleri için açıklama gereklilikleri;
Yönetici sorumluluk endeksi	0-10	Azınlık hissedarlarının, ilgili direktörleri önyargılı ilişkili taraf işlemlerinden dolayı dava etme ve sorumlu tutma yeteneği; Mevcut yasal yollar (tazminat, kârın geri ödenmesi, para cezası, hapis, işlemin iptali)
Hissedar kolaylığı endeksi	0-10	Dahili kurumsal belgelere erişim, adli ve idari süreçlerde elde edilebilecek kanıtlar ve yasal masrafların tahsisi;
Çıkar çatışması düzenleme endeksi	0-10	Açıklama kapsamının basit ortalaması, yönetici yükümlülüğünün kapsamı ve hissedar kolaylığı endeksleri;
Hissedar hakları endeksi	0-10	Önemli kurumsal kararlarda hissedarların hakları ve rolü;
Sahiplik ve kontrol endeksi	0-10	Hissedarları gereksiz yönetim kurulu kontrolünden ve sağlamlaştırmadan koruyan yönetim önlemleri
Kurumsal şeffaflık endeksi	0-10	Mülkiyet payları, tazminat, denetimler ve finansal beklentiler konusunda kurumsal şeffaflık;
Hissedar yönetim endeksi	0-10	Hissedar haklarının kapsamının basit ortalaması, sahiplik ve kontrol kapsamı ve kurumsal şeffaflık endekslerinin kapsamı;
Azınlık yatırımcı koruma endeksinin toplam gücü	0-10	Çıkar çatışması düzenlemesinin kapsamının ve hissedar yönetim endekslerinin kapsamının basit ortalaması;

Kaynak: (Doing Business, 2020a; Doing Business, 2020b).

Azınlık Yatırımcıların Korunması Endeksi her ne kadar otorite kurumların ve yasal mercilerin denetimi ve gözetimi altında olsa da esasında iyi yönetim kapsamında ilkesel bir yönetim yaklaşımı olarak kabul edilebilir. Geniş açıdan bakıldığında bu endekste yer alan alt endeksleri etik kodlar kapsamında da yorumlamak mümkündür. Etik kodlar ise kurumlar ve çalışanlar için ahlaka uygun

davranma, iyi-kötü veya doğru-yanlış gibi kavramları tanımlayan normlardır (Peker vd. 2016: 870).

Etik kod, doğru ve yanlış arasında ayrım yapılmasında soyut bir rehber ve standarttır (Bilen ve Yılmaz, 2014: 58). Etik kod, neyin yanlış neyin doğru olduğunun bilinmesi halinde, doğru olanı yapmanın daha kolay olduğu yüzyıllardan günümüze gelen bir düşünce tarzıdır. Buradan hareketle, kabul edilebilir tutum/davranış ve hareketler hakkında asgari beklentileri ortaya koymak, netleştirmek ve sınırları çizmek amacıyla oluşturulan ve bu yöndeki davranış standartlarını özetleyen kurallar, günümüzde “etik kodlar” adı altında yazılı hale getirilmekte ve bunun yanı sıra sistemleştirilerek, zaman içerisinde geliştirilip mevzuat ve belirli kurallarla da desteklenmektedirler (Demir, 2014: 5). Dolayısıyla etik kodlar ve Azınlık Yatırımcıların Korunması Endeksi arasında içerik ve amaçlar bakımından yakın bir ilişki olduğu ifade edilebilir. Endeks kapsamında ölçümlenen kriterlere göre Türkiye ve AB Karşılaştırması Tablo 16’da sunulmuştur.

Tablo 16

Azınlık Yatırımcıların Korunması Endeksinde Türkiye ve AB Karşılaştırması (2019-2020)

Kriterlere Göre Karşılaştırma							
Kriter		Türkiye		AB Ortalaması*			
		2019	2020	2019	2020		
Genel Sıralama		26	21	55	48		
Açıklama endeksi (0-10)		9,0	9,0	7,3	7,5		
Yönetici sorumluluk endeksi (0-10)		5,0	5,0	4,9	5,0		
Hissedarlar için kolaylık endeksi (0-10)		6,0	6,0	6,8	6,8		
Hissedar hakları endeksi (0-10)		8,0	6,0	7,1	3,4		
Sahiplik kapsamı ve kontrol endeksi (0-10)		7,0	6,0	5,6	3,7		
Kurumsal şeffaflık endeksi (0-10)		8,0	6,0	7,5	4,1		
Azınlık Yatırımcıların Korunması Endeks Puanı		71,6	65,3	76,0	61,0		
(Kriterlere Göre İlgili Yıl Ortalaması, 100 Üzerinden)							
En İyi ve En Kötü AB Ülkeleri							
En İyi AB Ülkeleri (İlk 3)				En Kötü AB Ülkeleri (İlk 3)			
2019		2020		2019		2020	
Sıra	Ülke	Sıra	Ülke	Sıra	Ülke	Sıra	Ülke
15	İrlanda	13	İrlanda	95	Slovakya	88	Slovakya
30	Slovenya	18	İrlanda	110	Macaristan	97	Lüksemburg
31	İspanya	21	Kıbrıs Rum Y.	122	Lüksemburg	98	Macaristan

* Çalışmada, İYKE endekslerinde yer alan İngiltere, Brexit nedeniyle AB grubuna dahil edilmemiştir.

Kaynak: (Doing Business, 2020a; Doing Business, 2020b; Doing Business, 2019b).

Tablo 16'ye genel olarak bakıldığında 2019-2020 döneminde Türkiye, Azınlık Yatırımcıların Korunması Endeksinde genel sırlamada AB genelinden oldukça iyi durumdadır. Açıklama endeksi ile Sahiplik kapsamı ve kontrol endeksinde AB'nin kısmen gerisinde kalmıştır. Buna karşın diğer endekslerde AB'den iyi durumdadır.

2.2.7. Vergi Ödeme Endeksi

Vergi Ödeme Endeksi ölçümleri İYKE raporlarının hazırlandığı en az bir önceki yıla ait verilere göre yapılmaktadır. Bunun da nedeni cari yıla ait vergi ödemelerinin tamamlanmasının ilgi yıl sonuna kalabiliyor olması ve nihai raporların da bir sonraki yılın ilk çeyreğine kadar uzamasından ileri gelmektedir. Bu nedenle İYKE'nin Vergi Ödeme Endeksinin 2019 yılı sonuçları 2017 yılı verilerine göre, 2020 yılı sonuçları ise 2018 yılı verilerine göre oluşturulmaktadır. Vergi Ödeme Endeksinde genel olarak bir imalat şirketi için vergi ödemeleri (elektronik ve müşterek dosyalama ve ödeme için ayarlanan yıllık sayı) ile birlikte tüketim vergileri (katma değer vergisi, satış vergisi veya mal ve hizmet vergisi) dahil ödenen veya kesilen vergi ve katkı paylarının toplam sayısı, arşivleme/dosyalama ve ödeme yöntemi ve sıklığı ölçülmekte (Doing Business, 2019a) olup temel kriterler Tablo 17'de sunulmuştur.

Tablo 17

Vergi ödeme endeksi temel kriterleri

Kriterler	Açıklamalar
Vergiye uyum için gereken süre (yılda saat)	- Bilgi toplama, ödenecek vergi hesaplama; - Gerekirse ayrı vergi muhasebesi defterleri hazırlamak; - Vergi beyannamesinin tamamlanması, acentelere dosyalanması; - Ödeme veya stopaj düzenleme;
Toplam vergi ve katkı oranı (ticari kârların belli bir yüzdesi)	- Kar veya kurumlar vergisi; - Sosyal katkılar, işveren tarafından ödenen emek vergileri; - Mülkiyet ve mülk devir vergileri; - Temettü, sermaye kazançları, finansal işlemler vergileri; - Atık toplama, araç, yol ve diğer vergiler;
Dosyalama Sonrası Dizini	- KDV iadesine uyum süresi (saat); - KDV iadesi alma süresi (hafta); - Kurumlar vergisi düzeltmesine uyma süresi (saat); - Kurumlar vergisi düzeltmesini tamamlama süresi (hafta);

Kaynak: (Doing Business, 2020a; Doing Business, 2020b).

Vergi Ödeme Endeksi, bir vaka senaryosu kullanarak, orta büyüklükteki bir şirketin bir yıl içinde ödemesi gereken vergileri ve zorunlu katkı paylarını

kaydederek vergi ödeme, katkı payı ve sonradan dosyalama süreçleriyle ilgilenmenin idari yükünü ölçmektedir. Ayrıca dosyalama ve ödeme sıklığı, vergi kanunlarına uyum için geçen süre, dosyalama sonrası süreçlerin gerekliliklerine uyum için geçen süre ve bekleme süresi hakkında bilgi derlemektedir (Doing Business, 2019a). Bu kapsamda Vergi Ödeme Endeksi ölçümlerine göre Türkiye ve AB karşılaştırması Tablo 18’de sunulmuştur.

Tablo 18

Vergi ödeme endeksinde Türkiye ve AB Karşılaştırması (2019-2020)

Kriterlere Göre Karşılaştırma					
Kriter		Türkiye		AB Ortalaması*	
		2019	2020	2019	2020
Genel Sıralama		80	26	45	44
Vergi Sayısı (Bir Yıl İçinde)		10	10	16,6	14,4
Süre (Vergi ödemek için kayıt, dosyalama vb. için yılda saat)		170	170	214,8	213,1
Vergilerin Toplam Kâra Oranı (%)		40,9	42,3	32,3	31,7
Vergilerin Ödenmesi Endeksi (0-100)		50	100	84,40	68,2
Vergi Ödeme Endeks Puanı (Kriterlere Göre İlgili Yıl Ortalaması, 100 Üzerinden)		74,6	75,8	86,6	77,9
En İyi ve En Kötü AB Ülkeleri					
En İyi AB Ülkeleri (İlk 3)				En Kötü AB Ülkeleri (İlk 3)	
2019		2020		2019	2020
Sıra	Ülke	Sıra	Ülke	Sıra	Ülke
4	İrlanda	4	İrlanda	89	Hırvatistan
9	Danimarka	8	Danimarka	92	Bulgaristan
11	Finlandiya	10	Finlandiya	118	İtalya

Kaynak: (Doing Business, 2020a; Doing Business, 2020b; Doing Business, 2019b).

Tablo 18’de görüldüğü üzere Vergi Ödeme Endeksinde Türkiye 2019 yılında 80. sırada iken 2020 yılında 26. sıraya yükselmiştir. AB ise 2019 yılında 45. sırada iken 2020 yılında 44. sıraya yükselmiştir. Bir yıl içerisinde ödenen vergi sayılarına bakıldığında Türkiye, AB ortalamasından iyi durumda iken vergi oranları bakımından aynı şeyi ifade etmek mümkün değildir. Zira Türkiye’de söz konusu dönemde ortalama %40’ın üzerinden bir vergi ödemesi söz konusu iken bu oran AB genelinde %30’un biraz üzerindedir. Türkiye bu endekste iyi durumda olduğu alt endeks ise vergilendirme sürecinde gerekli olan kayıt tutma, defter tasdiki, onay vb. gibi sürelerin AB’ye göre oldukça kısa olmasıdır. Genel olarak bakıldığında vergi oranları vergi oranları dışındaki diğer alt endekslerden elde edilen iyi skorlar Türkiye’nin hem genel hem de AB’ye kıyasla durumunu yükseltmiştir.

2.2.8. Sınır Ötesi Ticaret Endeksi

Sınır ötesi ticaret endeksinde ihracat ve ithalat işlemlerinde; lojistik, zaman ve maliyetler olmak üzere üç ana konuda ölçüm yapılmaktadır. Bu kapsamda bir mal sevkiyatında genel olarak ihraç veya ithal sürecinde üç prosedür grubuyla (belgesel uygunluk, sınır uyumu ve yurtiçi nakliye) ilişkili süreler ile bunlara ait maliyet (tarifeler hariç) ölçülmektedir. Bu endekste ölçülen kriterler Tablo 19’da sunulmuştur.

Tablo 19

Sınır ötesi ticaret endeksi temel kriterleri

Kriterler	Açıklamalar
Belgesel Uyumluluk	• Menşe ekonomideki taşıma, gümrükleme, denetimler ve liman veya sınır işlemleri sırasında belgelerin alınması, hazırlanması ve sunulması; • Varış noktası ekonomisi ve herhangi bir transit ekonominin gerektirdiği belgelerin alınması, hazırlanması ve sunulması; • Elektronik bilgi gönderimleri de dahil olmak üzere, yasaların gerektirdiği ve uygulamada gerekli olan tüm belgeleri kapsar;
Sınır Uyumluluğu	• Gümrükleme ve denetimlerin durumu; • Diğer kuruluşlar tarafından yapılan denetimler (gönderilerin %20'sinden fazlasına uygulanıyorsa); • Ekonominin limanında veya sınırında gerçekleşen elleçleme ve denetimler;
Yurtiçi Ulaşım	• Sevkiyatın ambar veya liman/sınırdaki yüklenmesi veya boşaltılması; • Depo ve liman/sınır arası nakliye; • Sevkiyat yoldayken trafik gecikmeleri ve yol polisi kontrolleri;

Kaynak: (Doing Business, 2020a; Doing Business, 2020b).

Sınır Ötesi Ticaret Endeksi Temel Kriterleri zaman ve maliyet konularına odaklanmakta lojistik süreçleri de bu kapsam incelemektedir. Buna göre endeks kapsamında zaman resmi iş günleri, 24 saat esası ve saat birimi de 1 saat olarak kabul edilmektedir. Örneğin bir gümrükleme, gümrükte elleçleme vb. işlemler 7 saat sürmektense olduğu gibi kaydedilmektedir. Gümrükleme sürelerinde gün 24 olarak kabul edilmektedir. Endeksin ölçtüğü diğer önemli konu maliyettir. Maliyet konusu ülkelere göre değişim gösterebildiği gibi alıcı-satıcı (ihracatçı-ithalatçı) arasındaki teslim şekli (INCOTERMS) sözleşmelerine göre değişim gösterebilmektedir. Bundan dolayı maliyet konusunda; sigorta bedeli ile resmi makbuz verilmeyen kayıt dışı ödemeler kaydedilse dahi masraflardan hariç tutulur. Maliyetler ABD doları

cinsinden rapor edilmekte ve ilgili ekonominin resmi geçerli döviz kuruna göre yerel para birimine dönüştürülerek hesaplanmaktadır (Doing Business, 2020b).

Lojistik operasyonlar tarafında ise durum biraz karmaşıklaşabilmektedir. Zira her ülkenin kendi uygulamalarına ek olarak uluslararası standartlar söz konusudur. Ayrıca ihracatçı-ithalatçı arasındaki lojistik operasyonlara ilişkin anlaşmalar da bu süreçte etkili olabilmektedir. Örneğin FOB türü teslim şeklinde ihracatçı limana kadar teslim yaptıktan sonra geriye kalan diğer operasyonlar (navlun, sigorta, yerel limana indirme, yerel gümrükleme, iç nakliye vb.) ithalatçının sorumluluğuna geçmektedir. Bu kapsamda endeksin lojistik operasyonlarda temel kriterleri şu şekildedir; öncelikle lojistik operasyonlara ilişkin tüm süreçlerde ilgili ekonominin en büyük ticaret kentindeki uygulamalar referans olarak kabul edilmektedir. Süreç; konteyner bazında, fiyat x miktar ölçüsüyle, 50 bin ABD doları tutarında, ithalat için CIF ihracat için FOB teslim standartlarıyla, uluslararası standart kurallar ve resmi olağan uygulamalarla sınırlandırılmıştır (Doing Business, 2020b). Endeks kapsamında ölçümlenen kriterlere göre Türkiye ve AB Karşılaştırması Tablo 20’de sunulmuştur.

Tablo 20

Sınır ötesi ticaret endeksinde Türkiye ve AB karşılaştırması (2019-2020)

Kriterlere Göre Karşılaştırma					
Kriter		Türkiye		AB Ortalaması*	
		2019	2020	2019	2020
Genel Sıralama		42	44	14	15
İhracat İçin Gerekli Süre: Sınır Uyumu (Saat)		16	10	22,1	16,1
İhracat İçin Gerekli Süre: Belge Uyumu (Saat)		358	338	157,5	150
İhracat Bedeli: Sınır Uyumu (Dolar)		4	4	24,3	25,1
İhracat Bedeli: Belge Uyumu (Dolar)		55	55	97,9	87,6
İthalat İçin Gerekil Süre: Sınır Uyumu (Saat)		11	7	21,1	20,4
İthalat İçin Gerekil Süre: Belge Uyumu (Saat)		46	46	162,3	158,8
İthalat Bedeli: Sınır Uyumu (Dolar)		3	2	24,7	23,4
İthalat Bedeli: Belge Uyumu (Dolar)		30	55	93,9	85,9
Sınır Ötesi Ticaret Endeks Puanı (Kriterlere Göre İlgili Yıl Ortalaması, 100 Üzerinden)		90,2	86,1	91,6	87,3
En İyi ve En Kötü AB Ülkelerine Göre Karşılaştırma					
En İyi AB Ülkeleri (İlk 3)				En Kötü AB Ülkeleri (İlk 3)	
2019		2020		2019	2020
Sıra	Ülke	Sıra	Ülke	Sıra	Ülke
1	Romanya	1	Avusturya	41	Malta
2	Slovakya	2	Belçika	49	G. Kıbrıs
3	Slovenya	3	İtalya	52	İrlanda

Kaynak: (Doing Business, 2020a; Doing Business, 2020b; Doing Business, 2019b).

Tablo 20’de görüldüğü üzere sınır ötesi ticaret endeksinde Türkiye 2019 yılında 42. sırada iken 2020 yılında 44. sıraya gerilemiştir. AB ise bu sıralama Türkiye’nin oldukça üzerindedir. Aradaki farka yol açan temel faktörler; Türkiye’nin “İhracat İçin Gerekli Süre: Belge Uyumu” başlığında AB’ye göre oldukça geride kalmasıdır denilebilir. Zira diğer alt endekslere bakıldığında örneğin “İhracat Bedeli: Sınır Uyumu”, “İthalat Bedeli: Sınır Uyumu”, “İthalat Bedeli: Belge Uyumu” gibi alt endekslerde ise Türkiye’nin durumu AB’ye göre oldukça iyidir. Belge Uyumu ise kısaca, ülkelerin dış ticarete kullandıkları belge formasyonunun birbirine benzer olmasını ifade etmektedir. Örneğin Türkiye’de düzenlenen ihracat beyannamesi ile AB’de düzenlenen “manifesto” aynı şey olup, bu belgelerin içeriğinde yer alan bilgi ve verilerin aynı amaçlarla kullanılabilir olmasıdır.

2.2.9. Sözleşmelerin Uygulanması Endeksi

Ticari bir ihtilafın/uyuşmazlığın yerel birinci derece mahkemeler aracılığıyla çözümü için gereken zaman ve katlanması gereken maliyet, Sözleşmelerin Uygulanması/Yürütülmesi Endeksi kapsamında değerlendirilmekte olup, Sözleşmelerin Bağlayıcılığı İşlemleri veya Sözleşme Yapma olarak da bilinmektedir. Sözleşmelerin bağlayıcılığı olarak da bilinen bu endeks ile yerel mahkemelerde adli sistemin bir ticaret davasını çözme konusunda ne kadar etkin olduğu değerlendirilmektedir. Bu endeks, bir ticari sözleşmenin gereğinin yapılması veya uygulanabilmesi yolunda yürütülen işlemlerin tamamlanması için gereken süre (gün olarak), sözleşme bedelinin veya anlaşmazlık konusu olan bedelin %’si olarak bu işlemlerin yürütülebilmesi için gerekli maliyet (mahkeme masrafları, avukatlık ücretleri ve uygulama/mahkeme sonucunda icra vb. masrafları) ve Yasal Süreç Kalitesi Endeksi’nden meydana gelmektedir (Koç vd. 2017: 30; Doind Business, 2020a). Bu endekste ölçülen kriterler Tablo 21’de sunulmuştur.

Tablo 21*Sözleşmelerin uygulanması endeksi temel kriterleri*

Kriterler	Açıklamalar
Süre	• Mahkemeler aracılığıyla bir sözleşmenin uygulanması için gereken süre (takvim günleri); • Davayı dosyalama ve sunma zamanı; • Yargılama ve karar alma zamanı; • Kararı uygulama zamanı;
Maliyet	• Mahkemeler aracılığıyla bir sözleşmeyi uygulamak için gereken maliyet (Sözleşme Bedelinin yüzdesi); • Avukat vekâlet ücretleri; • Mahkeme ücretleri; • İcra ücretleri;
Yargı süreçlerinin kalitesi endeksi (0-18)	• Mahkeme yapısı ve işlemleri (-1-5); • Vaka yönetimi (0-6); • Mahkeme otomasyonu (0-4); • Alternatif uyuşmazlık çözümü (0-3);

Kaynak: (Doing Business, 2020a; Doing Business, 2020b).

Tablo 21’de yer alan durum bir örnekle açıklanabilir. Buna göre iki işletmenin satış sözleşmesinde yer alan hususları ihlal ettiği ve durumun mahkemeye intikal ettiği varsayıldığında; bu endekste mahkemenin ihtilaflı durum hakkında basit borç-alacak icra davasından öte, sözleşmede yer alan konular ve mallar hakkında ayrıntılı süreç incelemesi de kapsam dahilindedir. Başka bir ifade ile alacaklı firma borcunun ödeme yapmaması halinde icra davası üzerinden takip başlatırken, mahkeme ise bu takip davasını sadece borç-alacak olarak değil aynı zamanda haklı bir dava olup olmamasına da bakar. Örneğin satıcının ayıplı mal satması, alıcının da teslim almakla birlikte kalite, hasar, hata vb. gibi gerekçelerle ödemedi kaçınması durumuna bakılır. Bu kapsamda hem mallar hem de sözleşme hakkında bilirkişi incelemesi, uzman görüşü, laboratuvar incelemesi vb. gibi uzman görüşleri eşliğinde yürütülen bir mahkeme olduğu kabul edilir (Doing Business, 2020b).

Endeks kriterlerine göre alıcının talep ettiği satıcının vaat ettiği kalitede olmayan mallara ilişkin sözleşme ihlali davası bağlamında söz konusu malların değerinin en az kişi başı gelirin ya %200’ü kadar ya da 5 bin ABD doları kadar olması gerekmektedir. Ayrıca, satıcının icra ve haciz talebinin olması, alıcının da ispat, ödememe hali, itirazının olması ve uzman görüşünün olması gerekmektedir. Bu kapsamda mahkemenin karar verme süresi, hukuki işlemlerin maliyeti (avukatlık) ve yargı süreçlerinin kalitesi incelenir (Doing Business, 2020b). Endeks kapsamında ölçümlenen kriterlere göre Türkiye ve AB Karşılaştırması Tablo 22’de sunulmuştur.

Tablo 22*Sözleşmelerin uygulanması endeksinde türkiye ve AB karşılaştırması (2019-2020)*

Kriterlere Göre Karşılaştırma							
Kriter			Türkiye		AB Ortalaması*		
			2019	2020	2019	2020	
Genel Sıralama			19	24	48	50	
Zaman (gün)			609	623	496,3	589,6	
Maliyet (Sözleşme Bedelinin yüzdesi)			24,9	24,9	26,3	21,5	
Yargı süreçlerinin kalitesi endeksi (0-18)			15	15	10,3	11,7	
Sözleşmelerin Uygulanması Endeks Puanı (Kriterlere Göre İlgili Yıl Ortalaması, 100 Üzerinden)			71,8	71,4	65,6	65,5	
En İyi ve En Kötü AB Ülkelerine Göre Karşılaştırma							
En İyi AB Ülkeleri (İlk 3)				En Kötü AB Ülkeleri (İlk 3)			
2019		2020		2019		2020	
Sıra	Ülke	Sıra	Ülke	Sıra	Ülke	Sıra	Ülke
7	Litvanya	111	İtalya	7	Litvanya	122	İtalya
10	Avusturya	132	Yunanistan	8	Estonya	142	G. Kıbrıs
12	Fransa	138	G. Kıbrıs	10	Avusturya	146	Yunanistan

Kaynak: (Doing Business, 2020a; Doing Business, 2020b; Doing Business, 2019b).

Tablo 22’de görüldüğü üzere sözleşmelerin uygulanması endeksinde Türkiye 2019 yılında 19. sırada iken 2020 yılında 24. sıraya gerilemiş, AB ise aynı sıralamada oldukça geride kalmıştır. Endeks kapsamında sürecin tamamlanması Türkiye’de 600-620 gün sürmekte iken AB bu süre 496-589 gün aralığındadır. Maliyetlerde ise Türkiye ve AB birbirine yakın iken Yargı süreçlerinin kalitesi endeksinde Türkiye daha iyi durumdadır.

2.2.10. İflas Çözümü Endeksi

Tacir ya da tacir statüsündeki bir borçlunun artık borcunu ödeyememesi hali iflas olarak tanımlanmaktadır. Ticari bir iflastan tahsil edilebilen alacak oranı, tahsil için gereken zaman ve katlanması gereken maliyet, iflası sonuçlandırmak için gerekli yasal mevzuatın gücü ve yargısal süreç kalitesi İflasın Çözümü Endeksi kapsamında değerlendirilmekte olup, İşin Tasfiyesi İşlemleri veya İcra Takipleri olarak da bilinmektedir. İflasın Çözümü Endeksi, bir şirketin tasfiye prosedürleri için gereken süre (yıl olarak), tasfiye maliyetleri (borçlunun varlıklarının veya mülk değerinin

yüzdesi olarak), borç verenin alacaklarının, şirketin yeniden organizasyonu, tasfiyesi veya icra yoluyla ne kadarlık bir kısmının kurtarılabildiğini göstermektedir (Koç vd. 2017: 31; Doind Business, 2020a). Bu endekste ölçülen kriterler Tablo 23'te sunulmuştur.

Tablo 23

İflas çözümü endeksi temel kriterleri

Kriterler	Açıklamalar
Süre (yıl)	- Takvim yılına göre ölçülmektedir; - İtirazlar ve uzatma talepleri dahildir;
Maliyet	- Borçlunun kalan varlıkların geri almak için gereken maliyet (borçlunun mülkünün yüzdesi); - Tasfiyede emlak değerinin belli bir yüzdesi; - Mahkeme ücretleri; - İflas yöneticilerinin ücretleri; - Avukat ücretleri; - Değerlendirici, uzman ve ihale-müzayede ücretleri; - Diğer ilgili ücretler;
Sonuçlandırma	İşletmenin bir işletme olarak faaliyete devam edip etmediği veya işletme varlıklarının parça parça satılıp satılmayacağı kararı;
Alacaklılar için geri ödeme oranı	- Teminatlı alacaklılar tarafından geri kazanılan miktarı; - İşletmenin devam edebilme sonucu (hayatta kalma ya da kalmama), geri kazanılabilecek maksimum değeri belirler; - İflas işlemlerinin resmi masrafları düşülür; - Maddi duran varlık amortismanı dikkate alınır; - Geri alınan borcun bugünkü değeri;
İflasın gücü çerçeve endeksi (0-16)	- Bu endeks aşağıdaki dört bileşenin toplamından oluşmaktadır; - İşlemlerin Başlaması İndeksi (0-3); - Borçlunun varlık endeksinin yönetimi (0-6); - Yeniden yapılanma işlemleri endeksi (0-3); - Alacaklı katılım endeksi (0-4);

Kaynak: (Doing Business, 2020a; Doing Business, 2020b).

Tablo 23'te iflas çözümü endeksi temel kriterleri oldukça karmaşık olabilmektedir. Her ülkenin kendi ticaret rejimi olduğu gibi buna uygun iflas süreçleri hukuken tesis edilmiştir. Bu görecelilik durumu ilgili endeks skorlarına da yansımakla birlikte genel olarak kabul edilen varsayımlar şu şekildedir; Bir işletmenin değerinin ortalama 200 bin ABD doları ya da karşılığı yerel para birimi olduğu, işletmenin ipotēge dayalı teminatla kredi borcunun olduğu, ayrıca olağan ticari faaliyetlerden ileri gelen borçlarının olduğu kabul edilir. İflas sürecinin başlangıcında ise genel olarak ipotek teminatlı kredi borçlarının ödenemez hale gelmesi temel olarak kabul edilir. Buna ek olarak işletme diğer ticari borçlarını da ödeyemez duruma gelir ve bu durumda yasal (icra) süreç başlatılırsa işletmenin iflas çözümü endeksi kapsamına girdiği kabul edilir (Doing Business, 2020a). Endeks

kapsamında ölçümlenen kriterlere göre Türkiye ve AB Karşılaştırması Tablo 24’te sunulmuştur.

Tablo 24

İflas çözümü endeksinde Türkiye ve AB karşılaştırması (2019-2020)

Kriterlere Göre Karşılaştırma							
Kriter	Türkiye		AB Ortalaması*				
	2019	2020	2019	2020			
Genel Sıralama	109	120	35	37			
Geri kazanım oranı (dolar bazında sent)	14,7	10,5	38,6	38,5			
Zaman (yıl)	5,0	5,0	2,3	2,3			
Maliyet (Borçlunun varlıklarının yüzdesi)	14,5	14,5	13,2	13,3			
Ağırlıklı Sonuç (0 ise tasfiye; 1 ise işletmenin devamı)	0	0	N/A	N/A			
İflasın gücü çerçeve endeksi (0-16)	10,5	10,5	11,1	11,2			
İflas Çözümü Endeks Puanı (Kriterlere Göre İlgili Yıl Ortalaması, 100 Üzerinden)	40,7	55,5	38,5	55,7			
En İyi ve En Kötü AB Ülkelerine Göre Karşılaştırma							
En İyi AB Ülkeleri (İlk 3)			En Kötü AB Ülkeleri (İlk 3)				
2019		2020		2019		2020	
Sıra	Ülke	Sıra	Ülke	Sıra	Ülke	Sıra	Ülke
2	Finlandiya	1	Finlandiya	85	Litvanya	89	Litvanya
4	Almanya	4	Almanya	90	Lüksemburg	93	Lüksemburg
6	Danimarka	6	Danimarka	121	Malta	121	Malta

Kaynak: (Doing Business, 2020a; Doing Business, 2020b; Doing Business, 2019b).

Tablo 24’e bakıldığında Türkiye’nin genel sıralaması AB’nin oldukça gerisinde. Nitekim 2019-2020 yıllarında AB sırasıyla 35. ve 37. sırada yer alırken Türkiye sırasıyla 109. ve 120. sıradadır. Özellikle geri kazanım oranı bakımından Türkiye’nin kötü durumda olduğu görülmekle birlikte; zaman ve iflasın gücü çerçevesinde Türkiye yine AB’nin gerisindedir. Bu verilere göre Türkiye’de iflas çözümlerinde sorunlar yaşandığı geri kazanım ve zaman konusundaki sorunların çözülmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Araştırmada İYKE (2019-2020) kapsamında Türkiye ve AB karşılaştırmalarına ayrıntılı olarak yer verilmiş olmakla birlikte, genel bir görünüm ortaya koyabilmek adına ana endeks skorları bakımından Tablo 25’te genel durum gösterilmiştir.

Tablo 25*İYKE genel skorlarına göre Türkiye ve AB karşılaştırması*

		AB'ye Göre	
		2019	2020
İşe Başlama Endeksi	Genel Sıralama	+	+
	Endeks Puanı	115	115
İnşaat İzinleri Endeksi	Genel Sıralama	-	-
	Endeks Puanı	115	115
Elektrik Alma Endeksi	Genel Sıralama	-	+
	Endeks Puanı	-	-
Tapulaştırma Endeksi	Genel Sıralama	+	+
	Endeks Puanı	-	115
Kredi Alma Endeksi	Genel Sıralama	+	+
	Endeks Puanı	115	-
Azınlık Yatırımcıları Korunması Endeksi	Genel Sıralama	+	+
	Endeks Puanı	-	+
Vergi Ödeme Endeksi	Genel Sıralama	-	+
	Endeks Puanı	-	115
Sınır Ötesi Ticaret Endeksi	Genel Sıralama	-	-
	Endeks Puanı	-	115
Sözleşmelerin Uygulanması Endeksi	Genel Sıralama	+	+
	Endeks Puanı	+	+
İflas Çözümü Endeksi	Genel Sıralama	-	-
	Endeks Puanı	115	-

(+): İyi Durumda, (-): Kötü Durumda, ($\cong$): Yakın ya da Eşit

Kaynak: İYKE (2019-2020) verilerine dayanarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 25'te görüldüğü üzere İYKE genel skorlarına göre karşılaştırma yapıldığında; Türkiye'nin AB'ye göre; İşe Başlama Endeksinde "iyi" durumda olduğu, İnşaat İzinleri Endeksinde "kötü" durumda olduğu, Elektrik Alma Endeksinde "kötü" durumda olduğu, Tapulaştırma Endeksinde "iyi" durumda olduğu, Kredi Alma Endeksinde "iyi" durumda olduğu, Azınlık Yatırımcıları Korunması Endeksinde "iyi" durumda olduğu, Vergi Ödeme Endeksinde "Yakın ya da Eşit" durumda olduğu, Sınır Ötesi Ticaret Endeksinde "kötü" durumda olduğu, Sözleşmelerin Uygulanması Endeksinde "iyi" durumda olduğu, İflas Çözümü Endeksinde "kötü" durumda olduğu görülmektedir.

2.3. İYKE 2020 Özeti

Bu tez çalışmasının hazırlandığı sırada Covid-19 pandemi koşulları söz konusu olduğundan yayımlanmış durumda olan İYKE 2019 ve İYKE 2020 çalışmaları merkeze alınmış ve incelenmiştir. Genel bir bilgi ve bakış açısı ortaya koyabilmek adına özet niteliğinde de olsa İYKE 2020'in temel sonuçlarına yer verilmesi gerektiği düşünülmüştür. İYKE 2020, önceki sürümlerde olduğu gibi 190

ülkeyi toplam 11 maddede karşılaştıran bir çalışmadır. İYKE 2020 sürümünde yer alan ilk 40 ülke Tablo 26’da sunulmuştur.

Tablo 26

İYKE 2020 Sürümü (İlk 40 Ülke)

Ülke	Dünya Sıralaması	İş Kurma	İnşaat İzinleri	Elektrik Alma	Mülkiyet Kaydı	Kredi ve Finansmana Erişim	Azınlık Yatırımcıları Koruma
Y. Zelanda	1	1	7	48	2	1	3
Singapur	2	4	5	19	21	37	3
Hong Kong	3	5	1	3	51	37	7
Danimarka	4	45	4	21	11	48	28
G. Kore	5	33	12	2	40	67	25
ABD	6	55	24	64	39	4	36
Gürcistan	7	2	21	42	5	15	7
İngiltere	8	18	23	8	41	37	7
Norveç	9	25	22	44	15	94	21
İsveç	10	39	31	10	9	80	28
Litvanya	11	34	10	15	4	48	37
Malezya	12	126	2	4	33	37	2
Mauritius	13	20	8	28	23	67	18
Avustralya	14	7	11	62	42	4	57
Tayvan	15	21	6	9	20	104	21
BAE	16	17	3	1	10	48	13
Makedonya	17	78	15	68	48	25	12
Estonya	18	14	19	53	6	48	79
Letonya	19	26	56	61	25	15	45
Finlandiya	20	31	42	24	34	80	61
Tayland	21	47	34	6	67	48	3
Almanya	22	125	30	5	76	48	61
Kanada	23	3	64	124	36	15	7
İrlanda	24	23	36	47	60	48	13
Kazakistan	25	22	37	67	24	25	7
İzlanda	26	64	72	16	16	94	28
Avusturya	27	127	49	29	31	94	37
Rusya	28	40	26	7	12	25	72
Japonya	29	106	18	14	43	94	57
İspanya	30	97	79	55	59	80	28
Çin	31	27	33	12	28	80	28
Fransa	32	37	52	17	99	104	45
Türkiye	33	77	53	41	27	37	21
Azerbaycan	34	9	59	80	44	1	105
İsrail	35	28	35	83	75	48	18
İsviçre	36	81	71	13	18	67	105
Slovenya	37	41	119	23	54	119	18
Ruanda	38	35	81	59	3	4	114
Portekiz	39	63	60	52	35	119	61

Tablo 26
İYKE 2020 Sürümü (İlk 40 Ülke) (Devamı)

Ülke	Dünya Sıralaması	Vergilendirme	Sınır Ötesi Ticaret	Sözleşmelerin Uygulanması	İflas ve Tasfiye Çözümleri
Y. Zelanda	1	9	63	23	36
Singapur	2	7	47	1	27
Hong Kong	3	2	29	31	45
Danimarka	4	8	1	14	6
G. Kore	5	21	36	2	11
ABD	6	25	39	17	2
Gürcistan	7	14	45	12	64
İngiltere	8	27	33	34	14
Norveç	9	34	22	3	5
İsveç	10	31	18	39	17
Litvanya	11	18	19	7	89
Malezya	12	80	49	35	40
Mauritius	13	5	72	20	28
Avustralya	14	28	106	6	20
Tayvan	15	39	61	11	23
BAE	16	30	92	9	80
Makedonya	17	37	32	47	30
Estonya	18	12	17	8	54
Letonya	19	16	28	15	55
Finlandiya	20	10	37	45	1
Tayland	21	68	62	37	24
Almanya	22	46	42	13	4
Kanada	23	19	51	100	13
İrlanda	24	4	52	91	19
Kazakistan	25	64	105	4	42
İzlanda	26	42	53	33	12
Avusturya	27	44	1	10	22
Rusya	28	58	99	21	57
Japonya	29	51	57	50	3
İspanya	30	35	1	26	18
Çin	31	105	56	5	51
Fransa	32	61	1	16	26
Türkiye	33	26	44	24	120
Azerbaycan	34	40	83	28	47
İsrail	35	13	67	85	29
İsviçre	36	20	26	57	49
Slovenya	37	45	1	112	8
Ruanda	38	38	88	32	62
Portekiz	39	43	1	38	15

Tablo 26’da görüldüğü üzere İYKE 2020 sürümünde ilk sırada Yeni Zelanda yer alırken ardından Y. Zelanda, Singapur, Hong Kong, Danimarka, G. Kore, ABD ve Gürcistan gelmektedir. Genel bir değerlendirme yapıldığında Covid-19 pandemisi sonrasında tüm dünyada büyüme, yatırım ve iş yapma süreçlerinde kayda değer bir

ilerleme söz konusu olmadığı gibi küresel ve bölgesel sorunlar, ekonomik yavaşlama vb. gibi süreçler yaşandığı ifade edilebilir.

İYKE 2020 sürümünde Türkiye'ye ilişkin değerlendirmeler 10 başlık altında toplanmış olup şu şekilde özetlenmiştir (Esin Attorney Partnership, 2022);

- **Yargı Sistemi:** Türk hukuk sistemi birçok yönden Kıta Avrupası hukuk sistemlerine benzemektedir. Yabancı hakem ya da yargı kararlarına ilişkin olarak eğer Türkiye ile diğer ülke/ülkeler arasında uluslararası anlaşma ve fiilen mütekabiliyet varsa söz konusu kararla Türkiye'de tenfiz edilebilir. Ticari konularda Türkiye tarafı olduğu New York Sözleşmesi kurallarına uyumlu davranmaktadır. Ancak Türk kamu düzeni söz konusu olduğunda iç hukuk kuralları yürütülmektedir.

- **Yabancı Yatırımlar:** İYKE kapsamında Türk hukuku, yabancı yatırımcılara Türk yatırımcılara eşit muamele edilmesini sağlamaktadır. Eğitim, savunma ve havacılık gibi birkaç belirli sektör dışında yabancı hissedarlık konusunda herhangi bir kısıtlama yoktur. Ayrıca yabancı yatırımcılar, kendi ülkelerinin ya da uluslararası kabul görmüş hukuk kurallarının uygulanması konusunda serbestiye sahiptirler. Ancak genel olarak Türkiye'deki yabancı yatırımlar yerli yatırımlar gibi muamele görmekle birlikte uluslararası tahkim yolları da açıktır ve bir kısıtlama yoktur.

- **Şirket Kurmak:** Türkiye'de yabancı yatırımların çoğu, yerel ortakları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bunun sebebi yabancı yatırımlarla yerel yatırımcıların işbirliklerinin artırılmasıdır. Zira yerli bir ortakla yatırım yapan firmalar için avantajlı uygulamalar söz konusudur. Ancak yabancı firmalar sadece kendileri de firma kurabilir ve faaliyet gösterebilirler.

- **Vergilendirme:** Türkiye'de gerçek kişiler %15 ile %40 arasında kademeli olarak gelir vergisine tabi iken kurumlar vergisi %22, KDV oranı %18'dir. Türkiye'nin 80'den fazla ülke ile çifte vergilendirme anlaşması vardır. Türkiye, transfer fiyatlandırması, ölçülü sermaye kullanımı ve kontrollü yabancı şirketler gibi kaçınma önleme tedbirlerinin yanı sıra, suiistimale karşı kurallar da uygulamaktadır.

- **Çalışma Yaşamı:** Bir işveren yabancı işçi çalıştırmak isterse, yabancı işçinin Türkiye'de çalışmaya başlayabilmesi için önce çalışma izni almış olması gerekir. Çalışma izni alma zorunluluğuna uyulmaması, hem işveren hem de ilgili yabancı çalışan hakkında idari para cezası uygulanmasına neden olmakta ve yabancı çalışan Türkiye'den sınır dışı edilebilerek ve Türkiye'ye girişi yasaklanabilmektedir.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, yabancı uyrukluların çalışma izni başvurularını işleme koyarken, işverenin yerine getirmesi gereken bazı kriterler uygulamaktadır. Örneğin, işverenler işe almak istedikleri her bir yabancı uyruklu kişi için ilgili işyerinde en az beş Türk uyruklu işçi çalıştırmak zorundadır. Ancak çalışma izni alma zorunluluğundan muaf olanlar (i) Türkiye'de yerleşik olmayan anonim şirketlerin yönetim kurulu üyeleri; yönetici pozisyonunda olmayan diğer şirketlerin hissedarları; ve (iii) Türkiye'deki hizmetleri 180 günlük bir süre içinde 90 günü aşmayan sınır ötesi hizmet sağlayıcılar. Çalışma izni alma zorunluluğundan muaf olanlar, Türkiye'de çalışmak ve ikamet etmek için "çalışma izni muafiyet belgesi" almak zorundadır.

- **Fikri Mülkiyet:** Fikri mülkiyet hakları bir bütün olarak iki farklı kanuna tabidir ve fikri mülkiyet uyuşmazlıkları, Türkiye'nin en büyük üç şehrinde kurulu fikri mülkiyet uzmanlığına sahip istisnai mahkemeler görülür. Marka, patent/faydalı model, tasarım ve coğrafi işaretlerin takibinde yetkili yerel merci, fikri mülkiyet hukukunu hızlı ve güncel uygulaması, gelişmiş online arama ve dosyalama platformları ile Türk Patent ve Marka Kurumu'dur. Gizli bilgiler ve ticari sırlar, Türk fikri mülkiyet kanununda açıkça tanımlanmamıştır. Gizli bilgilerin veya ticari sırların Türkiye'de tescil edilmesi mümkün değildir. Türkiye, Dünya Ticaret Örgütü üyesi ve aralarında Paris Sözleşmesi, Endüstriyel Tasarımların Uluslararası Depolanmasına İlişkin Lahey Anlaşması (Cenevre Yasası), Madrid Protokolü, Patent İşbirliği, Roma Sözleşmesi, UPOV Sözleşmesi, Bern Sözleşmesi, Avrupa Patent Sözleşmesi ve TRIPS Sözleşmesi gibi fikri mülkiyetle ilgili bir dizi uluslararası anlaşmaya taraftır.

- **Bankacılık:** Türk finans sektörü, sabit kredi politikalarının kaldırılması, mevduat ve kredi faiz oranlarının serbestleştirilmesi ve liberal döviz kuru politikalarının yanı sıra uluslararası en iyi standart bankacılık düzenlemelerinin benimsenmesiyle, yapısal dönüşümünü tamamlamıştır. Türk bankacılık sektörü, banka sayısında, sektördeki istihdamda, hizmet çeşitlendirmesinde ve teknolojik altyapıda önemli bir genişleme ve gelişme yaşamıştır. Bankacılık Kanunu, mevduat toplayan bankaların mevduat toplama, kurumsal ve tüketici kredileri, döviz işlemleri, sermaye piyasası faaliyetleri ve menkul kıymet alım satımı dahil olmak üzere her türlü finansal faaliyette bulunmasına izin vermektedir. Tipik olarak, büyük ticari bankalar ülke çapında şube ağlarına sahiptir ve çok çeşitli bankacılık hizmetleri sunarken, daha küçük ticari bankalar toptan bankacılığa odaklanır. Kalkınma ve

yatırım bankalarının temel amacı, farklı sektörlerdeki yatırımlar için orta ve uzun vadeli fon sağlamaktır.

- **Rekabetin Korunması:** Türkiye'deki bir ürün veya hizmet pazarına veya bir pazar segmentine ilişkin olarak rekabetin engellenmesi, kısıtlanması veya bozulması amacına veya etkisine sahip olan (veya olması muhtemel olan) kişiler, teşebbüsler arasındaki tüm anlaşmalar, sanayi veya ticaret birlikleri kararları uyarınca yasaktır. İster tek bir teşebbüs tarafından isterse birden fazla teşebbüs tarafından birlikte hareket edilerek olsun, hakim durumun kötüye kullanılması da Rekabet Kanunu'na göre yasaklanmıştır. Piyasa sisteminin korunması ve sağlıklı sürdürülebilmesi için Rekabet Kurulu gibi otorite kurum ve kurullar vardır.

- **Rüşvetle Mücadele:** 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 3828 sayılı Mal Beyannamesi ile Rüşvet ve Yolsuzlukla Mücadele Kanunu, 5176 sayılı Kamu Görevlileri ve Devlet Memurları Etik Kurulu Kanunu başta olmak üzere birçok Türk kanunlarında yolsuzlukla mücadele ve rüşvetle ilgili önemli hükümler yer almaktadır. Tüzel kişiler için rüşvetin sonuçları, (i) (a) özel tüzel kişinin bir kamu kuruluşu tarafından kendisine verilen lisans/izin kapsamındaki yetkisini kötüye kullanması durumunda lisans/izinlerinin iptal edilmesi ve (b) tüzel kişinin yönetim organları veya temsilcileri bu tür bir kuruluşun faaliyetlerine katılmıştır; ve (ii) yasa kapsamındaki koşulların yerine getirilmesi halinde mülke veya maddi çıkarlara el konulması. Bir tüzel kişi adına rüşvet veren kişiler cezai yaptırımlara tabi olabilir. Ayrıca kara paranın aklanmasının önlenmesi kanunları, kara paranın aklanmasıyla mücadele için taraflara bir takım yükümlülükler (örneğin, müşteri kimlik tespiti, şüpheli işlem bildirimi) yüklemektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yatırım kavramı, gelecekte maddi ya da manevi bir kazanım sağlamak amacıyla teşebbüste bulunmayı ifade etmektedir. Yatırım kavramı çeşitli disiplinlerin ilgi alanına giren çok yönlü bir süreçtir. İşletme bilimi açısından bakıldığında yatırım işletmeye kısa ve uzun vadeli dönemlerde gelir sağlanması için kaynaklara yapılan harcamalar iken ekonomi bilimi açısından yatırım sermaye stokuna yapılan ilave kaynak tahsisi ya da belirli bir dönemde üretilen ve ithal edilen malların tüketilmeyerek ve ihraç edilmeyerek gelecek dönemlere devreden kısmı olarak kabul edilmektedir. Gerçek kişiler açısından yatırım ise tasarrufları belli dönemlerde çeşitli araçlara kanalize ederek menfaatler sağlamaya yönelik bir faaliyet olarak kabul edilebilmektedir. Görüldüğü gibi yatırım kavramı çeşitli disiplinlerde farklı şekillerde ele alınmakta olup genel amacı ise bir değer ve menfaat yaratmaktır. Ancak kurumların/işletmelerin yatırım kararları ile gerçek kişilerin yatırım kararları birbirinden farklı öncül ve ardıllara dayanmaktadır. Gerçek kişiler daha çok davranışsal finans kapsamında kararlar verirken kurumlar ya da işletmeler ise rasyonel karar mekanizmalarına dayanarak yatırım kararları vermektedir.

Bir bölgede ya da ülkede yatırım yapmak isteyen işletmeler; belli dönemlerde (kısa-orta-uzun) kâr sağlamak, mali ve performans göstergelerini güçlendirmek, çeşitlendirme yapmak, kapasite artırmak, farklı avantajlar elde etmek (işgücü maliyeti, pazara yakınlık vb.) gibi amaçlarla hareket ederler. Bu amaçları gerçekleştirmek için ise çeşitli seviyelerde ve türlerde yatırımların yapılması gerekmektedir. Ekonomi literatüründe yatırımcı davranışlarına yön veren faktörlere bakıldığında kişisel, ekonomik, çevresel ve yatırımına bağlı faktörlerin etkili olduğu kabul edilmektedir. Söz konusu faktörler kavramsal bir çerçeve sunmakla birlikte karar merkezlerinde neye göre ya da hangi verilere göre hareket edilebileceği sorusunun yanıtlanması gerekmektedir.

Diğer yandan fiziki nitelikteki sabit sermaye ve komple yeni yeni yatırım başta olmak üzere, işletmeler için karar verme sürecinde bazı verilere gereksinim vardır. İşletmeler ulusal ve uluslararası kurumlar tarafından belli amaç, dönem ve gelişmelere göre hazırlanan nicel ya da nitel verilere göre yatırım kararlarına yön verebilirler. Bir yatırım süreci ve kararında işletmelerin referans alabileceği çok sayıda veri ve skollama çalışması vardır. Örneğin ülke risklerini skorlayan Kırılganlık Endeksi; pazar dinamiklerini skorlayan Açık Pazar Endeksi; rekabet ve ilgili konuları skorlayan Avrupa Rekabetçilik Endeksi; eğitim, çevre, toplum, istihdam, sivil katılım ve güvenlik vb. konuları skorlayan Daha İyi Yaşam Endeksi; sağlıklı bir yaşam bilgiye erişim ve insana yakışır yaşam koşullarını skorlayan İnsani Gelişim Endeksi; sosyal, politik ve ekonomik açılardan skollama yapan Küreselleşme Endeksi; gümrük, taşımacılık, altyapı gibi lojistik alanındaki performansları skorlayan Lojistik Performans Endeksi; vatandaşlar, hükümetler, işletmeler vb. için yasalara uyumu skorlayan Hukukun Üstünlüğü Endeksi; yaşam kalitesi, insani yapı, kalkınma vb. açılardan skollama yapan Beşeri Sermaye Endeksi bunlardan bazılarıdır.

Anılan endekslerin temel mantığı ve amacı ilgili oldukları konularda ülkeler arasında karşılaştırma yapmaktır Ancak bu endekslerde, paydaşlar için olumlu-olumsuz, lehte-aleyhte vb. karar vericiler için tavsiye niteliğinde bir önerme ileri sürülmez. Veriler yayımlanır ve ilgililerin kararlara ilişkin sorumluluğu kendilerine bırakılır. Yatırım sürecinde etkili olan endeks çalışmalarının bir diğer özelliği ülkelerin durumlarını hem kendi içerisinde hem de karşılaştırmalı olarak kamuya açık şekilde yayımlanmasıdır. Buralarda yer alan verilere göre ulusal düzeyde politika yapıcılar ile diğer paydaşlar genel bir “karne” alırlar. Karne ya da karşılaştırmaların amacı ise ulusal ve uluslararası yatırımcılar için iş yapma kolaylığı kapsamında bir veri oluşturulmasıdır. Başka bir ifade ile endeks, iş yapma sürecinde yatırımcılara ülke derecesini sunmakta ancak karar noktasında tavsiyede bulunmamaktadır. Dolayısıyla İYKE, ekonomik faaliyetin açık ve tutarlı kurallardan yararlanabilme ilkesine dayanmakta olup mülkiyet haklarını belirleyen, anlaşmazlıkların çözümünü kolaylaştıran, sözleşmelerde keyfilik ve kötüye kullanıma karşı koruma sağlayan kuralları merkeze almaktadır.

Yukarıda yer verilen kurallar, verimlilik, şeffaflık, amaçlara ulaşma, fırsatlara erişilebilirlik, sağlıklı büyüme, gelişmeyi teşvik etme ve sürdürülebilir

ekonomik istikrar gereklidir. Kuralların gücü ve kapsayıcılığı, toplumların kalkınma stratejilerinin ve politikalarının nasıl uygulandığını ve maliyetlerini nasıl finanse ettiği üzerinde de çok önemli bir etkiye sahiptir. Türkiye'nin İYKE kapsamında yerinin incelendiği bu çalışma elde edilen temel sonuçlar ve tespitleri şu şekilde sıralamak mümkündür;

İş Kurma Endeksinde (İKE) Türkiye 2019 yılında 78. sırada iken 2020 yılında 77. sıraya yükselmiştir. AB'nin ortalama sırası aynı dönem için 65 ve 68 olmuştur. İrlanda en iyi dereceye (10) sahip iken Polonya en kötü dereceye (128) sahiptir. Türkiye, İKE'de prosedür sayısı, zaman ve asgari sermaye bakımından AB geneline oldukça iyi durumda iken iş kurma maliyeti bakımından AB geneline göre daha yüksek kalmaktadır. Bu da İKE skorlamasında Türkiye'yi AB'ye göre geride bırakmaktadır. Bundan dolayı Türkiye'nin İKE kapsamında iş kurma maliyetlerini daha uygun seviyelere çekmesi gerektiği tespit edilmiştir. Örneğin Ticaret/Sanayi Oda kayıt bedelleri, Ticaret Sicil Gazetesi ilamları, noter ücretleri vb. konularında iyileştirme yapması gerekmektedir. Ancak bu maliyetlerin hesaplanması tutar ölçüsü yerine kişi başına gelirin yüzdesi ölçüsüne göre hareket edilmesi gerekmektedir. Nitekim Türkiye'de iş kurma maliyeti kişi başına gelirin %10,6'sı iken AB ortalaması % 4,6'dır. Arada iki kattan fazla bir fark vardır.

İnşaat İzinleri Endeksinde (İİE) Türkiye 2019 yılında 59 ve 2020 yılında 53. sırada yer almış ve aynı dönem için 53. ve 68. sırada yer alan AB'den yüksek bir skor elde etmiştir. Ayrıca Türkiye, İİE'de Bina kalite kontrol indeksi (0-15) skorlarında AB ile yakın değerlere sahip iken, zaman (gün) konusunda oldukça geride kalmıştır. Bu kapsamda Türkiye'de kontrol indeksi sürecinde mevcut durumunun sürdürülmesi zaman konusunda ise iyileştirmeler yapılması gerektiği görülmüştür.

Elektrik Alma Endeksinde (EAE) Türkiye genel sıralamada 2019 yılında 69. sırada iken 2020 yılında 41. sıraya yükselmiştir. Aynı dönem için AB ortalaması 52'dir. EAE'nde Türkiye zaman bakımından yaklaşık 55 gün süren işlemleri (başvuru, inceleme ve onay) 34 güne indirmiş ve Kw başına cent maliyeti de 2020 yılında bir önceki yıla göre azalmıştır. Bu iyileştirmeler Türkiye'nin 28 sıra birden yükselmesini sağlamıştır. Ayrıca Türkiye, arzın güvenilirliği ve tarife şeffaflığı konusunda AB'den iyi olmakla birlikte bunun sürdürülebilir olmasını sağlamalıdır.

Tapulaştırma Endeksinde (TE), Türkiye'nin genel skoru 2019 yılında 39 iken 2020 yılında 27. sıraya yükselmiştir. AB ortalaması her iki dönem için 54'tür. Türkiye'nin TE'de iyi derece elde etmesinin nedeni zaman (gün) bakımından AB'ye göre oldukça iyi durumda olmasıdır. Nitekim AB ortalaması 20 gün ve üzerinde iken Türkiye'de ortalama 4 günde tapu işlemleri tamamlanabilmektedir. Ancak tapu idarelerinin hizmet kalitesinde Türkiye, 2019 yılında genel sıralamada 23. iken 2020 yılında 27. sıraya gerilemiştir. Bundan dolayı tapu idaresi, tapu işlemleri ve süreçlerinde iyileştirmeler yapılması gerekmektedir.

Kredi Alma Endeksinde (KAE) Türkiye'nin genel sıralaması 2019 yılında 32 iken 2020 yılında 37'ye gerilemiştir. AB ortalaması ise aynı dönem için 71 ve 77 olmuştur. Türkiye'nin AB'nin ilerisinde ve genel olarak sıralamada yüksek değer elde etmesinin temel nedeni kredi kayıt bürosunun kapsamının tüm nüfusun yaklaşık %80'ini kapsamasıdır. Bu geniş kapsam kredi bilgi derinliği endeksini de olumlu yönde etkilemiş ve Türkiye'yi üst sıralara taşımıştır.

Azınlık Yatırımcıların Korunması Endeksi (AYKE), Türkiye'nin genel sıralamadaki yeri 2019 yılında 26 ve 2020 yılında 21 olmuştur. AB ortalaması ise aynı dönem için 55 ve 48'dir. Türkiye'nin AYKE'de yüksek derece elde etmesinin nedenlerine bakıldığında hissedarlar için kolaylık endeksi ve hissedar hakları endeksi taşıyıcı olmuştur. Ancak Sahiplik kapsamı ve kontrol endeksi ile kurumsal şeffaflık endeksinde AB'nin gerisinde kalan Türkiye'nin bu alanda iyileştirme yapması gerektiği düşünülmektedir.

Vergi Ödeme Endeksinde (VÖE), Türkiye'nin genel sıralamadaki yeri 2019 yılında 80 ve 2020 yılında 26 olmuştur. AB ortalaması ise aynı dönem için 55 ve 44'tür. Türkiye'nin VÖE'deki büyük değişiminin nedenlerine bakıldığında; bir yıl içinde ödenen vergi sayısının (10) AB'ye göre (16) düşük olması, vergi ödemek için kayıt, dosyalama vb. için yıl/saat bakımından (170 saat) AB'ye göre (214 saat) iyi durumda olmasıdır. Dolayısıyla Türkiye'nin VÖE'deki iyi derecesinin nedeni işlem, saat ve prosedürden ileri gelmektedir. Ancak asıl önemli olan ödenen vergilerin yatırımcıya getirdiği yüke bakılmasıdır. Zira AB genelinde vergilerin toplam kâra oranı (%) 2019-2020 yıllarında ortalama %32 iken bu oran Türkiye'de ortalama %41 seviyesindedir. Başka bir ifade ile Türkiye; vergilere ilişkin nicel işlemler bakımından iyi durumda iken, tutar bakımından yatırımcılardan AB ortalamasına göre çok daha fazla vergi almaktadır.

Sınır Ötesi Ticaret Endeksinde (SÖTE) Türkiye'nin genel sıralamadaki yeri 2019 yılında 41 ve 2020 yılında üç puan gerileyerek 44 olmuştur. AB ortalaması ise aynı dönem için 14 ve 15'tir. Türkiye'nin SÖTE kapsamında skorunun AB'ye yüksek olması iki puan gerilemesinin nedenlerine bakıldığında; Türkiye'nin ihracat için gerekli süre, sınır uyumu belge/belgelendirme ortalama 340 saat iken AB'nin ortalaması 150 saattir. Bundan dolayı Türkiye'nin ihracatçılar için SÖTE alt endeksi olan ihracat için gerekli süre, sınır uyumu belge/belgelendirme süreçlerinde iyileştirme yapması gerekmektedir. Diğer yandan ihracat bedeli, sınır masrafları vb. ortalama 55 dolar iken AB'nin ortalaması 90 dolar ve üzerindedir. SÖTE skorlarına ithalat açısından bakıldığında Türkiye'nin durumu oldukça iyidir. Örneğin ithalat belge, süre, uyum vb. ihracata göre oldukça iyidir ve AB ortalamalarının da oldukça üzerindedir. Ancak ithalat skorlarının, ihracat skorlarına göre iyi durumda olması ithalatın ihracata göre daha kolay olduğu izlenimi vermektedir.

Sözleşmelerin Uygulanması Endeksi (SUE) Türkiye'nin genel sıralamadaki yeri 2019 yılında 19 ve 2020 yılında beş puan gerileyerek 24 olmuştur. AB ortalaması ise aynı dönem için 50 ve 50'dir. SUE'de Türkiye her ne kadar AB'ye göre iyi durumda olsa da, sözleşmelere ilişkin taahhütlerin yerine getirilmesinde ihtilafın/uyuşmazlığın çözümü Türkiye'de 600 gün ve üzerinde sürelerde çözümlenebilirken AB'de ortalama 500 günde çözüm sağlanabilmektedir. Çözüm sürecinde yargı süreçlerinin kalitesi endeksi Türkiye'nin 15 iken AB'ni skoru ortalama 11'dir. Bundan dolayı Türkiye'nin SUE kapsamında sürelerin kısaltılması ve yargı kalitesinin artırılmasına ilişkin önemler alması gerekmektedir.

İflas Çözümü Endeksinde (İÇE) Türkiye'nin genel sıralamadaki yeri 2019 yılında 109 ve 2020 yılında bir puan gerileyerek 120 olmuştur. AB ortalaması ise aynı dönem için 35 ve 37'dir. İYKE'de Türkiye'nin en kötü durumda olduğu alt endeks İÇE'dir. İcra ve iflas çözümü davalarında Türkiye'de geri kazanım oranı ortalama %13'lerde iken AB genelinde bu oran neredeyse üç kat farkla ortalama %38'dir. Diğer yandan özellikle iflas süreci Türkiye'de ortalama 5 yılda çözümlenebilirken AB'de ortalama 2,5 yılda çözümlenmektedir. Dolayısıyla İÇE bağlamında Türkiye'nin ciddi ve önemli bir değişim sağlaması gerektiği açıkça görülmektedir.

Genel olarak İYKE endeks skorlarında Türkiye'nin hukuki işlemlerde geride kaldığı, diğer fiziki süreç ve işlemlerde iyi durumda olduğu ya da

iyileştirmelerin devam ettiği ifade edilebilir. Diğer yandan Yaşar ve Yaşar (2017) çalışmada da bulgulandığı üzere iş yapma kolaylıkları endeksi sıralama göstergeleri ve genel endeks sıralamaları göz önüne alındığında tüm değişkenlerin ülkelerin gelişmişlik seviyeleriyle ilişkili olduğu anlaşılmıştır.

Kangal, Eroğlu ve Çoban (2018) çalışmalarında da tespit edildiği üzere benzer şekilde; İYKE’de Türkiye’nin nicel göstergeler kadar nitelik olarak iyileştirmelere önem verilmesi gerekmektedir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomiler için ihracata yönelik güçlü iyileştirmelerin yapılması gerekmektedir. Hali hazırda Türkiye’de ihracatçılar için yüksek bir destekleme politikası izlenmekle birlikte reel süreçlerde (sınır geçişleri, işlem sayılar vb.) benzer iyileştirmeler yapılması gerekmektedir. Koç vd. (2017) tarafından yapılan çalışmayla benzer olarak bu çalışmada da vergi ödeme sayıları ve işlem saatleri bakımından AB’ye göre iyi bir skor elde edildiği görülmekle birlikte, ödenen vergilerin toplam gelir içerisindeki paylarının aşağı çekilmesi gerektiği görülmüştür.

Kılıç ve Aktaş Şenkardeşler (2020) tarafından yapılan çalışmada tespit edildiği üzere bu çalışma da İYKE verilerinin tam olarak yatırımcı için karar verme noktasında bir öncül olamayacağı görülmüştür. Zira İYKE, bir ticaret bakımından ülkenin en gelişmiş kentinden uzmanların katılımlarıyla elde edilen veriler üzerinden oluşturulmaktadır. Hâlbuki bölgeler arası gelişmişlik farkı, bölgesel kalkınma süreç ve politikaları, bölgeler arası uzmanlaşma gibi oldukça önemli hususlar İYKE dışında kalmaktadır. Nitekim Türkiye ve AB’de az gelişmiş bölgeler ile gelişmiş bölgeler arasında farklı ekonomik uygulama ve politikalar olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı İYKE’nin belli bir yere kadar referans olma kabiliyeti olduğu ancak yatırım kararları için tam bir karar kaynağı olamayacağı bilinmelidir.

İYKE bakımından Türkiye ile AB’nin karşılaştırıldığı bu çalışmada genel olarak AB’ye yakın bir görünüm çizen Türkiye ekonomisi için şu öneriler sıralanabilir:

- İYKE’de yer alan nicel skorlardan ziyade nitelik arz eden skorlara bakılmalıdır. Örneğin vergi oranlarında iyileştirme yapılmalıdır.
- İcra ve iflas süreçlerinin çözülmesi hem süre hem de geri dönüş oranlarının artırılabilmesi için yasal ve idari düzenlemeler gereksinim vardır.

Örneğin Türkiye’de genel olarak zengin patron fakir şirket yapıları söz konusu olup bu durumun dengelenmesi gerekmektedir.

- Sözleşmelere uyum, sözleşme ihtilaflarının çözülmesi ve tarafların menfaatleri koruyan sözleşme yapılarına ilişkin mevzuat düzenlemeleri yapılmalıdır. Örneğin sözleşmeden doğan hak, borç ve alacaklar, yasal süreçler sonuçlanıncaya kadar dondurulmaktadır. Bu durum borçlu lehine ve alacaklı aleyhine bir avantaja dönüşebilmektedir.

- İYKE tek başına bir ülkenin yatırım bakımında değerlendirilmesi için tek başına veri kaynağı olmamakla birlikte oldukça önemli bir veri kaynağıdır. Bu nedenle Türkiye’nin İYKE’de güçlü olduğu yanların geliştirilmesi ve zayıflıklarının giderilmesinde yönelik bir takım çalışmaların yapılması gerekmektedir.

- Benzer konuda araştırma yapacaklar için İYKE ile bağlantılı diğer endeksler arasında da ilişkili çalışmalar yapılması önerilebilir. Örneğin İYKE ve Kırılgan Ülkeler Endeksi verileri bütüncül olarak çalışılabilir.

- Sonraki araştırmacılar için İYKE ile toplam yabancı yatırım arasında korelasyonel ilişkilerin sınandığı bir araştırma önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akıncı, M., Yüce, G. ve Yılmaz, Ö. (2014). Ekonomik Özgürlüklerin İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkileri: Bir Panel Veri Analizi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 81-96.
- Akkaya, M. (2019). Gelişen Piyasalarda Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı, Ekonomik Özgürlük ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, *Tesam Akademi Dergisi*, 6(1), 283-303.
- Aktürk, A. ve Şenol, H., (2010). KOBİ'ler Açısından İhracat Teşviklerinin Önemi Ve Etkinliğini Arttırılmasına Yönelik Öneriler, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(2), 375-391.
- Altunç, Ö. F. ve Şentürk, B. (2010). Türkiye’de Özel Yatırımlar ve Kamu Yatırımları Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: Sınır Testi Yaklaşımı, *Maliye Dergisi*, (158), 531-546.
- APEC (2009). *The Ease of Doing Business in APEC The Impact of Regulatory Reforms*, APEC Economic Committee, Washington. <https://www.apec.org/Publications/2009/08/The-Ease-of-Doing-Business-in-APEC-The-Impact-of-Regulatory-Reforms>
- Arslan, Ö. (2018). Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Amacıyla İflasın Makul Sürede Çözüme Kavuşturulması İçin Yapılan Değişiklikler, *Mali Çözüm Dergisi*, (28), 131-139.
- Arslan, Ü. (2011). Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomik Performans: Türkiye Örneği, *Ege Akademik Bakış*, 11(1), 73-80.

- Aynaoglu, Y. (2018). *Küresel Rekabet Endeksi ile İnovasyon ve Makroekonomik Göstergeler Arasındaki İlişkinin Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Balçık, B. (2003). *Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Baltacı, I. K. ve Özaydın, M. M. (2020). Eğitimin İşgücü Piyasasındaki Rolü Çerçevesinde Uyumsuz Eşleşme Olgusu: Türkiye İşgücü Piyasasına İlişkin Talep Yönlü Bir Değerlendirme, *Third Sector Social Economic Review*, 55(1), 313-336.
- Bayrakdaroglu, A. ve Gündoğdu, A. (2018). *Güncel Yaklaşımlarla Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesinde Ekonomik Analizler/Kavram-yapı-Uygulama*. 2. Baskı, Yayıncılık, Ankara.
- Bayraktutan, Y. ve Arslan, İ. (2008). Türkiye’de Sabit Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ko-Entegrasyon Analizi (1980-2006), *KMU İİBF Dergisi*, (14), 1-12.
- BDDK, (2007). *Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslararası Düzeyde Uyumlaştırılması Gözden Geçirilmiş Çerçeve Kapsamlı Versiyon*, Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu, Ankara: BDDK Yayını
- Beşkaya, A. ve Manan, Ö. (2009). Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi ile Ekonomik Performans Arasındaki İlişkinin Zaman Serileri ile Analizi: Türkiye Örneği, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 47–76.
- Bilen, A. ve Y. Yılmaz. (2014). “Muhasebe Mesleğinde Etik ve Etiklere İlgili Çalışmalar”, *Dicle Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(6), 57-72.
- Bingöl, U. ve Çömez, G. (2019). İş Yapma Kolaylığı Ve Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi: Türkiye-Seçilmiş Sahraaltı Afrika Ülkeleri Panel Veri Analizi, *Journal of Yaşar University*, 14(56), 460-467.
- Canare, T. (2018). The Effect of Ease of Doing Business on Firm Creation, *Annals Of Economics and Finance*, 19(2), 555-584.
- Candan, G. T. ve Yurdadoğ, V. (2017). Türkiye’de Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Politikaları, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 150- 173.

- Cebeci, A. (2011). *Piyasanın Koordinasyonunda Yeni Kurumlar: Yatırım Ortamını İyileştirme ve Koordinasyon Kurulu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çakıcı, A. Ve Özer, B. Ş. (2008). Mersin'deki KOBİ Sahip Ve Yöneticilerinin Gözüyle Kurumsallaşma Tanımı Ve Kurumsallaşmanın Darboğazları. *Yönetim Ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(1), 41-57.
- Çakır, Ö. ve Kellevezir, İ. (2018). İşgücü Piyasası Bilgi Sistemi: Türkiye İçin Bir Model Önerisi, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 9(2), 1-23.
- Çalışkan, Z. D. (2019). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İş Yapma Kolaylığı: Türkiye Örneği, *Politik Ekonomik Kuram*, 3(1), 105-112.
- Çatalbaş, N. (2014). Uluslararası Ticaretin Serbestleştirilmesi Sürecinde Orta Asya Ülkelerinin Yaklaşımları, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 143-158.
- Çetenak, Ö. ve Işık, M. (2016). Ekonomik Özgürlükler ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 6(1), 1-16.
- Çetin, A. B. (2019). *İktisadi Ve Politik Kurumların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Gelişmiş Ülkeler İle Yükselen Piyasa Ekonomileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çetin, R. (2013). Ekonomik Özgürlüğün Gelir Düzeyi Üzerindeki Etkisinin Panel Veri Analizi Yöntemiyle İncelenmesi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 37- 47.
- Çubuk, M. (2020). *Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle İllerin Yatırım Ortamlarının Karşılaştırılması: Türkiye'de Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Osmaniye.
- Dağ, H. (2012). Eğitim Öğretim Kurumlarının Uyarılmış Yatırımlar Üzerindeki Etkileri: Köse, Kelkit Ve Şiran MYO Örnekleri. *Mesleki Bilimler Dergisi (MBD)*, 1(2), 149-171.

- Dağ, M. ve Çelik, M. (2018). Yatırım Teşvikleri Nedir? Kavram ve Kapsamı Üzerine Bir Değerlendirme, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 863-875.
- Demir, F. (2014). “Kamu Yönetiminde Etik: Tartışma ve Birkaç Örnek”, *İnsan&İnsan*, (1), 14-22.
- Demir, Y. ve Küçükkaplan, İ. (2017). Türk Bankacılık Sisteminde Önleyici, Kısıtlayıcı ve Denetleyici Düzenlemelere Genel Bir Bakış, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 207-221.
- Dinler, Z. (2012). *İktisada Giriş*, 18.baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Doing Business, (2019a). Economy Profile of Turkey Doing Business 2019 Indicators, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/438351541154265866/pdf/131718-WP-DB2019-PUBLIC-Turkey.pdf>, (21.08.2021).
- Doing Business, (2019b). Region Profile of European Union (EU) Doing Business 2019 Indicators, <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Profiles/Regional/DB2019/EU.pdf>, (21.08.2021).
- Doing Business, (2020a). Economy Profile of Turkey Doing Business 2020 Indicators, <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/t/turkey/TUR.pdf>, (21.08.2021).
- Doing Business, (2020b). Region Profile of European Union (EU) Doing Business 2020 Indicators, <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Profiles/Regional/DB2020/EU.pdf>, (21.08.2021).
- Doshi, R., Kelley, J. G. and Simmons, B. A. (2019). The Power of Ranking: The Ease of Doing Business Indicator and Global Regulatory Behavior, *Faculty Scholarship at Penn Law*, 73(3), 611-643.
- Dönmez, A. (2009). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Ve Dış Ticaret Üzerine Olan Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama*,

- Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Duran, M. (2003). *Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları*, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Araştırma İnceleme Dizisi, Ankara.
- Dündar, E. (2014). Uluslararası Ticaret Hukukunda Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Çok Uluslu Şirketler İncelenmesi, *Öneri*, 11(41), 273-282.
- Ecer, E. (2008). *Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Çalışmaları ve Avrupa Birliği Uygulamaları*, Avrupa Birliği Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Emiroğlu, A. (2002). *Ticari Açıdan Yatırım Projeleri*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Ener, M. A. (2020). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'ye Girişi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Engeloğlu, Ö. (2016). *Kırıkkale İlinin Yatırım Ortamının Değerlendirilmesi: İmalat Sanayi Firmaları Üzerine Bir Uygulama*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Erdem, E. (2013). *Para Banka ve Finansal Sistem*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ergin, Ö (2018). *Türkiye'nin Yeni Yatırım Teşvik Sistemi ve ARGE Faaliyetlerine Üzerine Etkileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eser, E. (2011). *Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri Ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler*, Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Esin Attorney Partnership (2022). *Doing Business in Turkey 2022*, https://www.bakermckenzie.com/-/media/files/locations/turkey/doing-business-in-turkey-2022.pdf?sc_lang=en (21.12.2022).
- European Commission, (2017). *EASE of Doing Business Thematic Discussions on Growth and Jobs*, Brussels.
- Fibra, A. (2018). The Ease of Doing Business In Indonesia, *Journal of Business Strategy and Execution*, 10(1), 32-51.

- Gemrik, S. (2014). *Ekonomik Özgürlükler Üzerine Karşılaştırmalı Analiz*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Gencel, U. (2007). *Türkiye’de Yatırım Kararları Üzerinde Kurumlar Vergisinin Etkisi: Bir Alan Araştırması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Gül, H. (2014). *Türk Ekonomi Politikasında Kamu Ve Özel Sektör Harcamalarının Kalkınma Açısından Önemi, Dışsal Ve İçsel Etkileri: 2002-2012*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Hazman, G. G. ve Kaya, P. B. (2018). Bölgesel Teşvik Uygulamaları İle İhracat İlişkisinin Afyonkarahisar İli Örneğinde Regresyon Analizi İle Değerlendirilmesi, *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 42-57.
- İsabetli, İ. (2012). *Özel Sektöre Verilen Kredilerin Bileşenleri Ve Ekonomik Büyümeye Etkisi Üzerine Ekonometrik Bir Çalışma: 2000-2010 Yılları Arasında Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İşcan, Ö. F. ve Kargın, E. (2009). Kurumsal Yönetişim Sürecinin Gelişimi Üzerine Bir Araştırma, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 213-224.
- Jafari-Sadeghi, V. (2020). The Motivational Factors Of Business Venturing: Opportunity Versus Necessity? A Gendered Perspective On European Countries. *Journal of Business Research*, 113, 279-289.
- Kangal, N., Eroğlu, İ. ve Çoban, M. N. (2018). İş Yapma Kolaylığı Kapsamında MINT Ülkeleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 21-48.
- Kangallı, S. G., Uyar, U. ve Buyrukoğlu, S. (2014). OECD Ülkelerinde Ekonomik Özgürlük: Bir Kümeleme Analizi, *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(3), 95-109.

- Kara, F. (2021). *Hukukun Üstünlüğünün Kalkınma Göstergelerine Etkisi: Panel Veri Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Karagöz, E. (2020). *Ekonomik Özgürlüklerin Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisi: 125 Ülkeden Gelen Kanıtlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya.
- Karagöz, E. ve Yaşar, E. (2020). Ekonomik Özgürlüklerin Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisi: 125 Ülkeden Elde Edilen Bulgular. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(18), 39-50.
- Karagöz, Y. (2002). Liberal Öğretide Adalet, Hak ve Özgürlük, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 267-295.
- Karan, M. B. (2013). *Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi*, Gazi Basımevi, Ankara.
- Karanja, M. (2021). The Ease of Doing Business in a Development Context, PWC Media, <https://www.pwc.com/rw/en/publications/ease-of-doing-business.html>, (24.06.2021).
- Kaya, D. G. ve Ezanoğlu, D. Z. (2020). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Oecd Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi. *International Congress of Management, Economy and Policy (ICOMEPE'20)*, 5-6 Aralık 2020, İstanbul.
- Kılıç, F. ve Aktaş Şenkardeşler, R. (2020). İş Yapma Kolaylığı Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, *Beykoz Akademi Dergisi*, 8(2), 170-179.
- Kızıl, E. (2021). İndirimli Kurumlar Vergisinin Kapsamı ve Örnek Uygulama, *Vergi Raporu*, (257), 55-69.
- Koç, E., Kaya, K., Şenel, M. C. (2017). Dünyada ve Türkiye’de Ekonomik Göstergeler-İş Yapma/İş Kurma Kolaylığı Endeksi, *Mühendis ve Makina*, 58(685), 17-42
- Koç, S. (2013). Bankaların Karşılaştığı Riskleri Yönetmedeki Etkinliği: Türkiye Ölçeği, *Maliye Dergisi*, 165, 275-297.

- Kolçak, M. ve Bilici, N. (2013). Kobi'lere Sağlanan Finansal Desteklerin Üretim ve İstihdama Etkileri NUTS-II TRA-I Bölgesinde Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 291-312.
- Kubaş, A. (2018). Girişimcilerin Yatırım Kararı Süreçleri, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(4), 149-154.
- Kumar, P. and Kumar, D. (2020). Ease of Doing Business: A Critical Overview, *AEAEUM Journal*, 8(9), 586-598.
- Kurtaran, A. (2007). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 367-382.
- Kurtulmuş, F. (2021). Prosedürel Demokrasi Ve Hukukun Üstünlüğü, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(2), 661-677.
- Kutbay, H. (2020). Ekonomik Özgürlük Ve Vergi Gelir Performansı Arasındaki İlişki: Yükselen Piyasa Ekonomileri İçin Panel Veri Analizi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 303-318.
- Küçükaltan, K. D. ve Eskin, İ. (2008). Türkiye'deki Otel İşletmelerine Bir Finansman Modeli Olarak Teşvikler, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 158-172.
- Malik, S. and Jyoti. (2018). Ease of Doing Business and Foreign Direct Investment: A Review Paper. *Pacific Business Review International*, 10(12), 76-84.
- Met, Ö. Özdemir, İ. ve Erdem, B. (2013). Otel Sektöründe Yenileme Yatırımlarının Finansmanı: Marmaris'te Bir Araştırma, *Sosyoekonomi*, 19(19), 264-275.
- Metin, E., Şenyüz, D. ve Tatlıoğlu, İ. (2013). *Kamu Maliyesi*, 11. Baskı, Ekin Yayıncılık, Bursa.
- Mishkin, F. S. (2011). *Para, Bankacılık ve Finansal Piyasalar İktisadı*. Ankara: Akademi Yayıncılık.
- Mola, S. E. (2019). *Ekonomik Özgürlüklerin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Panel Veri Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Narin, G. (2007). *Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Özellikleri Ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Olası Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- OECD, (2014). Development Co-operation Report 2014: Mobilising Resources for Sustainable Development, OECD Publishing, Paris.
- OECD, (2015). Policy Framework for Investment, 2015 Edition, OECD Publishing, Paris.
- Olca, T. (2021). Bilgi Toplumu Olma Yolundaki Türkiye'de Genç İşgücü İstihdamı, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 6(11), 102-124.
- Önal, Ç., Ulucan, A. ve Atıcı, K. B. (2019). OECD Ülkelerinin İş Yapma Kolaylığı Açısından Çok Kriterli Karar Analizi İle Sıralanması, *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 37(2), 341-363.
- Özcan, B. ve Peker, A. (2018). Özel Sektör Yatırımlarının Belirleyenleri Üzerine Bir Analiz: Türkiye Örneği, *Dicle Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(16), 150-166.
- Özdaş, Y. (2009). *Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvikleri ve Diyarbakır Bölgesinde Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Özek, E.U (2018). *Devlet Destekli Yatırım Projelerinde Yatırımcının Yaptığı Hatalar ve Karşılaşılan Sorunlar ve TRB1 Bölgesinde Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Özkılbaç, S. (2013). *Türkiye'den Yurt Dışına Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımların Büyüme ve Yurt İçi Yatırımlar Üzerine Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Öztürk, S. ve Pehlivan, Ö. S. (2020). Türkiye'de Demokrasi Ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları İlişkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi (1974-2018), *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 113-118.
- Pehlivanoğlu, F. ve Kayan, K. (2019). Türkiye'de Girişimcilik: Mevcut Durum Analizi Ve Çözüm Önerileri, *Kırklareli Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1), 58-78.

- Peker, A. A., Özdemir, Ş., Polat, Y. ve Karakışla, E. (2016). “Türkiye’de Muhasebe Eğitimi Etik Değerler ve Meslek Etiği Üzerine Literatür Taraması”, *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 869-880.
- Rençber, Ö. F. ve Yücekaya P. (2021). Girişimcilerin Yabancı Ülkelere Yatırım Kararları Açısından İş Yapma Kolaylığını Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma, *EUropean Journal of Managerial Research (EUJMR)*, 5(Özel Sayı 1) 206-220.
- Rogge, N. and Archer, G. (2021). Measuring And Analyzing Country Change İn Establishing Ease Of Doing Business Using A Revised Version Of World Bank's Ease Of Doing Business Index. *European Journal of Operational Research*, 290(1), 373-385.
- Ruiz, F., Cabello, J. M. and Pérez-Gladish, B. (2018). Building Ease-Of-Doing-Business Synthetic Indicators Using A Double Reference Point Approach. *Technological Forecasting and Social Change*, (131), 130-140.
- Sarı, B. (2009). *KOBİ’lerde Büyüme Stratejileri: Çaycuma Bölgesindeki KOBİ’lere Bir Anket Çalışması*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Seçme, Z. O. (2010). *Kamu Harcamaları Politikasının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- SILATECH (2015). Improving the Business Regulatory Environment for Entrepreneurs and SMEs in Qatar, <https://www.freit.org/WorkingPapers/Papers/PoliticalEconomy/FREIT914.pdf>, (24.06.2021).
- Soyer, M. (2020). *Küresel Rekabet İle Ekonomik Özgürlük Arasındaki İlişkinin Lojistik Regresyon Yöntemiyle Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uşak.
- Şahin, M. ve Uysal, Ö. (2011). Bölgesel Kalkınma Çerçevesinde Yatırım Teşviklerinin Shift-Share Analizi, *Maliye Dergisi*, (160), 111-138.
- Şengür, M. ve Taban, S. (2016). Türkiye’de Hane Halkı Tasarruflarının Gelir Dışındaki Belirleyicileri, *Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1).

- T.C.M.B. (2015). Tasarruf - Yatırım Dinamikleri ve Cari İşlemler Dengesi Gelişmeleri. <https://www.tcmb.gov.tr/>
- Tan, K. G., Amri, M. and Merdikawati, N. (2018). A new index to measure ease of doing business at the sub-national level: Empirical findings from Indonesia. *Cross Cultural & Strategic Management*. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/CCSM-01-2017-0009/full/html> (27.08.2022)
- Teyyare, E. (2018). Sektörel Bazda Sabit Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkisi: Türkiye Örneği, *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 4(2),115-129.
- Tomanbay, M. ve Gümüş, T. (2004). *Genel Ekonomi*, 3.Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tufaner, M. B. ve Şirin, B. (2021). Ulaştırma Altyapı Yatırım Harcamalarının Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Çalışma, *Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi*, 23(1), 30-44.
- Tunca Z. (2011). *Makro İktisat*, Geçit Kitabevi ve Yayınları, İstanbul.
- Tunçsiper, B. ve Biçen, Ö. F. (2014). Balkan Ülkelerine ve Türkiye'ye Yönelik Doğrudan Yabancı Sermaye Girişlerinde Ekonomik Özgürlüklerin Belirleyiciliği, *International Conference on Eurasian Economies*, 1-9.
- Türen, U., Gökmen, Y. ve Dilek, H. (2011). Ekonomik Özgürlük Endeksinin Yurt Dışına Doğrudan Yabancı Yatırım Yapan Türk Sermayesinin Ülke Seçim Kararına Etkisi Var mıdır?, *Maliye Dergisi*, 161, 298- 325.
- Uzun, Y. (2020). OECD'nin Kamu Dürüstlüğüne Ve Dürüstlikle İlgili Yüksek Riskli Alanların Yönetilmesine Dair Yaklaşımları, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(21), 23-42.
- Ünsal, E. (2007). *Makro İktisat*, İmaj Kitabevi, Ankara.
- World Bank, (2019). *About Doing Business*, Doing Business 2019, <https://www.doingbusiness.org/en/methodology>, (27.06.2021)
- World Bank, (2020). *About Doing Business*, Doing Business 2020, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/688761571934946384/pdf/Do>

ing-Business-2020-Comparing-Business-Regulation-in-190-Economies.pdf
(27.06.2021)

World Bank, (2022). Ease of Doing Business rankings 2022, h
<https://archive.doingbusiness.org/en/rankings>, (27.11.2022)

Yalçiner, K. Aksoy, E. E. (2011). *Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesi*, Ankara: Detay Yayıncılık.

Yalçinkaya, Y. (2017). *Türkiye'deki Organize Sanayi Bölgelerinin Yatırım Ortamının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Yalçinkaya, Y., Dulupcu, M. A. ve Baykul, A. (2018). Topsis Yöntemi İle Organize Sanayi Bölgelerinin Yatırım Ortamının Değerlendirilmesi: İBBS Düzey 3 Üzerine Bir Uygulama, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 90-107.

Yardımcıoğlu, M. İlhan, A. ve Gerekli, İ. (2014). 2010-2013 Yılları Arasında İş Yapma Endeksi Göstergelerine Göre Türkiye Ve Meksika Ülkelerinin Karşılaştırılması, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1), 1-34.

Yaşar, E. (2019). Dünyada İş Ve Yatırım Ortamını İyileştirmek İçin Yapılan Reformların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Gelir Gruplarına Göre Panel Eşbütünleşme Analizi, *Electronic Turkish Studies*, 14(1), 833-862.

Yaşar, E. ve Yaşar, M. (2017). İş Yapma Kolaylıkları: Farklı Gelir Gruplarındaki Ülkeler Arasında Bir Karşılaştırma, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, (4), 101-112.

Yavuz, A. (2010). Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Yatırım Teşviklerinin Rekabet Koşulları Altında Özel Kesim Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(1), 83-101.

Yaylalı, M. (2018). Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü Kavramları: Albert Venn Dicey ve Hans Kelsen, *Liberal Düşünce Dergisi*, (91-92), 93-109.

- Yenipazarlı, A. (2009). *Ekonomik Özgürlükler Ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Zaman Serisi Analizi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Yılmaz, H. (2005). İşletmelerde Finansal Verimliliğin Artırılması ve KOBİ'lerde Bir Araştırma, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (27) 125-133.

